

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKÇE ESERLERDE KUR'AN KISSALARINA
YAKLAŞIMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Firdevs SELÇUK

Çorum- 2023

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKÇE ESERLERDE KUR'AN KISSALARINA YAKLAŞIMLAR

Firdevs SELÇUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Çorum 2023

Firdevs Selçuk tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kur’an Kıssalarına Yaklaşımlar” adlı tez çalışması 17/04/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR (Danışman)

.....

Prof. Dr. Recep DEMİR

.....

Doç. Dr. Ömer Dinç

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun/....../.....tarih ve sayılı kararı ile Firdevs SELÇUK’un Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Muhammed Asıf Yoldaş

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Firdevs SELÇUK

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKÇE ESERLERDE
KUR'AN KISSALARINA YAKLAŞIMLAR

Firdevs SELÇUK

ORCID: 0009-0005-2134-451X

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

NİSAN 2023

ÖZET

Tezimizin konusunu Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kur'an Kıssalarına Yaklaşımlar oluşturmaktadır. Tefsir ilminde "Kıssas-ı Kur'an" adı verilen bu terim Kur'an'da geçmiş peygamberlere ve topluluklara ait aktarılan bilgileri içermektedir ki bunlar Kur'an-ı Kerim'in ana konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada kıssaların geçtiği ilgili ayetlerin tefsirleri doğrultusunda kıssaların tarihî gerçekliği yönündeki yaklaşımlar ele alınacaktır.

Tezde bütün Kur'an kıssaları değil de sadece Hz. Âdem'in kıssası, Hâbil ile Kâbil, Tâlût ve Câlût ordusu, Bakara kıssası, Hz. Nûh, Ashâb-ı Kehf, Hz. Mûsâ ve Hızır kıssası gibi daha çok meşhur olan kıssalar incelenecektir. Peygamber kıssalarına dair genel bakış açılarına yer verilecek ve Hz. Âdem'in ilk insan olması dolayısıyla onunla ilgili ayetlerin yorumları ayrı bir başlık altında aktarılacaktır. Bununla beraber peygamberler ve onların kavimleriyle olan ilişkileri ile ilgili değerlendirmeler ve helak olan kavimlerin tutumları ile Hz. Peygamber'in gönderildiği toplumun davranışları kıyas edilecektir. Ayrıca müfessirlerin kıssaları ele alış biçimleri ve dayandıkları temeller üzerine görüşler ortaya konularak genel bir analiz yapılacaktır.

Tez çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve tezde kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilecektir. Klasik tefsir usulü kaynakları olarak bu alanda yazılmış bazı eserler şunlardır: Muhammed Abdulazim ez-Zerkani'nin *Menahilü'l-İrfan*'ı, Zehebî'nin *et-tefsir ve'l-Müfessirûn*'u, Suyutî'nin *el-Hasaisü'l-Kübra*, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sûr*, *el-itkan fi Ulûmi'l-Kur'an*'ı; İbn

Teymiye'nin *Mukaddime fî Usulî't-Tefsir*'i, Zerkeşî'nin *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserler örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Kur'an'daki kıssalar hakkında çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Bunlardan birkaçı da Es-Sa'lebî'nin *el-Arâis* adıyla bilinen *Kıssatü'l-Enbiya'sı* ile Mahmud Zehra'nın *Kıssatü'l-Kur'an*'ıdır. Günümüze gelindiğinde İdris Şengül'ün *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Sadık Kılıç'ın *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Şehmus Demir'in *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, Suat Yıldırım'ın *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Sadık Kılıç'ın *Tarih Felsefesi Açısından Kur'an Kıssaları*, Mehmet Sait Şimşek'in *Kur'an Kıssalarına Giriş* gibi bu konuda yazılmış kitaplar mevcuttur. Mustafa Kara'nın *Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz* isimli makalesi, Saliha İnal'ın *Tarihselcilik ve Kur'an İlimleri* adında yüksek lisans çalışması vardır.

Ayrıca bu araştırmanın sınırlılıkları ve kapsamı hakkında bilgi verildikten sonra birinci bölüme geçilecektir. Bu bölümde kıssa kavramı hakkında genel tanımlar üzerinde durulacak modern dönemde kıssa anlayışında meydana gelen değişikliklerin arka planı ile kıssalara yaklaşımda etkili rol oynayan isrâiliyat kaynaklı rivayetler hakkında kısa açıklamalardan sonra Batı'da kutsal metinleri anlamaya yönelik çalışmalar ve demitoloji kavramının ortaya çıkış sebepleri kısaca irdelenecektir. Bu konudaki teziyle kıssaların anlaşılmasında farklı bir oluşuma etki eden Halefullah'ın kıssalara yaklaşımı ile ilgili bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde ilk olarak Cumhuriyet Dönemi Türkçe eserlerde Kur'an kıssalarının tarihî gerçekliğini kabul edenler ve dayandıkları deliller üzerinde durulacaktır.

Ardından kıssaların tarihî gerçekliğini kabul etmeyen alimlerin görüşlerine yer verilerek bu konudaki fikirlerin oluşumunun alt yapısında etkili olan temel faktörler ele alınacaktır.

Son olarak bu iki görüşün dışında kalan yani kıssaları tarihî vaka olduklarının dışında ele alıp ona göre bu konuya farklı izahlar getiren müelliflerin yorumlamalarına yer verilecek ve kıssaların yorumunda farklı anlayışların ortaya çıkış süreci arka planıyla birlikte analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Usulü, Cumhuriyet Dönemi, Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği, Kur'an Kıssalarına Çağdaş Yaklaşımlar.

Bilim Kodu: 60408

APPROACHES TO THE QUR'ANIC STORIES IN TURKISH WORKS OF THE REPUBLICAN PERIOD

Firdevs SELÇUK

ORCID: 0009-0005-2134-451X

HİTİT UNIVERSITY

GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

Master of Science Thesis

April 2023

ABSTRACT

The subject of our thesis is Approaches to the Qur'anic Stories in Turkish Works of the Republican Period. This term, called "Kıyasu'l-Qur'an" in the science of tafsir, contains the information about the past prophets and communities in the Qur'an, which has an important place among the main topics of the Qur'an. In this study, the approaches towards the historical reality of the stories will be discussed in line with the interpretations of the relevant verses.

In the thesis, not all the stories of the Qur'an, but only Hz. The story of Adam, the story of Habil and Kabil, the army of Talut and Câlut, the story of Baccarat, Hz. Nuh, Ashab-i Kahf, Hz. More famous tales such as the tale of Musa and Khidr will be examined. General perspectives on the stories of the Prophet will be given and Hz. Since Adam was the first human, the interpretations of the verses about him will be presented under a separate heading. However, the evaluations about the prophets and their relations with their tribes and the attitudes of the destroyed tribes and Hz. The behavior of the society to which the Prophet was sent will be compared. In addition, a general analysis will be made by presenting opinions on the way the commentators handle the tales and the foundations on which they are based.

Our thesis consists of an introduction and two main parts. In the introduction, information will be given about the subject, importance, purpose, method of the research and the sources used in the thesis. Some of the works written in this field as sources of classical tafsir are: Muhammad Abdulazim ez-Zerkani's Manahilü'l-İrfan, Zehebî's et-tafsir ve'l-Müfessirûn, Suyutî's al-Hasaisü'l-Kübra, ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tafsîri'l-Me'sûr, el-itkan fî Ulumi'l-Kur'an;

Ibn Taymiyya's *Mukaddime fi Usuli't-Tafsir* and Zerkeşî's *al-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an* are examples. In addition, various works have been created about the stories in the Qur'an. A few of these are Es-Sa'lebî's *Kıyasu'l-Enbiya*, known as *al-Arâis*, and Mahmud Zehra's *Kasas mine'l-Kur'an*. Today, Idris Şengül's *On The Qur'anic Stories*, Sadık Kılıç's *Mythology, The Bible and The Qur'an*, Şehmus Demir's *Mythology, Qur'an Stories and Historical Reality*, Suat Yıldırım's *Qur'an There are books written on this subject such as Introduction to the Holy Qur'an and Qur'anic Sciences*, Sadık Kılıç's *Qur'anic Stories in terms of Philosophy of History*, Mehmet Sait Şimşek's *Introduction to Qur'anic Stories*. Mustafa Kara has an article titled *A Subject and Scope-Centered Analysis in the Facts of the Qur'an*, and Saliha İnal has a master's study called *Historicism and Qur'anic Sciences*.

In addition, after giving information about the limitations and scope of this research, the first part will be started. In this section, general definitions about the concept of stories will be emphasized, and after brief explanations about the background of the changes in the understanding of stories in the modern period and the narrations originating from Israel, which played an effective role in the approach to stories, the studies on understanding the sacred texts in the West and the reasons for the emergence of the concept of demitology will be briefly examined. Some evaluations will be made about Halefullah's approach to parables, which influenced a different formation in the understanding of parables with his thesis on this subject.

In the second part of the thesis, firstly, those who accept the historical reality of the Qur'anic parables in the Turkish works of the Republic Period and the evidence they rely on will be emphasized.

Then, the views of scholars who do not accept the historical reality of the stories will be included and the main factors that are effective in the formation of ideas on this subject will be discussed.

Finally, the interpretations of the authors, who are outside of these two views, that is, the stories of the writers who consider the stories other than they are historical events and provide different explanations for this subject, will be included and the process of the emergence of different understandings in the interpretation of the stories will be analyzed with its background.

Keywords: Tafsir, Tafsir Method, Republic Period, Historical Reality of Qur'anic Stories, Contemporary Approaches to Qur'anic Stories.

Science Code: 60408

TEŞEKKÜR

Tez konusu araştırmamda ve yazım aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle rehberlik ederek moralimi yüksek tutmamı sağlayan çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Hikmet Akdemir hocama teşekkür ederim. Değerli vaktini ayırarak tezimi okuyup bu konuda fikirlerini paylaşan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Ersin Kabakcı'ya müteşekkirim. Bu süreçte uzaktan ve yakından görüşme olanağı sağlayıp tez çalışmamı düzeltmemde yardımcı olan meslektaşlarım Emine Durmuş ve Fatma Güher hocalarıma da şükran borçluyum. Evlilik hayatımdaki eğitim sürecimde maddi manevi fedakârlıklarıyla ilerlememe katkı sağlayan çok kıymetli eşim İzzet Selçuk'a, çocuklarıma ve ailemizin en küçük üyesi olup elinden geldiği kadar destek vermeye çalışan Muhsin Taha'ya çok teşekkür ediyorum. Bu yaşıma kadar dualarıyla yanımda hissederek varlıklarından güç aldığım muhterem anne-babama ve emeği geçen tüm hocalarıma da teşekkürlerimi borç bilirim.

Firdevs SELÇUK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1.1. Kissa'nın Tanımı ve Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1. KIssaların Özellikleri	6
1.1.2. KIssalardaki Konular	8
1.1.3. Kur'an'da KIssalara Yer Verilmesin Sebepleri	8
1.2. KIssalara Yaklaşımların Tarihsel Arka Planı	14
1.2.1. İsrâiliyat Kavramı	14
1.2.2. Batı'da Kutsal Metinleri Anlamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar	16
1.2.3. Demitolojizasyon Kavramının Ortaya Çıkışı ve Yansımaları	20
1.2.4. Halefullah'ın KIssalara Yaklaşımı	23
2.1. KIssaların Tarihî Vaka Olduklarını Kabul Edenler ve Delilleri	29
2.1.1. Elmalılı Hamdi Yazır'ın KIssalara Yaklaşımı	30
2.1.2. Süleyman Ateş'in KIssalara Yaklaşımı	35
2.1.3. Kur'an Yolu Adlı Tefsirde KIssalara Yaklaşımlar	43
2.1.4. Mehmet Okuyan'ın KIssalara Yaklaşımı	47
2.2. KIssaların Gerçekliğini Kabul Etmeyenler ve Delilleri	52
2.2.1. Mustafa Öztürk'ün KIssalara Genel Yaklaşımı	52
2.2.2. Mustafa İslamoğlu'nun KIssalara Yaklaşımı	58
2.3. KIssaları Daha Farklı Açılardan Yorumlayanlar	61
2.3.1. Bayraktar Bayraklı'nın KIssalara Yaklaşımı	62
2.3.2. İhsan Eliaçık'ın KIssalara Yaklaşımı	65
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	73

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ÇÜİF	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
bkz.	: Bakınız
Hz.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayanlar
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
a. s	: Aleyhisselam
MÜİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
KURAMER	: Kur'an-ı Kerim Araştırmaları Merkezi
OMÜ	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Tezimizde Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kıssalara Dair Yaklaşımlar ile bunların arka planları analiz edilecektir. Zira Kur'an kıssaları Kur'an ilimleri içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde kıssa kavramının anlam çerçevesi ve kıssalara dair yorumların arka planı üzerinde durulacaktır.

Çağdaş dönemde Kur'an kıssalarına yaklaşımda etkili olan Kur'an'da mitolojik unsurların varlığı tartışmalarının başlangıç noktasının Batı'daki kutsal metin kritiği olduğunu söylemek mümkündür. Oysa tahrif edilmiş bir metne uygulanan bir metodun aslını muhafaza ederek günümüze kadar gelmiş olan Kur'an metni için geçerli olmayacağı aşîkârdır.

Kıssa anlatımı Kur'an-ı Kerim'in muhtevasında önemli bir yere sahip olmakla beraber kıssaların kendine has özellikleri ve anlatılma gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlar ele alınmadan kıssaları anlamaya çalışmak onlardan hatalı sonuçlar çıkarılmasına sebep olabilir. Ayrıca kıssa kavramının anlam çerçevesinin belirlenmesi sonucu tarih, hikâye, efsane, masal ve darb-ı mesel arasındaki farklar belirgin hale gelecektir. Gerek İslam tarihi ve gerekse siyer ilminde bu konu farklı açılardan incelenmektedir. Nitekim kıssaların tarihî belge niteliği taşıması tefsir alanını fazla ilgilendirmemektedir. Çünkü müfessrilere göre Kur'an'da kıssaların anlatılmasının asıl amaçlarından biri onlardan ibret alınmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberler ve kavimlerinin mücadelesi, insanların doğru yola gelmemekte inat edip direnmeleri sonucunda başlarına gelen felaketler diğeri bir ifadeyle helak ediliş sebepleri kıssaların kapsadığı mevzulardandır. Çalışmamızda daha çok bu konuyla ilgili ayetlerin yorumlarına yer verilecektir. Ayrıca Hz. Peygamber döneminde yaşanan olaylar ve daha önceleri yaşanmış bağımsız konularda da kıssa anlatımlarına rastlanılmaktadır. Fakat çalışmamızda bu kabilden ayetlerin yorumlarına fazla yer verilmeyecektir. Dolayısıyla bu çalışmada meşhur kıssalardan ilk insanın yaratılışı, Hâbil ile Kâbil, Bakara kıssası, Tâlût- Câlût kıssası, Hz. Nûh, Ashâb-ı Kehf, Bilge Kul ile Hz. Mûsâ'nın yolculuğu, Hz. Yûsuf, Hz. Yûnus, Hz. Eyyûb ve Hz. İbrâhim (a.s) gibi bazı peygamberlerin kıssalarına dair yapılan yorumlar analiz edilecektir.

Kur'an kıssalarına dair pek çok çalışma yapılmıştır. Özellikle Halefullah'ın bu konuda hazırlamış olduğu tezinden sonra canlı bir şekilde tartışmaya açılan Kur'an kıssalarının tarihî değeri meselesine dair birçok eser kaleme alınmıştır.¹

Günümüzde de önemine binaen kıssalar üzerinde çok sayıda çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle tefsir kaynaklarında bu konuya özel bir önem atfedilmektedir.

¹ Tahsin Görgün, *İlahi Sözün Gücü* (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2013), 96.

Kıssaların doğru anlaşılması Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira Allah insanlara vermek istediği mesajların büyük bir kısmını kıssalar aracılığıyla ulaştırmaktadır. Dolayısıyla kıssalar doğru anlaşıldığı takdirde bu mesajlar da doğru anlaşılacaktır.

Daha önce değindiğimiz gibi Cumhuriyet döneminde Kur'an kıssalarına dair yorumları ve bunların arka planını tespit konusuna odaklı tez çalışmamızda, Kur'an ilimlerinden biri olan Kur'an kıssalarının tefsir ilmindeki yeri ve öneminden dolayı kıssaların hakikatte yaşanmış birer vaka olup olmadıkları ile ilgili görüşler sunulacaktır. Ayrıca çalışmamız kıssalara dair üç farklı yaklaşımın bir arada ele alınması ve birçok müfessirin görüşlerine bir arada yer verilmesi nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı, Kur'an kıssalarının özellikle tarihî vaka olup olmadıkları konusunda ortaya çıkan farklı yorumları ve bunların arka planını tespit etmektir. Kur'an kıssalarına dair ileri sürülen yorum farklılıklarını ortaya koyarak bu görüşleri tasnif etmenin konunun anlaşılmasına katkı sunması da çalışmanın amaçları arasındadır. Bu bağlamda kıssaların tarihî birer vaka olduklarını kabul edenler, bunu reddedenler ve bu iki görüşten bağımsız olarak daha farklı bir yorum getirenlerin dayandıkları deliller analiz edilecektir.

Son dönemlere kadar tefsirle ilgili kaynaklarda kıssaların tarihî gerçekliği çok fazla tartışma konusu olmamıştı. Fakat günümüze gelindiğinde modern tefsir anlayışının ve Batı'da Kitab-ı Mukaddes'i mitolojik unsurlardan arındırma çabalarının etkisiyle Kur'an kıssalarının tarihî vaka değil de birer temsilden ibaret oldukları fikri oluşmaya başlamıştır. Bunların kutsal mesajı iletme için birer aracı konumunda oldukları dile getirilmiştir.

Ayrıca kıssalarla ilgili farklı bakış açılarının nasıl anlamlandırılması gerektiği ve bu alanda yapılan çalışmalardan yola çıkarak kıssalarla ilgili ayetlerin tefsirine yer verilmesi amaçlanmıştır. Ayetlerin tefsirinde detaya girmenin gerekli olmadığı düşünülerek tarihî gerçeklik yönündeki değerlendirmeler öncelenmektedir.

Batı'da başlayan kutsal metinlerin nasıl tahlil edildiği ve bu yönde ileri sürülen yeni fikirlerin ortaya çıkmasının Kur'an yorumlarına da etki etmeye başladığı görülmektedir.

Araştırmanın esas amacı doğrultusunda birinci bölümde bu konuyla ilgili kavramsal çerçeve ve tarihsel arka plan bulunmaktadır. Batı'da kutsal metinleri anlamaya yönelik yeni yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Sonrasında demitoloji kavramı çerçevesinde mitolojik unsurların Kur'an-ı Kerim'de yer alıp almadığı değerlendirilecektir. Kıssaları anlatım özellikleri açısından bazı tasnife tâbi tutarak onları edebî üslup açısından tahlil etmesi sebebiyle Halefullah'ın bu konudaki fikirleri yeni bir çığır açma özelliği taşımaktadır. Çünkü onun bu çıkışı, geleneksel söylemde mevcut olmayan bir görüşün tezahürü idi.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Cumhuriyet dönemindeki Türkçe eserlerde Kur'an kıssalarına dair yaklaşımları ve bunların arka planını araştırmayı amaçlayan bu çalışmamızda, objektif bir bakış açısıyla bu döneme ait eserlerden yola çıkarak değerlendirmeler yaptık.. Ayrıca bu dönemin öncesinde kıssaların yorumuna dair geleneksel anlayıştan söz ederek daha nesnel ve somut verilere ulaşmak maksadıyla mukayese yolunu tercih ettik. Söz konusu karşılaştırmayı yaparken öncelikle ele alınan kıssa ile ilgili ayetlere diğer kaynaklardan da bakarak ortak ayetlerin yorumlarına değindik. Daha sonra bu ortak ayetlerin benzerlik durumlarına veya farklı yorumlarına göre kıssalara dair görüşleri tasnif ettik. Temelde açıklama zemininde mukayese yapmak ve farklı tefsir kaynaklarındaki yorumları karşılaştırmak şeklinde bir yöntemi tercih ettik.

Çalışmamız esnasında yararlandığımız temel kaynaklar öncelikle Kur'an tefsirleridir. Kıssaları, Kur'an'dan bağımsız düşünmenin büyük bir noksanlık olduğu malumdur. Kıssalarla ilgili ayetlerin tahlilinde kıyas yöntemine başvurduk. Farklı tefsir kaynaklarından derlenen ilgili ayetlerin yorumlarını, bu alanda yapılmış diğer çalışmalardaki bilgileri de nazara alarak değerlendirdik. Ortaya çıkan sonuçları birbirleriyle mukayese ederek ortak ve farklı yönlerini tespit ettik.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* Mustafa Öztürk'ün *İlahî Hitabın Tefsiri*, Mustafa İslamoğlu'nun *Hayat Kitabı Kur'an*, Mehmet Okuyan'ın *Kur'an Meal-Tefsiri*'i, Bayraktar Bayraklı'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İhsan Eliaçık'ın *Yaşayan Kur'an* ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan komisyonda yer alan Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'ün hazırladığı *Kur'an Yolu* adlı tefsir çalışması, öncelikle faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Tefsir kaynakları dışında aynı konuyla ilgili kitap, makale, sempozyum bildirileri, eleştiri yazıları, yüksek lisans tezleri ve doktora tezleri de istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Mümkün olduğu kadar her kaynaktan aynı ayetleri seçerek yorumlarını tahlil ettik. Ancak bazı tefsirlerde konu edilen kıssa hakkında detay verilmediğini müşahade ettik. Böyle durumlarda yazarın kıssalar hakkındaki görüşlerine başka eserlerinden ulaştık. Çok sayıda ayet tefsirine yer verilmesi durumunda zaman ve kaynak sınırlılığı ile karşılaşılabileceği ihtimalinin olabileceği kabul edilmelidir.

Ayetlerin Türkçe meallerini verirken Türkiye Diyanet Vakfı yayını olan *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meal*'inden istifade ettik. Ayrıca konuyla ilgili ayetleri metin içinde değil de daha ziyade dipnotta vermeye çalıştık.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmanın kapsamına Kur'an'da sıkça tekrar edilen peygamber kıssaları ile meşhur olan Hz. Âdem kıssası, Hâbil ile Kâbil, Ashâb-ı Kehf ve Hz. Mûsâ-Hızır gibi kıssaları dâhil edilecektir. Bu kıssaların anlaşılma biçimleri ve ayetlerin tefsirinden yola çıkılarak müfessirlerin görüşleri tasnif edilecek ve benzerliklerle farklılıklar ortaya konacaktır.

Araştırmamızdaki müfessir tercihinde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tefsir ve meal çalışmaları ile dikkat çeken kişiler etkili olmuştur. Özellikle *Hak Dini Kur'an Dili* bu dönemin ilk eserleri arasındadır. Bu nedenle ilk önce onunla başlamayı uygun gördük. Daha sonra bu alanda azımsanmayacak ölçüde eser veren değerli akademisyen Süleyman Ateş'in yorumlarına yer verilecektir. Ardından Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan *Kur'an Yolu* adlı tefsirdeki kısa yorumlarına değinilecektir. Son olarak günümüzde Kur'an kıssalarına farklı açılardan yaklaşan Mustafa İslamoğlu, Mehmet Okuyan, Mustafa Öztürk, Bayraktar Bayraklı ve İhsan Eliaçık gibi akademisyen ve yazarların görüşlerine yer verilecektir. Kısacası Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ülkemizde telif edilen Türkçe tefsirler ve aynı dönemde yazılan makale, kitap, meal-tefsir, sempozyum bildirileri, yüksek lisans ve doktora tezlerinde Kur'an kıssalarına dair yapılan yorumlardan ulaşabildiklerimiz bu araştırmanın kapsamındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. Kissa'nın Tanımı ve Kavramsal Çerçeve

Kissa kelimesi sözlükte, "bir kimsenin izini sürüp adım adım takip etmek, birine bir sözü açıklamak, anlatmak ve hikâye etmek" anlamlarına gelmektedir. Kissa kelimesinin türediği kökün anlamlarından biri, herhangi bir hadiseyi veya bir haberi bildirmek ve nakletmektir.² Kur'an kıssalarından bahsedildiği zaman "kissa" kelimesini hikâye anlamında düşünmemek gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in ilk indirildiği zamandaki manasından uzaklaşarak anlam kayması yaşaması sonucu hikâye ile eş anlamda tutularak bazı insanların bu ikinci manada anlamları doğal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa hakikatte hikâyelerin gerçekleşip gerçekleşmediği, yaşanıp yaşanmadığı bilinmemektedir Kur'an kıssaları ise ibret alınması gereken, tarihî gerçeklik ve kesinliği olan olaylardır.³

Günümüzdeki değerlendirmelerde hikâye kavramıyla özdeş durumda kabul edilen kissa kavramına ikinci bir mana verme eğilimi görülmektedir. Bu da Kur'an'da anlatılan ve yaşanmışlığı vurgulanmak istenen kissa kavramıyla, gerçekleşmesi mümkün olan ya da olmayan hikâyeleri kapsayan kissa türünün aynı sayılmasından kaynaklanmaktadır.⁴ Bizim burada kastettiğimiz mitoloji ve darb-ı mesel dışında kalan ve gerçekte yaşanmış kabul edilen kıssalardır. İslam Ansiklopedisi'nde de bu ayrım fark edilmektedir. Biri hikâye başlığına atıf yapan iki ayrı kissa maddesinin varlığı bu ayrımı ortaya koymaktadır.⁵ Bu yüzden de diyebiliriz ki kissa: "Geçmişte yaşamış olan kavimlerin tarihî izlerini açığa kavuşturmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olayların üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine düşünmeye ileten bir olgudur."⁶

Kissa kelimesinin içerdiği etimolojik anlamı, kıssada anlatılan olayın, gerçekçi, doğru ve önemli olması gibi niteliklerini öne çıkartmaktadır. Bu özellikler kıssanın hikâyeden farkını ortaya koymaktadır. Çünkü gerçek anlamı "nakletmek" olan hikâye; gerçek veya hayalî olan, önemli veya önemsiz her tür olayı kapsamına almaktadır. Bu nedenle Kur'an'da yer alan kıssaların hikâye olarak adlandırılmaması da bu ayrıma dayanmaktadır.⁷

Tanımlarda geçen dikkat çekici noktalardan biri hatırlatma veya yeni bir bilgiyi aktarma gibi iletişimin varlığıyla ilahî mesajın önemine vurgu yapmaktır. Tarihin bilinmesi,

² Muhammed Abdulazim ez-Zerkanî, *Menahilü'l-İrfan fî Ulumil'l-Kur'an* (Beyrut: 1988), 1: 34-35.

³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 212.

⁴ Zafer Erginli, "Hayatı Sembollere Yükleme: Bir Mesnevi Hikâyesinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine "Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 6 /1 (2009), 222.

⁵ İdris Şengül, "Kissa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/498.

⁶ Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Mukaddimet fî Usulî't- Tefsir* (Riyad: 1398), 13: 363- 364.

⁷ İdris Şengül, "Kissa", 25/498-499.

geçmiş yaşantılardan haberdar olunması ve üzerinde düşünülerek hidayete vesile olması amaçlanarak kıssalara yer verildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kur'an'da ibret ve öğüt amacıyla zikredilen kıssalarda çoğu kez kişi ve yer unsurlarına fazla değinilmediği görülmektedir. Bazı Kur'an kıssalarının ara sıra tekrar ettiği dikkat çekse de bunun sadece bir tekrardan ibaret olmayıp bağlam açısından kıssanın farklı bir boyutuna vurgu yapıldığı akla gelmektedir. Hatta bazen bir kıssa birkaç surede parçalar halinde yer almaktadır. Kıssaların en güzeli diye nitelenen Yûsuf suresi tek bir konuyu tek bir surede anlatması açısından diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Kelâmullah'ın gönderiliş amacının insanlara hidayeti göstermek olduğu için teferruata gerek duyulmadığı söylenebilir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'e (s.a.v) önceki peygamberlerin kıssalarını anlatmakla da bir yol göstericilik yapmaktadır. Kıssaların asıl amacının ibret ve öğüt içerikli olmaları nedeniyle son zamanlarda sanki bu nedenden dolayı tarihsel vaka olmalarının gerekmediği fikrinin ortaya çıkmasına imkân oluşturduğunu akla getirmektedir.

Kur'an'da sık aralıklarla görülen darb-ı meseller ile kıssalar arasında da büyük bir fark bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak kıssaların mutlak anlamda gerçekleşmiş olduğu halde, darb-ı mesellerin gerçekleşmiş olma şartının bulunmadığını söylemekte bir sakınca yoktur. Örneğin Yâsîn sûresi 13-32. ayetlerin yer aldığı bölümde anlatılanların kıssa olmayıp darb-ı mesel olduğu aşîkârdır. Zaten bu durum ayetin orijinal metninden çıkarılabilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Mekkeliler tarafından yalanlanması olayının devamında bu darb-ı meselin gelmesi konu bütünlüğünün sağlanması ile anlamın pekiştirilmesi ve anlatımın canlı hale getirilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.⁸

Kıssalarda bahsedilen kavimlerin helaki söz konusu olduğunda *"onları helak ettik, yerin dibine batırdık, intikam aldık, sanki daha önceleri yeryüzünde yaşamamış gibi oldular"* ve benzeri ifadeler yer almaktadır. Bütün bu söylem tarzından kavimlerin helakinin yaşanmışlığı anlaşılmaktadır.⁹

1.1.1. Kıssaların Özellikleri

Kur'an kıssaları insanlara Allah katından gönderilen ilahî kanunların uygulamalarından hasıl olan birtakım hareketler, görüntü ve sözler şeklindeki tarih manzaraları olarak kabul edilmektedir. Kıssalardaki gerçek kahramanların olayların etrafında gelişen şahıslar değil, insanın inanç, ahlâk ve tutumlarına birebir bağlı olan tarih yasalarının olduğu söylenebilir. Örneğin, Hz. İbrâhim'in kıssasındaki asıl kahramanın tevhid, Hz. Yûsuf'un kıssasındaki asıl kahramanın ise Hz. Yûsuf'un iffet ve emaneti gerçek kahraman olduğu söylenebilir.¹⁰

⁸ Mehmet Okuyan, *Hayatın İnşası İçin Yâsîn Sûresi Tefsiri* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2019), 104.

⁹ Saliha İnal, "Tarihselcilik ve Kur'an İlimleri" (Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

¹⁰ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 1993), 109.

Kur'an, iletmek istediği mesajları muhataplarına ulaştırırken tarihî olaylardan yararlanarak bunları amaca hizmet eden bir araç olarak kullanmaktadır. Allah, bu nedenden dolayı tarihî aktarımları; kişi, zaman ve mekân gibi gereksiz detaylardan mümkün olduğu kadar uzak tutarak daha etkileyici ve dikkat çekici bir şekilde ulaştırmayı amaçlamaktadır.¹¹

Bu noktadan hareketle araç ile amacın birbirine karıştırılmaması ve dikkatin tamamen bir noktaya çekilmesi maksadının ön planda olduğu sonucuna gidilebilir. Kur'an'da geçen kıssalarının en göze çarpan özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1)Kur'an kıssalarında zaman, mekân ve şahıs unsurlarına dikkat edilmesi her zaman rastlanılan bir durum değildir.

2)Kur'an'da "Yûsuf kıssası" hariç, hiçbir kıssaya bir bütün olarak yer verilmemiş ve üstelik hepsi kısa pasajlar halinde ele alınmıştır.

3)Kur'an, kıssayı hangi amaçla ifade ediyorsa olayın sadece o konuyla alakalı yeterli miktarını vermektedir. Bu nedenle bazen bir kıssanın bir kısmı ile diğer kısmı arasında büyük zaman farkları görülmektedir. Nitekim Kur'an'ın amacı bölümlerin ayrıntılarını anlatmak değildir.¹²

4)Kur'an, Araplar arasında meşhur olarak bilinen kıssalardan örnekler almıştır. Yani bilinenden bilinmeyene doğru gidilmiştir. Ancak bu şekilde aktarma yapılırsa insanların hedefe yönlendirilmeleri kolayca gerçekleştirilebilir.

5)Kur'an'ın, kıssaları anlatış tarzı, Araplar arasında yaygın olarak görülen hitabet geleneğine uygun şekilde sunulmuştur. Tarihî belge tarzında aktarılmayıp alışkın oldukları edebî ve menkıbevî tarzda akıcı bir dille aktarılmıştır. Müşriklerin onu şiire benzetmelerinin sebebi belki de bu üslup idi.

6)Kur'an, kıssalar üzerindeki tarihî akış içerisinde birtakım değişiklikler yaparak tarihî öğeleri ve gayeye hizmet etmeyen detayları atlamıştır.¹³

7)Kur'an'da, Âdem, Nûh ve Mûsâ (as) ile ilgili bazı kıssalar birçok kez tekrar edilmiştir. Ancak her zikredilişin bağlama göre farklı bir boyutu bulunmaktadır.¹⁴

Arap dilinin inceliklerini bilmeyen ve Arap dilini kendi dilleriyle kıyas eden bazı Avrupalı müsteşrikler, Kur'an'daki bu tekrarları gereksiz görmekte ve onların usandırıcı olduğunu düşünmektedirler. Onların bu yöndeki fikirleri, Kur'an'ın hakikatlerini tam

¹¹ Demirci, *Tefsir Usulü*, 215-216.

¹² Hikmet Zeyveli, *Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler*, 2. Kur'an Sempozyumu (4-5 Kasım 1995) (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996), 99.

¹³ Zeyveli, *Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler*, 103.

¹⁴ el – Hicazî, Muhammed Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevzûiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: 1970), 291.

anlamıyla kavrayamadıkları ve Arap edebiyatının inceliklerinden haberdar olmadıklarını göstermektedir.¹⁵

8)Kıssalar anlatılırken temsili bir anlatım tercih edilmiş, ifadeler yalınlıktan kurtarılıp canlı ve hareket dolu bir şekilde anlatılmıştır.

9)Kur'an, mesajlarını insanlara bildirirken önceki kavimlerin tecrübelerini sonraki nesillere aktarmayı araç olarak kullanmakta ve benzer sebeplerin benzer sonuçlara götüreceğini vurgulamaktadır.¹⁶

1.1.2. Kıssalardaki Konular

Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Âdem ve iki oğlu, Nûh, Lût, Sâlih, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ, Îsâ (as.) gibi peygamberlerin hayatları birçok yerde genişçe anlatılmaktadır. Bunlardan bir kısmı daha detaylı şekilde aktarılmaktadır. Örneğin Hz. Mûsâ'nın hayatı en çok tekrar edilen kıssaların başında gelmektedir. Hz. Meryem, Uzeyr, Zülkarneyn, Lokmân gibi salih kulların kıssalarının yanında Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Uhdûd ve Ashâb-ı Fil gibi toplulukların yaşadıkları bazı olaylar, adlarıyla anılan kıssaların konusunu teşkil etmektedir.

Bazı kıssalarda ise Firavun, Kârûn ve Nemrud gibi yanlış yolda olan yöneticiler ve insanlara yaptıkları zulümleri aktarılmaktadır. Son olarak Hz. Muhammed'in peygamberliği sırasında yaşanan olayların belli başlı bölümleri de kıssalara konu olmuştur.¹⁷

1.1.3. Kur'an'da Kıssalara Yer Verilmesin Sebepleri

Kur'an-ı Kerim, Bakara suresinin başında kendisini tanıtırken "muttakiler için hidâyet"¹⁸ olduğunu belirterek ancak akıl sahiplerinin kendisinden ibret alacaklarını vurgulamaktadır. Rehber niteliği taşıyan böylesi bir kitapta hayatın içinden örnekler sunularak indiriliş gayesine hizmet edecek hususların yer alması doğaldır.

Kur'an-ı Kerim'de kıssa ve geçmiş milletlere ait haberler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı çeşitli ifadelerle bazen birebir tekrarı bazen de biraz farklı şekilde anlatılarak tekrar edilmektedir. Bu durum Kur'an'ın şifahi bir kültür ortamında ve çeşitli muhataplarının hayatlarının her anını içeren sorunlara karşı cevap niteliği taşıdığını göstermektedir.¹⁹

¹⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 173.

¹⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, 215.

¹⁷ Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1979 (37-73).

¹⁸ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, haz. Hayreddin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut (Ankara: TDV Yayınları, 2014)

el-Bakara 2/2: *O Kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, muttakiler için bir yol göstericidir.*

¹⁹ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 223-226.

Yani sözel kültürün yaygın olduğu toplumlarda sıkça tekrarların yapılması önemli hususlarda unutmanın önlenmesi için etkili bir yöntemdir. Yaşanan sorunların çözülmesi ve ortadan kaldırılması açısından sürekli bir hatırlatma dikkat çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar çeşitli amaçlarla zikredilmektedir. Bunlardan en önemlisi kıssadaki ana temanın ilk hitap çevresine Allah'ın tek ve gerçek ilah olmasını (tevhid) kabul etmeye yönelik bir hidayet çağrısı ile özdeş olmasıdır. Peygamber kıssalarındaki ana fikrin Allah'ın teklifi ve sırf Allah'a itaat ve ibadet edilmesi gibi konulara temas edildiği görülmektedir. Ayrıca Allah'ın tasarrufu ve ahiret gerçeğini kabul etmeyen insanların bu düşüncelerinin temelsizliğini göstermektedir. Enbiyâ suresinde tekrarlandığı gibi bütün peygamberlerin İslam dinini tebliğ ile görevlendirildikleri ve bu sebeple hepsinin temel ilke lerde birleştikleri hakikatini hatırlatmak bu amaçlar arasında yer almaktadır.²⁰

Kıssaların asıl amacı onlardan ibret almaktır.²¹ Bu konuda diğer gerekçeler müminlere ve sağduyu, yani derin kavrayış sahiplerine rehberlik etmek²² şeklinde belirlenmiştir. Kısacası Kur'an kıssalarının anlatılmasının ana gayesi bunlardan ders alınmasıdır. Bir diğer gaye de insanlara ahlak eğitimi vererek onların olgun ve kâmil insan olmalarına katkı sağlamaktır.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar bazı hikmetlere dayanmaktadır. Özellikle peygamberlerin kıssaları, alınması gereken hisselerle doludur. Ayrıca anlatılan peygamberlerin kıssaları gönül eğlendirici hikâyeler değil, bilakis ibret alınacak olaylardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen "*onların kıssalarından maksat*"²³, ya genel olarak peygamberlerin kıssalarıdır veya bu surede anlatılan Hz. Yûsuf ile babası ve kardeşlerinin kıssasıdır. Gerçekten de Hz. Yûsuf 'un yaşadığı sıkıntılardan kurtulup Mısır'da yüksek bir makama gelmesinde akıl sahipleri için büyük bir ibret vardır.²⁴

Kur'an'da kıssaların anlatılma gayesi kısaca, Kur'an-ı Kerim'in indiriliş amaçlarını ortaya koymak olsa da biraz daha ayrıntıya girerek şu hususlar üzerinde durulabilir:

Hz. Muhammed ve ümmeti geçmiş peygamber ve ümmetlerin durumlarına vâkıf değillerdi. Hz. Muhammed'in geçmiş milletlere dair bilgileri ya da kıssaları Kur'an-ı Kerim

²⁰ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 37-38.

²¹ Yûsuf 12/111: *Ant olsun Onların (geçmiş Peygamber ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat O, kendinden öncekileri tasdik eden (bir Kitaptır) iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*

en- Nâziât 79/26: Elbette bunda korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.

²² Hûd 11/120: *Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.*

²³ Yûsuf 12/111: *Ant olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an uydurulacak bir söz değildir, fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden bir toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*

²⁴ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 3: 212-213.

vasıtası ile doğru bir şekilde anlatması onun Yüce Allah'ın vahyine mazhar olduğuna ve onun peygamberi olduğuna dair en büyük delildir.²⁵

İnsanları Allah'ın dinine davet etmenin zor bir görev olduğu bilinmektedir. Peygamberlerin hepsi bu yolda birçok zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir. Ayrıca, Hz. Muhammed (s.a.v) de zaman zaman muhaliflerinin alay ve saldırılarına, işkence ve komplolarına maruz kalmıştır. Böyle zamanlarda, Yüce Allah önceki peygamberlerin kıssalarını vahiy ile bildirerek onların da aynı problemlerle karşılaştıklarını anlatarak böylece Hz. Peygamber'i teselli edip iradesini ve cesaretini güçlendirirken aynı zamanda da iman ettikleri için yurtlarından çıkarılan, her türlü sıkıntı ve zulme maruz kalan müminleri de teselli etmiştir.²⁶

Müşriklerin eskilerin masalları ifadesini ne için kullandıklarının doğru tespit edilmesi ve Kur'an'da dokuz yerde geçen "esâtîru'l-evvelîn"²⁷ iddiasının hiçbir yerde kıssa siyâkında (bağlamında) geçmediğinin bilinmesi konunun daha doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu ayetlerde müşriklerin "eskilerin masalları" diyerek reddettikleri şey herhangi bir Kur'an kıssası değildir. Müşrikler; âhireti, yani Allah'ın huzuruna hesap vermek için çıkarılacakları gerçeğini bildiren ayetleri inkâr etmekteydi.²⁸

Dolayısıyla inkâr edilen veya kabul edilen ilkelerin net olarak bilinmesi durumunda ayetler daha açık ve anlaşılır hale gelecektir. Yani müşriklerin hangi konuda itirazlarını artırdıkları veya inkârları için hangi gerekçeleri sunduklarının bilinmesi durumunda ayetleri genel anlamda tahlil edip yorumlamak konunun daha kolay anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Kur'an'da bahsedilen kıssalarda, insanların bu kıssalardan ibret alıp düşünmeleri hedeflenmektedir. "*Şüphesiz bunda işareten anlayanlar için nice ibretler vardır,*²⁹ *akıl edecekleri kalplere ve duyacakları kulaklara sahip olmak için yeryüzünde dolaşmadılar mı?*³⁰ tarzında gelen ayetler, kıssalar üzerinde durularak yoğunlaşmayı ve düşünmeyi amaçlamaktadır. Kur'an kıssaları özünde iyilik ve kötülüğün mücadelesini mevzu edinmektedir. Hak-bâtıl çatışmasını bazı karakterler üzerinden anlatarak her insana bu kıssalarda kendi kişiliğine ve makamına göre örnek alma olanağı sunmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde ayetlerden herkes kendince hisse alabilecektir.

Allah, Kur'an'ın ilk muhatapları olan Araplara geçmiş toplulukların veya peygamberlerin kıssalarını anlattığında Araplar'ın onlardan ders almalarını istiyordu. Yoksa

²⁵ Demirci, *Tefsir Usulü*, 213.

²⁶ Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları,1993), 73-78.

²⁷ bkz. Kur'an Meâli: 6/25, 16/24, 23/83, 25/5, 27/68, 46/17, 68/15, 83/13.

²⁸ Hikmet Zeyveli, *İlahi Dinlerde Mucize ve Gayb Geleneği Yeniden Okumak* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018), 251-253.

²⁹ el-Hicr 15/75: *İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.*

³⁰ el-Hac 22/46: *(Seni yalanlayanlar) Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu ama gerçek şu ki gözler kör olmaz lakin göğüsler içindeki kalpler kör olur.*

onları taklit etmelerini istemiyordu. Bugün niçin bizden Arapların kıssasını (Kur'an ve sünneti) bütünü ile taklit etmemiz istensin? Tabii ki aradan geçen uzun zamana rağmen kıssaların kalıcı etkilerinin ve kalıcı yönlerinin bulunması nedeniyledir.³¹

Kur'an'da kıssaların işlediği konular genellikle tevhid inancı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bütün dinlerin birleştiği nokta Allah'ın varlığı ve birliğine dayalı inanç sistemini ortaya koymaktır. Dolayısıyla herhangi bir düşünce yerleştirilmek istendiği için tekrara başvurulmuştur. O düşünceyi ihtiyaca binaen tekrar etmek faydalı olmaktadır.³²

Kur'an kıssalarına dikkat edildiğinde kıssaların arasına birtakım dinî tebliğ ve telkinlerin serpiştirildiği görülmektedir. Özellikle öldükten sonra dirilmenin imkânı üzerine verilen kıssa örnekleri azımsanmamalıdır. Bununla beraber iman küfür mücadelesi ve akıbet hakkında tefekkür edilmesi gereken kıssalar da sıklıkla zikredilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerin ve milletlerin yaşamlarına dair kıssaların yer aldığından bahsetmiştik. Kur'an'da bu kıssaların yer almalarındaki maksat, tarihî olayların belli bir sıraya göre aktarılması değildir. Dolayısıyla öyle bir amaç gözetilmiş olsaydı olayların anlatıldığı bölümlerde ifade biçimleri daha ayrıntılı şekilde yer alırdı. Fakat geçmiş peygamberlerin ve milletlerin yaşam tecrübelerinden bir ibret dersi almamız amaçlanmaktadır. Bu sebeple kıssalardan bazıları ara sıra tekrar edilmiştir. Kur'an bu kıssaların ayrıntısını değil, kendi hedefine uygun ve insanların ortak dertleri olan bölümlerini seçmiştir. Bu haberler çeşitli surelerde anlatıldığı halde her seferinde ayrı bir tazelik ve tatlılık fark edilmektedir. İnsanoğlu fitratı gereği kuru fikirleri dinlemekten daha ziyade canlandırılmış fikirlere eğilim göstermektedir. İşte insanın bu yönünü bilen Allah Teâlâ'nın yüce hitâbı olan Kur'an-ı Kerim en güzel kıssaları adeta gözlerimizin önünde yaşanıyor muşcasına aktarmaktadır. Böylelikle insanlık tarihi bir sinema şeridi gibi okuyucularına ibret alınacak incelikleri vererek hayatını belli bir düzene koyma yollarını gösteren tabela görevi üstlenir. Bu şekilde ahlakî oluşuma katkı sağlayan kıssalar kendine has olan üslûpla anlatılmıştır. Hatta bundan dolayı bazı müellifler bu anlatımlarda edebî bir maksat olduğunu düşünerek o yönde başka hedefler aramaya çalışmışlardır.³³

Kıssalarda konu edinilip açıklanan ayetlerin muhatap kitleyi etkilemesinin sağlanması ve ilerleyen, gerileyen veya helâk olan toplumların tarihsel süreçlerinden ders ve ibretler çıkarabilmek için aktarılan olayların gerçekten yaşanmış olaylar olması gerekmektedir.³⁴ Aksi halde kıssalarla aktarılmanın amaçlandığı mesajların muhataplar üzerinde dönüştürücü bir etki yapacağından söz etmek zorlaşırdı.³⁵ Aynı durum günümüzde de söz konusu olduğu için

³¹ İlhami Güler, *Kur'an'ın Mahiyeti ve Yorumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 35.

³² Demirci, *Tefsir Usulü*, 216.

³³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 172.

³⁴ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 119.

³⁵ Demir, "Kitab-ı Mukaddesi Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği", 103-122.

bazı televizyon dizileri her bölümde gerçek hayatta yaşanmış olaylardan alındığına dair bir kayıtle izleyicinin karşısına çıkmaktadır.

Kur'an'ı asıl anlam ve işlevinin daha farklı anlaşılmasına yol açacak en yaygın durum olan kıssaları amacının dışında değerlendirerek Kur'an'ın bütününe yayıp sadece kıssalara yoğunlaşmak da sakıncalı bir tutumdur. Hatta halka kıssa aktararak geçim sağlama ve menfaat elde etme hatasına düşülmemelidir. Ayrıca kıssalarda verilmeyen teferruatların peşine takılmanın doğru bir maksat olmadığı da unutulmamalıdır. Aksi durumda kıssalardaki Tevrat ve İncil kaynaklı bilgilere uzun uzadıya ağırlık vermenin Kur'an uyarısına uymama halini ortaya çıkarabilir. Oysaki Kur'an onların tahrif edilmiş haberlerini aktarmaktadır. Özellikle kıssalarla ilgi Tevrat ve İncil' deki benzerlik ve farklılıklara dikkat edilmelidir. Çünkü benzerliklerden hareketle farklılıkları ve hatta Kur'an'a aykırı şeyleri kabule götüren tehlikeli bir yol olabilmektedir.³⁶

Kur'an-ı Kerim'in her bir ayetinin nazil olduğu devirdeki toplumun sorunlarına çözüm üretmek için ya da sadece o devirde ortaya çıkmış olaylara cevap niteliğinde inmiş olduğunu söylemek hatalı bir sonuca götürür. Hatta belli olay ve kişilerin davranışlarıyla ilgili durumlarda indirilen ayetlerde dahi zaman, mekân ve şahıs isimlerine çok istisnâî durumlarda rastlanılmaktadır. Dolayısıyla bu durum söz konusu edilen ahlakî veya hukukî mesajların evrensel bir nitelik kazandığının göstergesi kabul edilebilir.³⁷

Kur'anî Sesleniş-I adlı eserde konuyla ilgili şöyle bir yorum yer almaktadır:

*Kur'an, Hz. Peygamber'e daha önceki peygamberlerin kıssalarını anlatarak bir yol göstericiliği yapmıştır. Tabii ki Allah, önceki kavimlerin kıssalarını uzun kış gecelerini doldurmak için anlatmamış; kıssalarda geçen olaylar ve peygamberlerin gönderildikleri kavimleriyle olan mücadele şekinden sonuçlar çıkararak, nasıl davranacağını kestirmesi amacıyla anlatmıştır. Şayet Hz. Muhammed, bu kıssalardan istifade edip onları kendisi için kullanmış olmasaydı bu anlatılanların tarihi olayların aktarımından başka bir değeri olmayacaktı. Hâlbuki Allah, abesle iştiğal etmekten münezzehtir.*³⁸

İnsan fıtratı gereği kıssa dinlemeyi ve anlatmayı sever. Çünkü kıssada dinleyicileri etkileyen bir özellik vardır. Bu psikolojik durum çocuklarda daha belirgin olarak fark edilmektedir. Onlar çoğu kıssada aktarılan söz ve hareketleri gündelik hayatlarında taklit ederler. Eğitim alanında da kıssaların ve tarihî konuların büyüleyici etkisinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Hatta Hz. Muhammed, kıssanın büyük bir eğitim vasıtası olduğunu bilerek, bu alandan çok fazla istifade etmiştir. Aynı zamanda bir eğitim kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de birçok kıssanın yer alması bu durumu destekler mahiyettedir.³⁹

³⁶ Celaleddin Vatandaş, *Kur'an ve Hayat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1997), 211-217.

³⁷ Mehmet Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 204.

³⁸ Osman Kayaer, *Kur'anî Sesleniş-I* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 62.

³⁹ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (İstanbul: Esra Yayınları, 1991), 195.

Kıssalarda ilmî gelişmeyi teşvik edici nitelikte ibret verilmesi de dikkat çekicidir. Peygamberlerin mucizeleri, muhatapları onların yaptıkları işleri yapmaya ya da en azından onlarınkine benzer işler yapmaya teşvik etmektedir. Örneğin Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgârın, havanın etkisiyle gerçekleştiği ve havada bulunan özelliklerden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Hz. Dâvûd'a demiri yumuşatma kabiliyetinin verilmesi de madenlerin araştırılmasına ve onlardan istifade edilmesine öncülük etmiştir.⁴⁰

Kıssalar Kur'an'da azımsanmayacak derecede yer kaplamaktadır. Kur'an'ın asıl amacı tevhid inancını oluşturmakla beraber onda anlatılan her kıssa aynı derinlikte incelenmemekte sadece verilmek istenen mesajın ruhuna uygun detay ile yetinilmektedir. Yani detaylar dikkate alındığında her bir kıssa ayrı bir özellik taşımaktadır. Kur'an'da aktarılan her bir kıssaya ait fotoğrafı, genel bir perspektiften bütün olarak görmek ve anlamaya çalışma yönündeki çabaların aynı zamanda Kur'an'ın tamamının anlaşılmasına yardımcı olacağı bellidir.⁴¹

Kur'an tarihî olaylardan birer canlı kesitler aktarırken öyle bir üslûp kullanır ki ilgili ayetleri okuyan kişi zihin dünyasında boş kalan yerleri doldurma çabasına girer ve verilmeyen teferruatları adeta doldurmaya kendisini mecbur hisseder ve teferruata ait birçok sahneyi hayal dünyasında tamamlar.⁴²

Kur'an'da ele alınan birçok konunun içinde kıssalara yer verilmesindeki amaçlardan biri de muhataplarına sunmuş olduğu canlı toplum ve tarihî manzaralardan alınacak ibretler ve çıkarılacak tarihsel bilinç aşamaları esnasında müminlerin sürekli böyle kalamayabileceği gerçeğini göz ardı etmeden tarihsel süreçte iniş ve çıkışların olabileceği durumundan yola çıkarak geçiş içerisinde olduklarını ve bu açıdan tarih ve toplum bilincine sahip olunması gerektiğini hatırlatmaktır. Kur'an, tarihin dinî ve metafizik bir yorumunu yapma konumundadır. Bu nedenle de içeriğinde tarih dışı olguların yer alması beklenmemelidir. Çünkü gerçekler ancak gerçek olgular vasıtasıyla yargılanabilir ve yönlendirilebilir.⁴³

Kur'an'ın kıssaları anlatırken ibret kelimesini kullanması daha çok ilahî hakikatlerin tarihsel olaylar içinde nasıl tezahür ettiğini görüp ona tanıklık edebilme olarak algılanmalıdır. Hatta gördüğümüz bu olaylar hemen yanı başımızda oluyormuş gibi bir hal almaktadır. Böylece bizler olayın içinde yer alan varlığa dönüşürüz. Bu şekilde düşünüldüğünde bizler her

⁴⁰ Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", *AÜİF İslamî İlimler Dergisi*, 0/3 (Haziran 1979), 37-63.

⁴¹ Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslamî İlimler Dergisi*, 1/9, 2014 (69-102).

⁴² Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Şubat 2016), 81-103.

⁴³ Sadık Kılıç, *Tarih Felsefesi Açısından Kur'an Kıssaları*, 1.Kur'an Sempozyumu (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 88-98.

durumda Allah'ın bilgisinin, kudretinin ve iradesinin nasıl tecelli ettiğini bir şekilde kavrayabildiğimiz için Kur'an'da yer alan kıssaları daha kolayca anlayabiliriz.⁴⁴

1.2. Kıssalara Yaklaşımların Tarihsel Arka Planı

Modern dönemde Kur'an yorumlarına geleneksel söylemden farklı olarak bilimsel verilerin etkili olmaya başlamasındaki nedenler arasında Batı bilim ve teknolojisinin ilerlemesi, Batı'nın etkin bir kültür olarak İslam âlemini etkilemesi, İslam ülkelerinin çoğunun sömürge haline getirilmesi sayılabilir. Böyle bir dönemde tepkisel bir hareket veya savunma psikolojisi ile Kur'an'a bu yöntemle yorumlar getirilmeye başlanmıştır. Kur'an'ın bu tarzda yorumlanmasında yorum sınırlarının zorlandığı ve Batı biliminin değişkenlik göstermesi ihmal edilerek sunduğu veriler ile ayetlerin manalarının özdeşleştirilmesi bu akımın en önemli problemlerindendir. Ayrıca bilimsel yorumlama yöntemi ile modern dönemdeki aklın vahiyle çatışmazlığının vurgulandığı yöntem arasında amaç farklılığı görülecektir.⁴⁵

Kıssalara yaklaşımda isrâiliyatın etkileri müfessirler arasında tartışma konuları arasındadır. Ayrıca Batı'da başlayan kutsal metinleri anlamaya yönelik çalışmalar kıssalara yaklaşımda etkili olmuştur. Bu noktada kutsal metinlerde mitolojiden arındırma çabası anlamına gelen demitoloji kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kıssalar hakkında genel söyleme aykırı fikirler öne süren Halefullah'ın bu konuda yazmış olduğu tezi bu bölüm içerisinde incelenecektir.

1.2.1. İsrâiliyat Kavramı

İsrâiliyat; Hz. Yâkub'un diğer ismi veya lakabı olan İsrâil kelimesine nisbet edilerek ortaya çıkan isrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Daha çok Yahudi, kısmen de Hristiyan kaynaklarından nakledilen "efsane, kıssa, olay veya bilgi" anlamında kullanılır. Terim olarak ise; İslam'a ve özellikle tefsire girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber (s.a.v)'e ve onu takip eden sahabe ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber isrâiliyat kelimesinin içine girmektedir. İslam'a yabancı olan her şey bu kavramın kapsamında değerlendirilmelidir. İslam'a yabancı olan her şeyi ifade için bu kavramın seçilmesi ise üstün gelmesine bağlanabilir. Yani Yahudiler'e ait haberlerin, Hristiyanlar ve diğer milletlerin kültürüne tercihinden ötürüdür. Çünkü Yahudilerden yapılan rivayetler diğerlerine oranla daha çoktur; ayrıca Yahudi menşeli haberler daha yaygın ve daha meşhurdur.⁴⁶

İsrâiliyat, İslam kültürüne karışan yabancı kültürleri kapsamaktadır. Hicretten sonra Müslümanlar Ehl-i Kitap olan Yahudilerle karşılaşmış ve bir arada yaşamaya başlamışlardır.

⁴⁴ Burhanettin Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar", *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi*, 6/1 (2009), 99-111.

⁴⁵ Şehmus Demir, *Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 422.

⁴⁶ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyat* (Ankara: Beyan Yayınları, 1985), 29-30.

Kur'an'daki kıssaların birçoğu Tevrat'ta da geçmektedir. Hatta Kur'an'da kısaca aktarılırken Tevrat'ta ayrıntılar da bulunmaktadır. İnsanların fitratları gereği hikâye ve masal türünden şeyler dinlemeye meyilli olmaları ve abartılı şeylere düşkün olmalarından dolayı isrâiliyatın İslâm kültürüne karışması mümkün hale gelmiştir.⁴⁷

Hiz. Peygamber'in vefatının ardından yani sahabe döneminden itibaren isrâiliyat adı verilen nakiller daha ziyade Kur'an-ı Kerim'de kısa ve kapalı olarak anlatılan kıssalar alanında görülmüştür. Bu kapalı kıssalar etrafında oluşan boşlukları doldurmak için diğer kutsal kitapların muhataplarına müracaat edilerek onların bu konuda kitaplarında yer alan tamamlayıcı nitelikteki bilgiler aktarılmıştır. Yahudi ve Hristiyan kültürünün kaynağı olan Tevrat ve İncil'de yer alan kıssalarla Kur'an'daki kıssalar arasında birtakım benzerlikler olsa da icmal ve tafsil bakımından ihtilaflar bulunmaktadır. Kur'an'da anlatılan herhangi bir kıssada yaşayanlar için nasihat ve ibretler mevcuttur. Yoksa aktarılan kıssanın teferruatına girilmez ve olayların tarihi verilmez. Hatta yer ve kahraman isimleri belirtilmez. Kısacası olayların ayrıntılarına girilmeden sadece ibret alınması gereken noktaya temas edilir. Oysa Tevrat ve İncillerde bu kıssalar tüm ayrıntılarıyla aktarılmıştır.⁴⁸

Tefsir tarihinin ilk dönemlerinde isrâilî bilgi, isrâiliyat kavramıyla daha sonraları anlatılan olumsuz manayı çağrıştırmıyordu. Sahâbeden etbâ'u't-tâbiîn devrine kadar Ehl-i Kitab'a müracaat etmek müspet bir durum olarak görülüyor ve bu tefsirin önemli bir parçası kabul ediliyordu. Genelde kıssalardan kapalı ve kısa anlatımların izah edilmesinde faydalanılmaktaydı ki bu durum Kur'an'ın diğer kutsal kitaplara nispetle teferruatlı bilgi vermemesinden ve sözel kültürü yansıtmamasından ileri gelmektedir. Çünkü bu bilgiler toplumsal hafıza tarafından *şer'u men kablena* olarak anlaşılmaktaydı.⁴⁹

Kıssalarda anlatılan konuyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmediğini daha önceden ifade etmiştik. Zamanla insanlar arasında kıssalarda bulunmayan bu teferruatlara ulaşmak maksadıyla diğer farklı kaynakların araştırılıp incelenmesi ve kıssa hakkında bilgi verebilecek kimselere yönelme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Müracaat edilen kaynağın semavî kitaplardan olması halinde Kur'an'ın bunlara başvurulabileceğinden bahsetmesinde sakınca görülmediği ancak şifahî kültürü yansıtan kişilere başvurulması halinde onların kimlikleri ve güvenilirliklerinin araştırılması gerektiğine dikkat edilmiştir.⁵⁰ Yani Kurân kendinden önce nazil olan kitapların tahrif edilmemiş bölümlerine başvurulmasını sakıncalı görmezken Yahudi veya Hristiyan kişilerin kimlikleri ve güvenilirliklerinin tam olarak bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır.

⁴⁷ Mehmet Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası, 1995), 83.

⁴⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 245.

⁴⁹ Bilal Gökür, "Tefsirde İsrâiliyat: Klasik Dönemde İsrâiliyat ve Önemi", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5. (2019):182.

⁵⁰ Abdulhamit Birişik, "İsrâiliyat", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 199-203.

Batılı araştırmacılar İslam kaynaklarının büyük bir kısmında isrâiliyatla ilgili bilgilerin varlığına inanmaktadır. Bu düşüncelerinin temelinde İslam'ın, Yahudilik ve Hristiyanlıktan beslenerek teşekkül ettiği kanaati mevcuttur. Söz konusu araştırmacılara göre Müslüman âlimlerin isrâiliyat mevzusunda zaman zaman tutum farklılıkları görülmüştür. İslam'ın ilk asırlarında isrâiliyata karşı istekli veya ilgisiz kalınmışken daha sonraları bu tür rivayetlerin değersiz ve uydurulmuş olduğu ifade edilmiştir. İlk dönemlerde tefsir konularına ilişkin rivayetlere fazla rağbet gösterilmemesi ve çağdaş dönemde de modern yaklaşımların etkisiyle isrâiliyatın eleştirilmesi bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.⁵¹

1.2.2. Batı'da Kutsal Metinleri Anlamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar

Kutsal metinlerde amaç çok önemlidir. Çünkü dinî metinler kurallı ve belirli bir istikamete doğru sevkedici bir nitelik taşımaktadır. Onlar hedef kitleye belirli bir inanışı, belirli bir ahlak sistemini ve belirli dünya görüşüyle beraber bir hayat tarzı teklif ederler. Bundan dolayı da çoğunlukla evrensel hedefler amaçları arasındadır. Aynı zamanda hem coğrafi hem de tarihî evrenselliği öngörürler.⁵²

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda din hakkında ortaya çıkan araştırmaların gündeme gelmesiyle beraber dinle ilgili tanımlamalarda da farklılaşmalara rastlanılmıştır. Din tanımlamalarında dinin kaynağı konusunda yapılan çalışmalar, kutsal kavramını da ön plana çıkartmıştır. Kutsalın din ile olan yakın ilişkisi sonucu, dinî tecrübenin anlamlandırılmasında ve dinin yapısının anlaşılmasında etkili bir başlangıç noktası olmuştur. Kutsala dair dile getirilen söylemler ve eylemler kutsalın tecrübesi olarak din tanımlamalarında kullanılmıştır. Ortaya konulan anlamlar, kutsalın din ile olan ilahî yönüne yoğunlaşmıştır.

Kutsal en genel ve bilinen manasıyla sıra dışı, olağanüstü ve bu dünyaya ait olmayan bir yüce güç olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber kutsalın ürkütücü, tarif etmesi zor olan, korkutucu ve esrarengiz bir manası da bulunmaktadır. Daha çok din ile ilişkili olan bu tanımlamaların varlığıyla birlikte kutsal için ahlaka dair değerler, özgürlük ve yaşama hakkı ile ilgili kurallar gibi çağdaş tanımlamalar da ortaya çıkmıştır. Kutsalı tanımlamada karşılaşılan bu yaklaşımlar kutsalı kendi tarihselliği içerisinde ele alarak nasıl bir din ya da sosyal bir tecrübeye dönüştüğünü izah etmeye uğraşmıştır. Bundan dolayı kutsalın sadece anlam yönünün ele alındığı fenomenoloji yönündeki teolojik yaklaşımlarla değil, aynı zamanda kendi içinde bulunan tarihsellikte beraber çeşitli yaklaşımlarla incelenmesi gerekmektedir.⁵³

⁵¹ İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyat", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c.23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 195-199.

⁵² Halis Albayrak, *Tefsir Usulü* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 128.

⁵³ Melek Aygün, *Kutsal ve Seküler Düalizminde Seküler Kutsallığın Kuramsal Bir Değerlendirmesi* (İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

İnsan hayatında önemli bir yer tutan kutsallık, dinî metinlere konu olmaktadır. Hatta kutsal metinler kaynağı itibariyle ve muhtevası yönüyle kutsal kabul edilirler. Böylece kutsalın anlatısı ve dile getirilmiş hali olarak değerlendirilmektedir. Kutsal metinlerde kutsala dair verilen bilgilerin önemli bir bölümü, insanın bilmediği şeyleri açıklama veya bilinmeyen hakkında bilgi vermesi ile dolaylı yoldan arada bir ilişki oluşturmaktadır. İnsan ve tabiatın yaratılması, insanın geçirdiği aşamalar, ölüm ve ötesi, gelecekte neler olacağı gibi konular inanç sisteminin izah etmeye çalıştığı alanlardandır. Her inanç sisteminde kutsalın sunduğu bu aktarımlar kabul edilmesi ve inanılması gereken doğru bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsana sunulan bu bilgilerin nasıl tanımlanıp değerlendirileceği konusu uzun zamandır tartışma konusu haline gelmiştir. Her kültür kendi inancı doğrultusundan yola çıkarak kabule yanaşmakta ve kendi alanı dışında kalan diğer anlatıları değerlendirmektedir. Kutsal metinleri bir bütün olarak kutsal olanın anlatısı ve ifadeye dökülmesi olarak değerlendirmek mümkündür. İnsana kutsalın açıklanıp izah edilmesi ve onunla ilişkisinin nasıl olması gerektiğini kutsal metinler sağlamaktadır. Kutsala dair tanımlamalar ve anlatılar din dilinde ağırlıklı bir yere sahiptir. Bunu sağlamanın vasıtası din dili olarak değerlendirilebilir.⁵⁴

Tanrı ve fizik ötesini konu edinen kutsal metinlerin anlaşılması hususunda en önemli sorun, bu metinlerin aşkın alandan veya metafizikten bahsederken, kategorik yapı içinde olan insanın kullandığı bir aracı ve anlatım biçimlerini kullanıyor olması durumudur. Din dili, en geniş manada bütün teolojik konuşmaları kapsamakla birlikte, daha dar anlamıyla kutsal metinlerin dili olarak anlaşılmaktadır. Teolojik söylemler ve kutsal metinler Tanrı'nın zâtı, sıfat ve fiilleri; âlemin yaratılması ve hayatın sonuna dair ifadeler; ölüm ötesi hayat, peygamberlerin mucizeleri; melek, cin ve şeytan adıyla anılan metafizik varlıklar; geçmişte yaşanmış birtakım kıssalar ve meseller, dini emirler, yasaklar ve diğer kurallar gibi konuları içermektedir. Fakat din felsefesi özellikle iman ve ibadet objesi olan Tanrı hakkındaki ifadelerde yoğunlaşmakta ve din dili tartışmaları da genellikle bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü diğer bütün dinî ifade tarzları Tanrı tasavvuruna bağlı olarak oluşum göstermekte ve anlaşılmaktadır.⁵⁵

Din dilinin bilinmemesi durumunda dinî mesajın doğru olarak anlaşılması mümkün gözükmemektedir. Her dilin kendine göre özellikleri ve kuralları vardır. Bunların bilinmesi durumunda iletişimin daha doğru kurulması beklenmektedir.

Kutsal metinler, insanların iman etmeye davet edildikleri hakikatlerde gözetmeleri gereken kural ve emirlerden, bu dinin ilk mensuplarının başlarından geçmiş olan olaylardan, yaşam şartlarından, karşı karşıya kaldıkları zorluklardan, imana yanaşmayanların o günkü durumlarından ve sonlarının ne olacağından bahseder. Bununla birlikte dinî buyrukları kabul

⁵⁴ Şinasi Gündüz, "Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi*, 6/1(2009), 9-26.

⁵⁵ Latif Tokat, "Dinin Sembolik Dili", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi*, 6/1 (2009), 76.

etmiş bu toplumun diğer toplumlarla ilişkilerden ve gerektiğinde onlarla olan mücadelelerinden de bahsetmektedir. Dolayısıyla belirli bir dinin teşekkülünde kutsal metinlerle dine bağlılık ve dine giren kişilerin arasında bir bağın oluştuğundan söz edilebilir. Hatta dini kabul eden ve etmeyenler arasında ifade eden anlam açık ve ortak bir anlamdır. Bu durum kutsal metinlerin bütün manalarının tüketildiği anlamına gelmemelidir. Bilakis belirli bir anlama geldiğinin göstergesidir denilebilir. Tabii dinin ilk teşekkül ettiği böyle bir ortamda herkesin onu aynı kapsamlılıkla ve içsellikle anladığı sonucu çıkarılmamaktadır. Çünkü inanan insanların arasında dahi inanma durumları birbirinin aynı olmayabilir. Kutsal metinlerin tanrı tarafından gönderilip gönderilmediği konusunda daha çok tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Aslında insanlar arasında konulara vakıf olma, algılama farkları ve ilgi alanları gibi birtakım farklılıklara rastlamak gayet doğal bir durum olarak görünmektedir.⁵⁶

Hristiyanlık inancının, Yunan mitolojisinden ve felsefesinden etkilenerek bu kültürlerden kendi bünyesine bir şeyler kattığı bilinmektedir. Fakat bu katkıların boyutu ve içeriği tam olarak bilinmemektedir. Kutsal metnin peygamberin gönderildiği tarihten çok uzun bir zaman sonra yazıya aktarılması ve birden çok metnin bulunuyor olması, bu metinler arasında ciddi manada farklılıkların bulunması kutsal metin kritiğinin bir uzantısı olarak mitolojik unsurların yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını ortaya çıkarmıştır.⁵⁷

Birbirinden farklı şekillerde yazıya aktarılan ve çok sayıdaki muhtevadan kaynaklı ayrıntıların çeşitliliğinden dolayı İncillere bakış açıları adeta çelişki uyandırmakta ve beraberinde metni yorumlama zorluğu getirmektedir. Aslında böylesi bir duruma gelmesi insanlık tarihinde normal karşılanacak hale gelmektedir. Çünkü değişimin sürekliliği metin kritiğini etkisi altına almaktadır.

Batı düşünce dünyasında özellikle aydınlanma ile eleştiri kavramının gündeme gelmesi neticesinde modern kutsal kitap araştırmalarında Kitâb-ı Mukaddes eleştirisinin artmasını hızlandırmıştır. Kutsal metnin eleştiriye tabi tutulması bu metinlerin herhangi bir kitap gibi değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmacıların birçoğu bu bağlamda Kitâb-ı Mukaddes'i sosyo-kültürel-tarihsel bağlam içerisinde araştırmaya yönelmişlerdir. Genellikle tarihsel eleştiri veya tarihsel eleştirel yöntem adıyla birtakım eleştiri tarzı, belli basamaklardan geçerek kutsal kitap araştırmalarına kadar gelmiş oldu. Yapılan araştırma çalışmalarının ilki, metinlerin kaynak sorununa yönelen ve onları filolojik açıdan diğer yazılı metinlerle mukayese ederek bu metinlerin kaynağına ulaşmayı amaçlayan kaynak eleştirisi olmuştur. Bu noktadaki çalışmaların asıl amacı önceki kaynakların kıyaslamasını yaparak kutsal metinlerin arka planındaki kaynakları ortaya çıkarmaktır. Fakat Kitâb-ı Mukaddes'in çok önceki eski metinlerle karşılaştırılması birçok yönden yeterli görülmeyen bir uğraşı olarak kabul edilmiştir. Daha sonraları ise araştırmacılar yazılı

⁵⁶ Vehbi Başer, *Sosyal Bilimler Açısından Kutsal Metinlerin Anlaşılması, 2. Kur'an Sempozyumu* (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996), 19.

⁵⁷ Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddesi Mitolojiden Arındırma Çabaları", *İslami İlimler Dergisi*, 9/1 (2014), 103-122.

kaynakları oluşturan sözel kaynakları aramaya yönelmişlerdir. Biçim eleştirisi adı verilen bu uğraşlar nesiller boyu değişerek aktarılan anlatı modellerinin ve ifade kalıplarının kutsal metin oluşumuna katkısını belirlemeyi amaçlıyordu. Biçim eleştirisi yönteminin hassas noktası Kitâb-ı Mukaddes'in yazıya geçirilmeden önce farklı kültürel etkileşim sonucu değişim ve dönüşüm geçirerek halk geleneği haline gelme ihtimaline dayanıyordu. Bu açıdan biçim eleştirisi, Kitâb-ı Mukaddes'in anlaşılmasında kaynak eleştirisinin eksik yanlarını tamamlama gayreti olarak kabul edilebilir. Daha sonraları ise edebi eleştiri türü ortaya çıkınca metinlerarasılık kutsal metinlerin araştırılmasında önemli bir noktaya geldiğini göstermektedir. Yani eski yazılı ve sözel geleneğin sonrakileri etkilemesi düşünülerek birbirlerine kaynaklık yapabileceği varsayımıyla metinlerin dönüşerek biçimlendiği ve bu şekilde birbirini tamamladıkları sonucuna varılmıştır. Böylelikle müsteşrikler Kur'an'a dair araştırmalara başlamışlardır.⁵⁸

Vahiy sürecinde müşrikler Kur'an'ın Hz. Peygamber'e Kitâb-ı Mukaddes'i iyi bilenler tarafından gizlice kendisine bildirildiği iddialarında bulunmuşlardır.⁵⁹ Kur'an-ı Kerim ile Kitâb-ı Mukaddes arasında görülen bazı benzerliklerden dolayı Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hristiyan ve Yahudiler tarafından Kur'an'a Hristiyan din bilginleri tarafından eklemelerde bulunduğu düşüncesi savunulmuştur. Hâlbuki ne Hz. Peygamber döneminde ne de daha sonrasında böylesi bir eklenme veya çıkarılma durumunun gerçekliği söz konusu değildir. Çağdaş dönemde de aynı düşünceye kapılan oryantalistler Kur'an' da Kitâb-ı Mukaddes'ten alınmış kıssaların varlığından bahsetmişlerdir.⁶⁰

İnanç nesnesi olan bir kutsal kitabın bir bilgi kaynağı metin olarak anlaşılmasında ortaya anlama, tanımlama ve yorumlamalarda kullanılan dilin nasıllığı ve niceliği ile ilgili sorunlar çıkabilmektedir. Bilimsel anlayışlarda veya bilimsel verilerde bilim dili veya felsefi bir dil kullanılırken Kur'an yorumlarında din dilinin kullanılması bu sorunlarda etkili olmaktadır. Müfessir, ayetleri yorumlarken kullandığı din dilinin yanında bir de bilimsel dil kullanmak zorunda kaldığında doğal olarak bazı zorluklar ve sorunların ortaya çıkma olasılığı söz konusudur. Bunlardan biri din diline alışkın olan müfessirin bilim diline veya felsefi dile dair kavram ve tabirlere yeterince vakıf olamayışı ve din dilindeki karşılıklarının ayetlerin yorumundan önce tespit edip buna göre açık seçik yapmaması gibi durumlarda bilimsel ve felsefi dille çalışıyor olmasıdır.⁶¹

⁵⁸ Asım Duran, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an: Metinlerarasılık", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2015), 265-287.

⁵⁹ en-Nahl 16/103: *Hiç kuşkusuz, Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapça'dır.*

⁶⁰ Şehmus Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 80-83.

⁶¹ Celal Kırca, "Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi*, 182-210.

1.2.3. Demitolojizasyon Kavramının Ortaya Çıkışı ve Yansımaları

Demitolojizasyon kavramına geçmeden önce mitoloji kavramının tanımını vermek daha isabetli olacaktır. Mitoloji, “mit bilimi” manasına gelmektedir. Mit’in asıl manası gerçek hikâye ve bunun da ötesinde “sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal ve manalı olan” demektir. Mitolojilerin içinde kutsal hikâyeler ve bazı törenler de yer almaktadır. Zamanla bu kutsalların unutulması sonucu yerini masallar ve efsanelerin aldığı görülmektedir. Doğru olan ya da olmayan kutsal hikâye şeklinde de anlam verilen mitsel anlatıda öznel olan ile nesnel olan arasında net bir ayrışmadan söz edilemez. Bu nedenle mit ile sembolün hakikate delaletleri birbiriyle aynı değildir. Sembol statik, mit ise canlı ve dinamiktir. Ayrıca mitolojiler dinî ve fizik ötesi gerçeklikleri bazı hayalî ve uydurmaca hikâye kalıplarında sunan anlatım ve aktarım şekilleridir. Bununla beraber mitler felsefî soyutlama ve dinî önermelerle anlatılamayacak kadar karmaşık ve derin olan gerçekleri basite indirgeme yoluyla anlatma işlevi de yapar.⁶²

Kutsala dair anlatıların bilim dünyasındaki yansımalarının “mitos” veya “mit” terimiyle dile getirildiği bilinmektedir. Mitosları inceleyen bilim dalı olan mitolojinin içeriğine tanrılar, tanrıçalar, yarı tanrısal varlıklar ve benzeri metafizik unsurlarla alakalı anlatılar girmektedir. Mitos kavramı zamanla anlam kayması yaşayarak pozitivist mantığa uymayan şeyleri de mitolojinin kapsamına girdirmiştir. Daha sonraları doğru olmayan ve hakikate ters düşen şey anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Hatta insanın bilemediği kutsal alana dair anlatılardan birisinin mutlak gerçekliği kabul edilirken diğer tarafın mitos kabul edilmesi bu konunun göreceliğini göstermektedir. Yani Müslümanlar için Kur’an’daki bilgiler hakikat içerirken onun dışındaki bilgiler gerçeği ifade etmez. Diğer din mensupları da kendi bilgilerini doğru görmektedir.⁶³

Başka bir ifade ile söyleyecek olursak; mitoloji eski insanın eğitim sistemidir. Dünya ve çevresindeki olaylar insanı eğiten ve onu yaşama hazırlayan birer felsefî kanıt rolünü yerine getirmektedir. Bu anlamda mitoloji zamanla gerçekliğin yansıması gibi anlam bildiren mitolojik bilgiye dönüşmüştür. Aslında mitoloji olayları değil; olayların ortaya çıkma sebeplerini açıklar, gerçek dünyanın resmini çizmez; bu âlemin sembollerle kavranılmasını sağlar.⁶⁴

Buradan da anlaşılacağı üzere mitolojinin anlam çerçevesinin geniş tutulması bu anlamda daha fazla yorumların oluşmasına fırsat sunmaktadır. Kur’an’ da mitolojinin varlığı hakkındaki iddialarda farklılıkların söz konusu olmasını bu temele dayandırmanın etken teşkil edeceği mümkün görülmektedir.

⁶² Turan Koç, *Din Dili* (Kayseri: Rey Yayınları, 1995), 125.

⁶³ Şinasi Gündüz, “Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos”, *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2009), 26.

⁶⁴ Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş* (Çorum: Ötüken Yayınları, 2005), 5.

Metinlerde bir ayıklama yapmayı hedeflediği düşünölen demitolojizasyon, aşkın varlık alanının çözümlenebilecek şifreleri gibi kabul edilen mitolojik tasvir ve anlatımların anlaşılmasında bir netleştirici işlevi görmektedir. Bir anlamda o, lâfzî yorumları aşan bir batınî ve manevî yorumdur. Demitolojizasyonun Tanrı'nın sözünü ve çağrısını netleştirmekten başka bir gayesi yoktur. O kutsal metni, mitolojik kavramların en derin anlamı üzerinde sorular sorarak ve Tanrı'nın sözünün sürekli aynı şekilde anlaşıldığı dünya görüşünden kurtararak yorumlamak istemektedir.⁶⁵

Batı'da ortaya çıkan Kitab-ı Mukaddes'i mitolojiden arındırma fikrinin uzantısı olarak bu durum, Kur'an'da da rastlanılacağı endişesiyle bazı çağdaş yorumcular tarafından Kur'an'daki kıssa yorumlarına da yansıtılmıştır. Özellikle mitolojik unsurların, kıssaların muhtevasında bulunabileceği fikri ortaya atılmıştır. Batılı bazı düşünürler Kitab-ı Mukaddes'e yönelttikleri eleştirileri Kur'an'a da yönelterek Kur'an'da akla ve bilime aykırı şeyler bulunduğı ve tutarsızlıkların yer aldığını iddia etmişlerdir. Ernest Renan da bunlardan biridir.⁶⁶

Dinî içerikli mesajların sadece Kur'an' da yer almadığı; İncil ve Tevrat'ta da bulunduğı bilinmektedir. Fakat Kur'an'ın kıssa üslubu ile diğerlerinin üslubu aynı değildir. Örneğin; kıssalar Kitab-ı Mukaddes'te tarihî bilgiler ve mitolojik tasvirlerle anlatılmıştır. Oysa Kur'an'da kıssanın özelliğı ile ilgili yeterli ölçüde bilgiler verilerek kıssa anlatımında asıl amaç olan hidayet ve ibret alma yönünün ağır bastığına rastlanılmaktadır.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'den önce gönderilen ilahî kitapların konuları birbirlerine benzerlik gösterse de verilen ayrıntılarda farklılıklar olduğu bilinmektedir. Tefsir kaynaklarında bu durumu fark etmek mümkündür.

Kutsal kitabın mitolojik unsurlardan arındırılması ya da demitolojizasyon çabalarının arkasında duran asıl neden, mitlerle dolu olan bir kutsal metni, modern insanın anlayamayacağı, başka bir ifadeyle bu yapıdaki bir metnin, çağdaş insana manasız ve mantık dışı geleceğı düşüncesi olmuştur. Bundan hareketle, çağdaş insanın inanacağı metnin bizzat anlayabileceğı metin olması gerektiğinden, kutsal metinde bulunan mitolojik unsurların, mitolojiyi devre dışı bırakan bir bakış açısıyla elden geçirilerek yeniden anlam verilmesi ve inanılacak duruma getirilmesi gerektiğı fikri öne çıkmıştır. Bundan dolayı, kutsal metinde yer alan tüm mucize içerikli unsurların, ahiret hayatı ile ilgili aktarılan bilgilerin ve bu kategoride sayılabilecek mitolojik ifadelerin 'sembolik anlatım' kapsamına girdirilerek onların, gerçek varlıklarının olmadığı sonucu doğal olarak ortaya çıkmıştır. ⁶⁸.

⁶⁵ Sadık Kılıç, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim* (İzmir: Nil Yayınları, 1993), 81-95.

⁶⁶ Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, 109.

⁶⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yay., 1995), 2: 1010.

⁶⁸ Yasin Aktay, "Kur'an Yorumlarının Hermenötik Bağlamı", *İslamî İlimler Dergisi*, 9/1 (1996), 92.

Akıl ve deneyle ispatlanamayan ve gayb konularına ilişkin bilgilerin insanlar tarafından kabul görmesi zor olduğundan dolayı bu durumda çözüm yolu olarak açıklanamayan kutsal metinleri reddetmek yerine dolaylı yoldan anlamlandırma yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.

Demitolojinin oluşum noktasının İncil'in eski dünya görüşü ile yeni dünya görüşü arasındaki karşıtlık kazanması, hedefinin ise bu karşıtlığı ortadan kaldırmak olduğu söylenebilir. Kitab-ı Mukaddes'in dünya görüşü mitolojik; modern insan ise bilime ve bilimsel verilere öncelik verdiği için artık Kitab-ı Mukaddes'in bu yönü kabul edilecek nitelikte değildir. Yani demitolojizasyon kavramının ortaya çıkışı, Tanrı'nın emriyle ve kelamıyla meydana gelen Hristiyan ilkelerinin akla yatkın olmadığı düşüncesidir. Demitolojizasyon, mitolojiyi bertaraf etmek değil; aksine okuyup anlama sürecinde onun içerdiği hakikati perdeleyen nesnelliği göz ardı etmektir. Çünkü mitolojik anlatımın en belirgin özelliği olan nesnellik, dile getirilmek istenen varoluşsal hakikatin anlaşılmasını engeller. Bu yüzden mitolojik ifade birimlerini gerçek manasına uygun şekilde, yani bireyin dinî-ahlakî yaşantısına pozitif katkı sunacak biçimde yorumlamak gerekir.⁶⁹

Mustafa Öztürk, *Demitolojizasyon ve Kur'an* adlı makalesinde Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların mitolojik unsurlar içerdiği düşüncesini ilk kez ortaya atan kişinin Halefullah olmadığını ve ondan önce Muhammed Abduh'un (1849-1905) da bununla ilgili bazı benzer şeyler söylediğinden söz etmiştir. Demitolojizasyon kavramının ilk defa ortaya koyan kişinin ise Rudolf Karl Bultmann (1884-1976) olduğundan bahsetmiştir. Bultmann'ın teolojik düşünce sisteminin önemli bir parçasının Yeni Ahit'i mitolojiden arındırma projesi olduğunu dile getirmiştir. Bultmann'a göre ilk dönem Hristiyanlarının dünya görüşlerini oluşturan asıl unsurun mitolojik dil olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

Tevrat ve İncil, mitolojik unsurlar içerdiği iddiası nedeniyle farklı inceleme metodlarıyla incelenmiştir. Çoğu iman sahibi insan kutsal kitabında mitolojik öykülerin yer alabileceğini kabul etmek istemez. Birçok araştırmacıya göre Tevrat ve İncil'in bu tür unsurlar içerdiği kabul edilmektedir. Hatta bunların muhakkak ayıklanması gerektiği düşünülmektedir.⁷¹

Kitab-ı Mukaddes'in içeriğinde mitolojik unsurlar bulunduğundan söz etmiştik. Bu durumun farkında olan din bilginleri erken dönemden itibaren metafizik âleme hitap eden böylesi unsurların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bazı girişimlerin yapılmasını gerekli

⁶⁹ Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 90.

⁷⁰ Mustafa Öztürk, "Demitolojizasyon ve Kur'an", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2004), 2.

⁷¹ Dursun Ali Tökel, "Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Yeri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1(2009), 166.

görerek farklı yorum usulleri geliştirmişlerdir. Tarihsellik, hermenötik ve demitolojizasyon gibi metotlar ve eleştiri metotları da bu literatüre giren metotlardan olmuştur.⁷²

Kıssaların gerçekliği konusu kutsal metin çalışmalarıyla birlikte ele alınmıştır. Batı'da kutsal metinlere karşı ortaya çıkan tepkisellik karşısında Hristiyan din adamları modern Batılı düşünürler, akıllarının almadığı metinleri tekrardan inanç değeri taşıyan metin haline getirmek için çeşitli yorum metodolojileri geliştirmişlerdir. Bunlar arasında en etkili olan da demitolojizasyon metodu olmuştur. Bu metot Alman teolog Rudolf Bultmann tarafından geliştirilmiştir. O, söz konusu metodu geliştirirken İncil'in doğal yapısından asla taviz vermeyerek İncillerde mitolojinin varlığını kabullenmek zorunda kalmıştır. Fakat mitolojilere daha derin bir boyut kazandırıp aşkınlığın insan yaşamına girişi olarak tarif etmiştir. Mitolojinin tarihsel gerçekliği olmayan olaylar şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağını vurgu yapmıştır. Bu durumda mitolojileri, ilettikleri mesajların kavranması gereken tasvirler olarak nitelemiştir.⁷³

Rasyonalist bakış açılarından fazlaca etkilenen İslam modernizminde çağdaş Kur'an tefsirinin hedeflerinden birisi de Kur'an metnini masalımsı özelliklerden ayıklama çabası olarak ortaya çıkmış ve bu amaçla Kur'an kıssaları yeniden yorumlanmıştır. Başta gerçeklikleri olmak üzere Kur'an kıssaları son yıllarda en çok müzakere edilen, farklı yaklaşımlara konu olan hususların başında gelmektedir. Bu açıdan Yüce Allah'ın gücü ve takdiri çerçevesinde oluşan birtakım olaylar insan aklı, algı ve bilgisi çerçevesinde anlaşılmaya çalışılınca tarihî gerçekliği olmayan birçok yorum ve değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.⁷⁴

1.2.4. Halefullah'ın Kıssalara Yaklaşımı

Kur'an'ı tarihselci olarak ilk yorumlayan Fazlurrahmandır. Fazlurrahman bu projesine yenilikçi-yorum anlayışının noksan taraflarını tamamlamak ve kusurlarından arındırmakla işe başlamış daha sonrasında modern bir proje üretme yönünde gayret göstermiştir. Amacı İslam'ın temelleri olan Kur'an ve sünneti yeniden yorumlayarak gündeme getirmek ve hayatın içine katmaktır. O bu konudaki yaklaşımını Kur'an'ın tarihsel bir metin olarak ele alınarak geliştirilen yeni bir tefsir metodolojisiyle de Müslümanların dünyadaki problemlerini çözebilecek ve bu sahadaki ihtiyaçlarına karşılık verebilecek bir tarzda yorumlanmasını gerekli görmüştür.⁷⁵

Kur'an kıssalarının gerçekten yaşanmamış olduğu iddiasını ilk defa ciddi bir şekilde dile getiren, Muhammed Ahmed Halefullah'tır. Aslen Mısırlı olan bu şahıs, söz konusu

⁷² Ahmet Yazıcı, "Süleyman Ateş'in Görüşleri Bağlamında Kur'an Kıssaları", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 22/2 (2012), 106.

⁷³ Kılıç, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, 94-95.

⁷⁴ Bayram Köseoğlu, "Meallerde Kıssalara Rasyonalist Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi*, 58 (2022), 929-954.

⁷⁵ Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, çev. Alparslan Açıkgenç - Hayri Kırbasoğlu (Ankara: Fecr Yayınları, 1990), 71.

iddiasını, “*el-Fennu'l-kasasi fi'l-Kur'an'il-Kerim*” isimli doktora tezinde ortaya atarak İslam ilim dünyasında büyük tartışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir başlangıç noktası olmuştur. Halefullah’ın konu ile alakalı bazı iddialarını şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Kur’an-ı Kerim’ de geçen ve müşrikler tarafından dile getirilen “esâtîrü'l-evvelîn” yani “öncekilerin masalları” nitelemelerine yer verilmesi fakat hiçbir ayette bu iddiaların reddedilmediğidir. Yani Kur’an’ın reddettiği şeyin vahyin başkası tarafından Hz. Peygamber’e yazdırıldığı iddiasıdır. Dolayısıyla Kur’an’da masal olduğunu söylemenin sakıncalı bir durum olmadığı ve herhangi bir nassa ters düşmediğidir.⁷⁶

2) Kur’an, tarihsel konulardan bahsederken gönderildiği kavmin hakkında bilgi sahibi olduğu şeyleri malzeme olarak kullanmış ve bunları kullanırken de edebî bir üsluba çevirerek onları bilgilendirmiş ve nasihatte bulunmuştur. Hatta Kur’an anlattığı bu olayların meydana gelip gelmediği ile ilgilenmemiştir.⁷⁷

3) Hakikatte yaşanmamış bu kıssaları aktarmak mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü Yahudilerin Hz. Peygamber’in Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu test etme girişimlerinde kendileri Araplara bir bölüm kıssalar anlatıyorlardı. Şayet Muhammed bunları size eksiksiz ve aynı şeyleri anlatırsa gerçekten peygamber olduğunu kabul etmelerini söylüyorlardı. Yani bundan dolayı Kur’an’ın Yahudilerin bildiklerini aynen anlatmaktan başka çaresi yoktu.⁷⁸

Dikkat edilirse aslında Halefullah’ın bu iddiası hem Hz. Peygamber’in peygamberliğini destekler niteliktedir hem de Halefullah’ın bu olayı ters taraftan değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü böyle düşünen Yahudiler’in Araplara kendi anlattıkları şeylerden Hz. Peygamber’in haberinin olmadığını ve sadece kendilerinin bildiği bir olayı nasıl vahiyle cevaplandırmaktadır? Hatta bu tür konularda Hz. Peygamber’in daha önceden bir şeyler söylediğine rastlanılmış mıydı acaba? Asıl mesele bu başlangıç noktasında çözülecekken ters köşe olmuş bir duruma getirilmektedir. Bunu şöyle bir şeye benzetmek mümkün gözükmemektedir. Bir insan doğruyu ve yanlışlığı bildiği halde kendisi sürekli o yanlışını tekrarlayarak zaman içerisinde düşüncenin yanlışlığını doğru kabul edecek aşamaya gelebilmektedir. Bu durum Yahudilerde zaman zaman görülebilmektedir. Gerçeği bildikleri halde yanlış seçiyorlar yani Allah’a inanıyorlar fakat Hz. Peygamber’e inanmak istemedikleri için türlü oyunlar oynuyorlar. Oyunlarından biri de bu Arapları önceden yalanlarına ortak yapmalarıydı. Böylece kendilerine destek çıkacak bir grup insan oluşturmaya çalışıyorlardı. Fakat kendi kurdukları tuzağa kendileri düştüler. Üstelik düştükleri tuzağın tuzak olduğunun farkına dahi varmadılar.

⁷⁶ Muhammed Halefullah, *el-Fennu'l-kasasi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kur'an'da Anlatım Sanatı)*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 178.

⁷⁷ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasi*, 254-255.

⁷⁸ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasi*, 21-22.

Kur'an'ın kıssa anlatmaktaki amaçlarından birinin insanlar tarafından ibret alınmasını sağlamak olduğu birinci bölümde açıklanmıştı. Fakat burada gözden kaçırılan nokta Ashâb-ı Kehf kıssasının başlangıcındaki ilk ayette peygambere indirilen bu vahiy aracılığıyla önceki kavimlerin başlarından geçenlerin hak olarak nitelendirilmesidir. Ya da ibret alınması için anlatılanların illa yaşanmamış olaylar üzerinden aktarılması gerekmez denilebilir. Kısacası bunların yaşanmışlığı kıssadan hisse alınmasına engel teşkil etmez ve bilakis daha da etkili olur. Bunu bütün kıssalar için söylemek mümkündür. Zaten Hz. Peygamber döneminde vahiy gelirken o toplumda yaşananları nasıl ki inkâr edemeyeceklerse önceki peygamberlerin dönemleri de Allah tarafından biliniyor ve ona göre vahyin yönü tayin ediliyordu. Yahudiler Hz. Mûsâ'yı da reddetmişlerdi ve kendilerince Hz. Peygamber'i reddetmemeleri için bir neden yoktu. Yani zaman geçse de insanların bazı ön kabulleri veya ikna olma noktaları arasında fazla bir farklılık görülmemektedir. Her kavmin farklı farklı olanaklar içinde ve farklı zamanlarda yaşamalarına rağmen bazı imtihanlara tâbî tutulmaları sonucunda birbirine benzer tavırlar sergilemeleri bu hususu teyit etmektedir.

Şayet Kur'an'ın vahyi sürecinde Yahudilere gönderilmiş olan kitaplarındaki bilgileri Hz. Peygamber kendi ifade şekliyle söylemiş olsaydı hadis üslûbunun Kur'an üslûbundan farklı olacağı için hemen ayırt edilebilirdi. Belki o yönde itirazlar gelir ve bu şekilde kafa karışıklığı ortaya çıkardı. Şayet böylesi bir durumda sonuç vahye yansıyabilirdi. Nitekim müşrikler de Yahudiler de kendilerince Hz. Peygamber'i yalanlamak için ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlardı. Allah tarafından bildirilen gayb haberlerine diyecek bir şey bulamayınca başka çareler aramaya başlıyorlardı. Hatta Hz. Peygamber'e yalancı bile demeyi akıl edemeden yalanlamaya kalkışıyorlardı. Oysa onlar kesinlikle O'nun -hâşâ- bir yalancı olmadığını da biliyorlardı. Dikkat edilirse Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin Hz. Peygamber'e Hz. Peygamber'e yapılan ithamların arasında yalancılık yer almamaktadır. Hiçbir kimse Hz. Peygamber için yalancı dememiş; fakat şair, mecnun, büyülenmiş gibi iftiralarda bulunmuşlardır. Belki de şayet ona yalancı deseler kendi yalanlarının hemen ortaya çıkacağını ve bu iddia ile hiç kimseyi ikna edemeyeceklerini biliyor ve bunu hesaba katıyorlardı.

Zaten Kur'an-ı Kerim, Yahudilerin bu tutumlarını çok önceden haber vermektedir. Yani onların peygamber ve bilginlere pek itibar etmediklerinden bahsetmektedir.⁷⁹ Dinî emirleri istedikleri gibi yorumlayarak onları eksiltme veya istek ve arzularına göre tahrif etmeye kalkışıyorlardı.⁸⁰ Konuyu Yahudiler üzerinden anlatırken biraz da Hristiyanlardan bahsetmek gerekirse onların zayıf yönlerinin de liderlerini ve din bilginlerini aşırı yüceltmeleri söylenebilir. Hatta Yahudilerin aksine dinî emirleri çoğaltarak Allah'ın

⁷⁹ el-Mâide 5/20-25. ayetler bu konuya açıklık getirmektedir.

⁸⁰ el-Â'râf 6/163. ayette anlatılan "Cumartesi yasağı" bu duruma örneklik teşkil etmektedir.

emretmediği ruhbanlığı kendilerine yüklemekten kaçınmamışlardır. Yahudiler gibi maddeyi değil ruhsal şeyleri yüceltmeye kalkışmışlardır.⁸¹

Tekrar Halefullah'ın görüşlerine dönecek olursak ona göre; Kur'an'daki kıssalar, tarihî bilgileri ortaya koymayı değil; teşvik etme, sakındırma, nasihat etme ve ders verme, doğru yolu gösterme gibi yollarla Hz. Peygamber'in davetinin güçlendirilmesinin amaçladığını, bundan dolayı kıssalardaki olayların ne zaman, nerede yaşandığını, hatta gerçekten meydana gelip gelmediğini sormak manasızdır.⁸²

Halefullah'ın kaleme aldığı adı geçen tez neşredilince çokça tepki aldı. İşte teze muhalif olanların sıraladıkları bazı deliller şöyledir:

- 1) Edebî metinler insan ürünüdür. Kur'an ise insan sözüyle karşılaştırılmaması gereken Allah kelimidir.
- 2) Kur'an'a edebî bir sanat eseri yakıştırması yapmak sanki onu Hz. Peygamber'in yazdığını dolaylı yoldan söylemek gibi bir anlama gelir.
- 3) Edebî metin tavsifi yapmak sanki Kur'an'ın tarihî gerçekleri yansıtmadığını anlamına gelir. Bu durum Kur'an'ı bir tarih kitabından daha alt bir seviyeye getirmek demektir.

Klasik inancın yaklaşımına göre Kur'an'ı daha da basit gösteren şeyin onun dili ve yapısının tarih tarafından tayin edildiği ve bu kültürün etkisiyle oluştuğu izlenimine fırsat vermektir. Bunun neticesinde onun Allah tarafından vahyedilen bir kitap değil de insan eliyle yazılmış bir ürün olabileceğini akla getirmektedir.⁸³

İslam dünyasında Kur'an anlatıları üzerine yazılan en meşhur eserin Halefullah'a ait olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü onun tezi kendisinden sonra yazılacak yorumlara temel oluşturmaktadır. Müslümanlar arasında onun iddiası üzerine eleştiriler içeren bu yazılanlar adı geçen eserle bir hesaplaşma özelliği taşımaktadır. Oysa Halefullah kendi eserinde misyoner ve oryantalistlerin Kur'an'a saldırılarına karşı Kur'an'ın yöntemine farklı bakış açısı getirmeyi istemiştir. Batı'da insanların Tevrat'ı inkâr etmelerine neden olan etkinin Kur'an'a da sirayet edebileceği üzerine kaygılanarak tarihsel metodun fayda yerine zarar getireceğini ifade etmiştir. Yani ona göre tarihsel bilgi vermek Kur'an'ın amacı dışındadır ve kıssalarda verilen bilgilerin tarihî gerçekliğinin bulunmasının gerekli olmadığını ifade etmiştir. Hatta bu nedenle tarihsel gerçeklik yöntemine sarılmanın tehlikeli olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Kur'an'da tarihsel hataların bulunduğu iddiasına dayanan bu problemin bir parçası olarak inanan ve inanmayanlar arasında sürekli tartışmaların olduğunu ifade etmektedir. Bunun sonucunda Müslümanların Kur'an'da tarihsel hata olmadığını söylerken gayri müslimlerin de

⁸¹ Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 97-98.

⁸² Murat Sarıtaş, *"Halefullah"* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 2019), ek-2/293-296.

⁸³ Nasr Ebu Zeyd, "Kur'an'a Edebî Yaklaşım Çıkmazı" çev: Nihat Uzun, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/3 (2012), 243-277.

bilimi ve bilimsel verileri öne sürerek Kur'an'da hata olabileceğini iddia ettiklerini dile getirmektedir. Ayrıca ayetlerin muhataplar üzerindeki duygusal sonuçlarına da dikkat çekmektedir.

Halefullah kıssaları tarihî, usturî ve temsilî olarak üç kısma ayırma yoluna gitmiştir. Fakat Kur'an'ın kıssalar üzerinden üslup özelliklerine daha fazla ağırlık vermiştir. Usturî kıssaları açıklarken bu kıssalarda nakledilen bilgilerin tarihî gerçekliğinin bulunmasının gerekmediğinden bahsetmiştir. Hatta O'na göre kıssaların tarihsel gerçeklik yöntemiyle ele alınması oldukça zararlı sonuçlara meydan vermektedir ve bu yöntemin zararı faydasından çoktur. Kur'an'ın amacının tarihsel bilgi sunma olmadığı yaklaşımı onun kıssalarla ilgili fikirlerinin merkezinde yer almaktadır. Bundan yola çıkarak Kur'an'da yer ve zamanla ilgili malumata girilmemesi anlatılan olayların tarihî yönüne ağırlık verilmediğinin göstergesidir. Tarihî bilgi verilmesindeki amacın nasihat ve ders vermekle sınırlı olacağını düşünmektedir. Aslında Halefullah'ın çıkış noktalarından birisi, gayri müslimlerin Kur'an'a yönelttikleri eleştirilerin doğru olmadığını ispat etmektir. O bu noktadan hareketle tarihsel gerçeklik metodunun Müslümanları iman yönünden tehlikeye götüreceğini ifade etmiştir.⁸⁴

Muhammed Halefullah, kıssaların olgusal gerçeklikleri yerine onların sembolik anlamlarını öne çıkaran görüşünü açık bir ifadeyle dile getirmiştir. Örneğin, Hz. Âdem ile İblis'in kıssasında asıl anlatılmak istenenin hayır ile şer arasındaki münakaşayı sembolize etmek olduğunu düşünmektedir.⁸⁵

Halefullah, misyonerler ve oryantalistlerin Kur'an'a saldırmak için anlatı sahasını seçtiklerini düşünmüştür. Yani Müslümanların Kur'an anlatılarının olgusal karşılıkları olduğu iddiasına karşın Batılı araştırmacılar bunun gerçekte böyle olup olmadığı konusuna eğilmişlerdir.⁸⁶

Oysa onlar o şekilde düşünürken Müslümanların da bu durumdan etkilenecek Kur'an'da yer almayan mitolojik unsurlardan Kur'an'ı arındırmaya çalışmaları Kuran'da mitolojik unsurların varlığına dair şüpheleri akla getirmektedir. Yani o dönem gayri müslimlerin düşündüklerini günümüzde Müslümanların aklına getirerek zihinleri bulandırmaya sebebiyet verebileceği düşünülebilir.

Kur'an'ın insanları hidayet yoluna davet ederken farklı ve etkileyici üsluplar kullanması, mantıklı deliller sunması, insanın kendi yaratılışından ve etrafında şahit olabileceği doğal çevresinden örnekler vermesi gayet tabîidir. Çünkü insanların bazıları akılcı olur, bazıları duygusal olurken bazıları da kalbine hitap edecek şeylere daha fazla meyledebilir.

⁸⁴ Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddesi Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği", *İslamî İlimler Dergisi*, 9/1 (2014), 103-122.

⁸⁵ Hamdullah Arvas, "Bir Yöntem Çalışması Olarak Peygamber Kıssalarına Yaklaşım Biçimlerinin Tespiti", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (2020), 1125-1153.

⁸⁶ Recep Alpyağıl, *Fark ve Yorum- Kur'an'ı Anlama Yolunda Felsefî Denemeler II* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 65.

Allah yarattığı insanın fitratını çok iyi bildiği için vahyi indirirken herhangi bir yönden aşırılığa kaçılmasına fırsatvermeyecek şekilde dengeli bir dağılım yapmaktadır. Her türlü insanın görüp etkileneceği uyarıcı ayetler indirmiştir. Bunun sebebi onların doğru yolu bulmalarını kolaylaştırmaktır. Hatta herkesin ortak yaşam alanı olan dünya üzerinden insanları düşünmeye sevk etmesi bu dinin evrenselliğini ortaya koymak için yeterli olabilecek bir yöntemdir.⁸⁷

Nitekim insana bilmediği şeyleri anlatıp öğretmeden onu sorumlu tutmanın insanı savunmaya geçireceği açıktır. Zaten Kur'an bu konuya da açıklık getirerek uyarıcı göndermeden azap edilmeyeceğini bildirmektedir.⁸⁸

Buraya kadar derlediğimiz bilgilerden şu sonucu çıkarabiliriz: "İslam literatüründeki Kur'an kıssaları hakkındaki yorumlara bakıldığı zaman büyük çoğunluk tarafından kabul gören 'kıssaların tarihî vaka oldukları' şeklindeki söylemin yirminci asra kadar değişmeden devam edegeldiği müşahade edilmektedir. Bu söylemden farklı yorumların ortaya çıktığı zaman olan söz konusu yüzyıl, Batı'da Kitab-ı Mukaddes'e dair çağdaş araştırmaların yapıldığı dönemdir. Bu husus, İslam âleminde kıssalar konusundaki yorum farklılıklarının oluşmasında bahsi geçen araştırmaların ve araştırmacıların doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Halefullah'ın kıssalara "esâtîr" demesi ve bunu Kur'an içeriğine uygun görmesi yani Kur'an'ın reddetmediğini söylemesinin gerçeği yansıtmadığını dile getiren Mehmet Okuyan, müşriklerin "esâtîr" kelimesiyle kastettiklerinin sadece kıssaları değil bütün Kur'an'ı kapsadığı ayrımını yapmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi Halefullah esâtîr kelimesinin geçtiği ayetlerin Mekke'de nazil olduğunu, Kur'an kıssalarına esâtîr diyen Mekkelilerin çoğunluğunun ahirete inanmadıklarını ve müşriklerin bu konularda ısrarcı olduklarını belirterek Kur'an'da mitoloji bulunmasının sakıncalı olmadığını ifade etmiştir.⁸⁹

Dolayısıyla Mehmet Okuyan, bu kelimeyi siyâk ve sibâkından bağımsız düşünerek esas alıp Kur'an'da mitolojik anlatımın bulunduğunu, hatta bu anlatımın Kur'an'ın i'caz türlerinden biri olduğunu kabul etmenin, Kur'an'ı büsbütün bir efsane kitabı haline getirme çabalarına fırsat vermekle eşdeğer bulmaktadır.⁹⁰

⁸⁷ Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları 1993), 101-102.

⁸⁸ en-Nahl 16/63 ile 64. ayetler bu konuya açıklık getirmektedir:

63. ayet: *Allah 'a ant olsun, senden öncekilere ümmetlere de (peygamberler) göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi de (iman etmediler) işte o bugün onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır.*

64. ayet: *Biz bu kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.*

⁸⁹ Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, 157-214.

⁹⁰ Mehmet Okuyan, "Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2004), 45-109.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ ARAŞTIRMALARDA KUR'AN KISSALARINA YAKLAŞIMLAR

2.1. Kıssaların Tarihî Vaka Olduklarını Kabul Edenler ve Delilleri

Bu bölümde ele alacağımız ilk üç tefsiri ve bu tercihin sebebini açıklamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından Kur'an'ın tercüme edilmesi ve tefsirine ihtiyaç hasıl olmasından dolayı kendisine bu görevin tevdi edildiği Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirini kaleme almıştır. Bu tefsirde geçen ayetlerin yorumlarında kıssalarla ilgili yaklaşımlar da yer almaktadır. Uzun yıllar süren bu çalışma alanında ilk olma özelliği taşımaktadır. Muhtevasında ilmî ispatların bulunduğu çalışmada yazarının eserini tamamlamadan yarım kalacağı endişesi taşımasından dolayı bir çok sureyi incelik ve derinliklerine inmeden tefsir ettiği bilinmektedir. Buna rağmen yazarın gerekli gördüğü yerleri de uzun uzadıya açıklama yapmaktan geri kalmadığı farkedilmektedir. İlk sırayı Cumhuriyet döneminde tefsir alanında ilk olmasından dolayı bu tefsire ayırdığımızı ifade edebiliriz.

İkinci olarak tercih ettiğimiz eserin müellifi olan Süleyman Ateş, tefsirinin giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim'in muhtevası başlığı altında Kur'an vahyini üç kısma ayırmanın mümkün olacağından bahsederek konuyu şöyle açıklamıştır:

1. Genellikle kendisinden önce inmiş olan Tevrat ve İncil'in kapsadığı kıssalar, kaideler,
2. Araplar arasında meşhur olan hikayeler, tehvid inancına muhalif olmayan töreler, kanunlar,
3. Önceki kitaplarda yer almayan, Kur'an tarafından ilk kez söylenen gerçekler.

Ateş, Kur'an'ın kendinden önceki kitaplardan veya Araplardan naklettiği hikâyelerin asıl mucizevî yönünün anlatım tarzı olduğunu beyan etmiştir.⁹¹

Ateş'in tefsirini tercih sebebimiz ise özellikle peygamber kıssalarını anlatan ayetleri tefsir ederken elde mevcut Kitab-ı Mukaddes'e müracaat etmesi olmuştur.

Kur'an Yolu adlı tefsir çalışmasını da resmi bir kurum olan ve dinî alanda halkın ihtiyacını karşılayan Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan biri olması nedeniyle bu gruba dahil ettik. Çünkü içeriğinde kıssaların yaşanmamışlığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. İlgili bölümde kıssaların anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatiyle tefsirin bazı özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir.

⁹¹ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yayıncılık, 1995), 1: 52

2.1.1. Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kıssalara Yaklaşımı

Elmalılı Hamdi Yazır, on ciltten meydana gelen tefsirinin önsözünde, Tanzimat ile başlayan ve Batı'ya açılan eğitim durumundan söz etmiştir. Bunun devamında oradan gelecek düşünce akımlarına kapı aralandığını ve bu durumun çok geçmeden toplum hayatını etkisine aldığından bahsetmiştir. İslamî değerlerin, İslam kültüründen uzak bazı Batı hayranı yarı aydın kişiler arasında tartışma konusu edilmeye başlanmasından söz etmiştir. Daha sonra giderek artan bu yıkıcı fikirlerin etkisinde kaldıklarını hatırlatmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yazılan bu tefsir çeşitli İslamî ilimler, hatta modern ilimler ve fikirler açısından büyük bir bilgi hazinesi değerindedir.⁹²

Eser, özellikleri itibarıyla eski ve yeni tefsirler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bundan dolayı Türkiye'de bilhassa aydın çevrelerde büyük bir alaka görmüş olup son zamanlarda eser üzerinde yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Ayrıca çeşitli ilmi eserler ve makaleler yazılmaya başlanmıştır. Fakat Türkçe'nin dünya bilim çevrelerinde çok bilinen bir dil olmaması nedeniyle eser Türkiye dışında hak ettiği ilgiyi görememiştir. Elmalılı, tefsirinde felsefe ve psikoloji gibi kültür alanlarından istifade etmiştir. Kelamî konulara fazla ağırlık vermemiştir. Sosyolojik sayılabilecek tüm yaklaşım ve yorumları da İslam merkezlidir.⁹³

Müellif, kıssa kelimesinin lügat manasını bir şeyin izini sürerek arkasına düşmek olarak tanımlamıştır. İzi sürülmeye değer hâl ve durumların kıssa kavramının kapsamına dâhil edilebileceğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla Şehname gibi yazıya aktarılan veya destan ve hikâye gibi dillerde dolaşan her şeye kıssa denebileceğini söylemiştir. Fakat bizim dilimizde destan, meşhur olanı; efsane inanılmayacak ölçüde harikulade şeyleri barındıran anlatıları, kıssa ise ibretliği bakımından anlatılmayı akla getirmektedir. O halde müfessir, kıssa olarak değerlendirilebilecek şeyin, izlenmeye değer veya yazılmaya değer bir özelliği taşımasına dikkat çekmiştir.⁹⁴

Elmalılı, kıssalarda aynı konunun farklı surelerde ve farklı şekillerde gelmesinin bir sebebe dayandığını dile getirmektedir. Böylesi durumlarda Kur'an aynı kıssayı bir başka bakımdan ele almak gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Kur'an'da mükerrer gibi zannedilen kıssaların ve ayetlerin hepsinin böyle birçok özel yönleri ve durumları olduğunu bildirmektedir.⁹⁵

Cumhuriyet Döneminin ilk tefsirlerinden kabul edilen *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eser medrese ilimleri ile mektep eğitimini birleştiren kıymetli bir telif eser olma özelliğini

⁹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 1971), 1: Mukaddime

⁹³ Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 153-163.

⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 32.

⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 156.

taşımaktadır. Dolayısıyla gelenekle modernliği bir araya getirip köprü vazifesini gören ve eskiyi itibarsızlaştırmadan yeniliğe açık hale gelen bir konumda yer almıştır.⁹⁶

Müellife göre kıssalardaki ana gayenin tevhidin gönüllere yerleştirilmesi fikri ağır basmaktadır. Bunun yanısıra başka bir gaye de iman esaslarının ispat edilip açıklanmasıdır. Tevhit ve nübüvvet üzerinden Hz. Peygamber'in ve O'na inananların teselli edilme durumları En'am suresi 90. ayette dile getirilmektedir.⁹⁷ Elmalılı'nın bu konuda dikkat çektiği hususlardan birisi de bir sözün hakikat anlamı mümkün ise mecaza gidilmemesidir.⁹⁸

Elmalılı, En'âm suresinin 25. ayetinde geçen "esâtîr" kavramını uzunca açıkladıktan sonra zaman içerisinde geçirdiği anlam kaymasına da değinerek Türkçe'de masal, Yunanca'da misus, Frenklerce mit denilen eski kahramanlık hikâyeleri, geçmiş zaman efsaneleri ve destanlar olmaları dolayısıyla uydurma hurafelerin akla geldiğini belirtmiştir. Kafirlerin Kur'an için kullandıkları "*bu öncekilerin masallarıdır*" sözleriyle kastettiklerinin onun ilahî bir vahiy olmadığını aksine eskiden yazılmış kitaplardaki satırlardan ve mektuplardan ibaret bir metin olduğunu kastetmişlerdir. Furkân suresinin 5. ayetinde "*Öncekilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor*" diyen inkârcıların kalplerinin bozukluğundan dolayı "sözlerin en güzeli" olan Allah kelamını geçmişlerin masalları ve hurafelerden ayırt edemediklerini ifade etmiştir. İnsanlığı gerçekleri bozan hurafelerden kurtarıp Allah'tan başkasına tapılmamasının gereğini öğretmek doğru yol olan hakikatin caddesine götüren ve bir mucize beyan eden dil ile hidayet eden Kur'an ile Hz. Muhammed (s.a.v) beşeriyete ne getirmiş diyenleri de bu gruba dâhil etmektedir. Ayrıca bunların aralarındaki farkları fark edemeyerek doğru yolu bulamadıklarını ve sonunda da pişman olacaklarını devamında gelen ayetlerden anlaşılmakta olduğunu savunmaktadır.⁹⁹

Kur'an'da zikri geçen peygamber hayatlarından bahseden ayetlerin devamında bu kıssaların anlatılmasındaki hikmet ve gayenin geçmişten örnekler sunulması sonucunda onların hepsinin tutmuş oldukları iman, tevhit, doğruluk, dine bağlılık, fazilet ve cömertlik, hikmet, peygamberlik kısaca hidayet yolunun tutulması olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca bu durumun sadece bir ferde, bir sınıfa veya bir topluluğa özgü olmayıp herkes için geçerli olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁰

Şimdi sırasıyla Elmalılı'nın bazı Kur'an kıssalarına dair yorumlarını görelim.

⁹⁶ Mustafa Öztürk, "Cumhuriyet Dönemi Telif Eserler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10/19-20 (2012),9-59.

⁹⁷ el-En'âm 90: *İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (Peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'an) âlemler için bir öğüttür.*

⁹⁸ Şerife Özdemir, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kıssaları Tahlili* (Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 409-410.

¹⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 459.

2.1.1.1. Hz. Âdem Kıssası

Elmalılı, Bakara suresindeki Hz. Âdem kıssasının tefsirinde hitabın Peygamberimiz'e olsa da bu çerçeveyi geniş tutarak bununla beraber buna genel hitap neşesi verildiğinden başlamıştır. Herkesin yararlanacağı bir istifadenin varlığından söz etmektedir. Hristiyanların aslî günah inançlarının yanlış olduğuna dikkat çekerek insanın yaratılış aşamaları ile ilgili inanılan evrim teorisini reddetmektedir. Yüce Allah'ın bizzat bir yaratma ve tesirinin görülmesi gerekliliğini dile getirmiştir.¹⁰¹

Melek konusunu açıklarken de meleklerin Allah tarafından cihat ve diğer hususlarda fiilî kuvvet ve yardım getiren özelliklerinin varlığından bahsetmektedir.¹⁰²

Elmalılı'ya göre Hz. Âdem'e secde emriyle muhatap olan İblis'in, hasedi sebebiyle büyüklük taslamasından dolayı Allah'ın emrine itaat etmediği anlatılan kıssadan İblis'e benzeyen yaratıklar da azarlanmıştır. Bu ayetlerin gönderildiği zamanda Yahudiler Hz. Peygamber'in geleceğini ve sıfatlarını bildikleri halde Allah'ın emretmiş olmasına rağmen İblis'in davranışına benzer bir tutum sergileyerek haset ve kibre kapılarak itaatten kaçınmışlardır. Tam bu durumun gündemde olduğu bir zamanda AllahTeâlâ kıssayı bu olaya atıf yaparak onları İblis aracılığıyla uyarmaktadır.¹⁰³

Bu bağlamda yazar, kıssaların insanlar tarafından iyice düşünülüp hatırlarından çıkarmamaları gerektiğini dile getirmektedir. Hz. Âdem ve Havva'nın tüm insan cinsini temsil ettiğinden yola çıkarak ayetlerin, bugünü, yarını ve kıyamete kadar geçecek süreyi ilgilendireceğini bildirmektedir. İlk fitrata dikkat çekilerek bu kıssayı kitaplarında okuyup bilen İsrâiloğulları'na "ey insan" şeklinde hitap edilerek Hz. Âdem'e konunun bağlanmasının öneminden bahsetmiştir.¹⁰⁴

Müfessirin kıssalara yaklaşımında yani ayetleri bu yönlü yorumlamasının temelinde son Peygamber dönemindeki muhataplara mesaj vermede ilk peygamberin hayatından da kesitler verildiği bulunmaktadır. Böylece Hz. Peygamber'e sabır tavsiye edilirken muhataplarına da kendilerinin hangi konumda oldukları hatırlatılmaktadır.

Bu kıssada yaşanmışlık olduğu tefsirden ortaya çıkarılabilmektedir. Çünkü temsili bir anlatımdan söz edilmemektedir. Fakat Hz. Âdem'in yaratıldığı cennet, meleklerin mekânı gibi soyut kavramların nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca mantık ilmi ve zooloji gibi tabiat ilimlerinden de deliller getirilerek insanın ilk yaratılışı, nasıl bir cennette yaşadığı ve çoğaldığı ile alakalı çıkarımlar sunmuştur.¹⁰⁵

¹⁰¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 257.

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 262.

¹⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 273-274.

¹⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 280.

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 258.

2.1.1.2. Bakara Kıssası

Müfessir, Bakara kıssasının, düşünebilenler için pek çok incelikler ve olağanüstü şeyler barındıran ibretlerle dolu olmasına dikkat çeker. Hz. Mûsâ'nın kavminin Allah'ın emirlerine karşı lakayt hallerine karşı birçok kıssanın anlatılması ile onların kendi durumları gözler önüne serilmektedir. Bu kıssaların çoğunda ölümden sonraki dirilişe iman vurgulanmak istenmiştir. Çünkü her şeyi akla ve mantığa uyduran bu insanların soyut âlemi kavramak istemedikleri anlatılmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁶

Ayrıca Hamdi Yazır bu kıssadan “sanki Yahudilere akıllarını çok yüceltmemeleri gerektiğini bildirmektedir” diye bir sonuç çıkarmaktadır. Allah'ın söylemek istediği şeyin akıllarını çok yüceltmemeleri gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Yani ölenlerin dirilmesinin akla aykırı gibi zannedilmesin kaynağının dahi aklın noksanlığından ileri gelmekte olduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki ona göre gerçek olan ilk gerçek hayatı kabul eden aklın ikinci hayatı da kabul etmesi beklenen bir durum olarak nitelendirilmiştir. İnsan aklının kıyas için bir misal aradığı fakat ilk hayatın da ikinci bir hayat için misal olmaya yeterli geleceğini düşünememesinden bahsetmektedir. Hatta bunu anlamakta zorlananlar ve anlamak istemeyip inat edenler için AllahTeâlâ'nın peygamberler gönderdiği ve onlara böyle Bakara kıssası gibi mucizeler verildiğini hatırlatmaktadır. Ayetlerin devamında ise hitap tekrar Hz. Peygamber çevresine çevrilerek bu Yahudilerin Müslümanlara inanmayacakları haber verilmektedir. Çünkü bu insanlar Allah'ın kelamını işittikleri halde akıllarına uysa dahi ayetleri bile bile tahrif ettikleri müminlere tekrar anlatılmaktadır.¹⁰⁷

Bakara suresinde bulunan diğer şu iki kıssadan da kısaca bahsetmek gerekirse Elmalılı, Bakara suresinin 243. ayetinin nüzul sebebini açıklarken bir gün Hz. Ömer'in iki Yahudi ile karşılaşması esnasında Yahudilerle arasında geçen konuşma üzerine bu ayetin nazil olduğunu bildirmiştir. Ayrıca kıssaya “görmedin mi?” ifadesiyle başlanmasını bu olayın hakikatte yaşanmışlığı anlatmasına bağlayarak Allah'ın hükmünden kurtulmak için ne ölümden kaçmanın ne de ölüme koşmanın mantıklı bir tercih olmadığını söylemiştir. Bu kıssanın da sonunda alınması gereken ibretler olduğu mesajı verilerek sonlandırılmıştır.¹⁰⁸

Elmalılı, Bakara suresi 259. ayette anlatılan, yüz sene gibi uzun süre uyuyup uyanan kimsenin uyanınca söylediklerinden yola çıkarak aradan geçen uzunca zamanın dahi insanın kişiliğinin sürekliliğine engel teşkil etmediğine dikkat çeker. Hatta bu bağı oluşturmak o kadar kolay olur ki yüz yıl yaşayan bir kimsenin bile sanki birkaç gün yaşamış gibi hissetmesini dile getirmektedir. Böylece nice zaman aralıkları birbirine bağlı olarak değerlendirilir ve insanın böylece sırayla geçmişte, şu anda ve gelecekte yaşayabileceğine değinmektedir. Zihnen kopma olmadan zihnen uzantının devam edeceği de buradan

¹⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 322.

¹⁰⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 323-324.

¹⁰⁸ Halil Eser, *Elmalılı Tefsirinden Peygamber Efendimiz ve Ashâb-ı Kirâm'ının Hayatlarından Seçilmiş Dinî Hikâyeler* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1985), 26-27.

anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu kıssa ve öncesinde aktarılan kıssaları ahiret ve dirilmenin sırlarının anlatıldığı birer canlı örnek olarak kabul etmektedir.¹⁰⁹

2.1.1.3. Peygamber Kıssaları

Elmalılı, A'râf suresinde anlatılan peygamber hayatlarının geçtiği bölümde Kur'an'ın söz konusu bu kıssalarda aktarılan gerçeklerin, Kur'an'dan önceki kitaplarda bozulup tahrif edildiğini belirtmektedir. Bu tahrif, onları dinleyenlerin ruh hallerini dinî hassasiyetten öte çocukça bir masal dinler gibi bir duruma dönüştürecek boyuttadır.¹¹⁰

Mekkeli müşrikler tarafından Hz. Peygamber'e İsrailoğulları'nın Mısır'a hangi sebepten dolayı geldiklerini sormaları üzerine nazil olduğu rivayet edilen Yûsuf suresinin yedinci ayetinde adeta onlara cevap verilmiştir.¹¹¹ Elmalılı'ya göre buradan anlaşılan kıssada bir yaşanmışlığın olmasıdır. Yani üstün zekâ sahibi iman etmiş insanların bu kıssaların uydurulmuş sözler olmadıklarını anlayıp doğru yolu bulmalarına yardımcı olacaktır. Yazır, her kıssada ibret alınacak açık ve net sahnelerin varlığından söz eder. Elmalılı kıssa kapsamına; peygamberlerin hayatı ve kavimleriyle ilişkilerini konu alan bölümleri, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Uzeyr, Zülkarneyn, Ashâb-ı Kehf ve fil olayı gibi topluluklarla alakalı olayları ve Hz. Peygamber döneminde yaşanan olayları da dâhil etmektedir.

Elmalılı, bazı müfessirlerin bu kıssalar etrafında Kur'an'ın gönderilmesinden önceki aktarılan çeşitli rivayet ve hikâyeleri naklederken Kur'an'ın onlardaki bozuk inançları nasıl düzelttiğine; kısacası insanları hayalden hakikate götürerek bir mukayese dersi verdiğini söyler. Bir kısım müfessirin kıssaları tefsir ederken sadece kıssadaki olaya yönelik verilmek istenen mesajı bırakıp rivayetlere takılmış vaziyette Kur'an'ın açtığı hakikat yolunu dikkatten kaçırarak dinî sünnetten/metottan ayırdıklarını beyan eder. Diğer bazı müfessirlerin ise sırf tabîi kalmak adına önceki insanları hiç hesaba katmadan harikulade ve dillere destan şekilde dolaşan bu nakilleri öncekilerin masalları olarak yorumlamaları veya mutlak surette tabiata bağlama yolunu tercih etmelerini eleştirmektedir. Bundan dolayı kıssalardaki ortak değerlerle verilmek istenen gayeleri ve kıssalardaki incelikleri kaçırmadan okuyup anlamak gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹²

Elmalılı, Kasas suresinin 76. ayetini tefsir ederken, Firavun'un siyasi baskı ve zulümde sembol olduğu gibi Karun'u da mali baskı ve vurgunculukta sembol olduğunu ifade eder. Böylece o, Kârûn kıssasını stok yapan vurguncu bir kapitalist profilinin anlatıldığı bir kıssa olarak değerlendirir.¹¹³

¹⁰⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 182.

¹¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 78.

¹¹¹ Yûsuf 12/7: Yûsuf ve kardeşlerinde soranlar için ayetler vardır.

¹¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 78.

¹¹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 202.

Fakat burada sembol ifadesi kötü örneklik konumundaki rol model olarak anlaşılmalıdır. Yazır, kıssalara yaklaşım tarzlarını ortaya koyarken bu yaklaşımların sonuçlarından bahsederek olması gerekeni de beyan eder. O bütün helak olan kavimlerin Hakk'ın emrini dinlemedikleri ve O'nun gönderdiği peygamberlerin kıymetini bilmeyerek sözlerini inkâr edenlerin aynı sonuçla karşılaştıklarını vurgular.

2.1.1.4. Ashâb-ı Kehf Kıssası

Kur'an-ı Kerim'de Ashâb-ı Kehf için "birkaç genç yiğit" ifadesi kullanılmıştır. Elmalılı, tefsirinde bu gençlerin en belirgin ayırt edici özelliklerinin, Rablerine iman etmeleri ve hidayetlerinin artırılması olduğunu aktarır. O nedenle kıssadaki ibret teşkil eden hakikatin de bu gençlerin isimleri, sayıları ve memleketlerinin bilinmesinin önemli olmadığını dile getirir. Allah'ın bildirdiği kadarıyla yetinip kıssaları ona göre okumak gerektiğini hatırlatır. Ashâb-ı Kehf 'in uyandıkları zaman işlerinde başarılı olduklarını ve gayelerinde isabet ettiklerini gördükten sonra rahmete kavuştuklarını dile getirir.¹¹⁴

Bütün bu açıklamalar dikkate alındığında Elmalılı'nın bu kıssada geçen olayların bir temsil olmadığını, gerçek hayatta yaşandığını ve dolayısıyla tarihî bir vaka olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2.1.2. Süleyman Ateş'in Kıssalara Yaklaşımı

Süleyman Ateş, on iki ciltten oluşan eserinin Tefsire Giriş bölümünde Kur'an'ın iyi bir tefsirini yapabilmek için Kur'an öncesi kitapların içeriğini, Kur'an'ın indiği ortamın şartlarını, o çağdaki insanların düşünce yapılarını, değer yargılarını ve cahiliye çağının tarihî olaylarının iyi bilinmesi gerektiğini belirtir. Bunların yanında tabiat ilimleri ve astronomiye de ihtiyaç olduğunu dile getirir. Peygamberlerin kıssalarını anlatan ayetleri tefsir ederken elde mevcut Kitâb-ı Mukaddes'e de müracaat ederek karşılaştırma yaptığını ifade eder.¹¹⁵

Kur'an'ın önceki kitaplardan veya Araplar arasında anlatılanlardan öğüt alınması için naklettiği hikâyelerin anlatım tarzının mucize olduğunu vurgular. Mucize yanının daha önce hiç olmayan ilk defa kendisinin söylediği vahiyler olmasıyla sınırlaar. En soyut olayları dahi canlandırarak anlatan Kur'an'ın insanın bütün duyularına birden hitap ettiğini ve böylece anlatılanların duyulardan geçerek ruha tesir ettiğini söyler.¹¹⁶

Ateş, Kur'an'da kıssalara genişçe yer ayrıldığını vurgulamıştır. O'na göre Kur'an kıssalarının asıl amacı, belirli bir topluluğun yaşam hikâyesini anlatmak değil, aksine diğer peygamberlerin kavimlerinde görülen olumsuz özellikleri kıssa şeklinde ortaya koyarak onların helak olmaları gibi müşriklerin de helak olacaklarını hatırlatmaktır. Kıssaların nüzulü devrinde halk arasında anlatılanlara uygun düştüğünü vurgulamakta ve tersi bir durumda

¹¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 346.

¹¹⁵ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yayıncılık, 1995), 1: 65.

¹¹⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 55.

onların bilmedikleri olayları yahut bildiklerinin aksine olan olayları kabullenmeyeceklerini iddia etmektedir. Kıssa- hikâye kavramlarının konusunda net bir ayırmada bulunmayan Ateş, tefsirinde kıssaların tarihsel gerçekliği hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.¹¹⁷ Ancak onun yaptığı yorumlardan kıssaların tarihî olduklarını kabul ettiği söylenebilir.

2.1.2.1. Hz. Âdem Kıssası

Hz. Âdem'in (a.s) halife olarak yaratılışı ve yeryüzüne indirilişinden bahseden Bakara suresi 30-34. ayetleri tefsir eden Ateş, burada anlatılanın insanın ilk yaratılışı olmayıp halife yapılması ayrıntısını vermektedir. Bu bölümde yer alan ayetlerin, meleklerin Allah ile konuşmasını yani meleklerin içlerinde beliren düşünceyi yansıtan, hâl diliyle olan konuşmayı temsil yoluyla belirten tasvirî ayetler olduğunu belirtmektedir. Hz. Âdem ve eşinin yasak ağaçtan yemesi ve daha sonra tövbe etmesinden bahsedip izahını yaptığı ayetlerin mecazî anlam taşıma ihtimalinden söz etmekte fakat bunu açıklama gereği duymamaktadır.

A'râf suresinde aynı mevzudan bahsederken Allah'ın insan ve İblis ile konuşmasının mahiyetini anlamamızın mümkün olmadığını belki de Allah, Âdem ve İblis arasındaki bu halin sembolize edilmiş olabileceğini değerlendirmektedir.¹¹⁸

2.1.2.2. Bakara Kıssası

Ateş, Bakara suresi 67-74. ayetlerde yer alan İsrâiloğulları'na kesmeleri emredilen Bakara kıssasının tefsirinde ise Mısırlıların ineğe tapmalarının tarihî bir gerçeklik olduğunu ve İsrâiloğulları'nın uzun süre Mısır'da kalmalarından dolayı Mısırlılar gibi ineği kutsal kabul ettiklerini bu durumun birçok eski toplumlarda görüldüğünü ve halen Hindistan'da ineğe kutsallık atfedildiğini beyan etmektedir. Bu kıssanın İsrailoğulları'na öldükten sonra dirilme hakkında bir örnek teşkil ettiğini ve Yahudiler arasında geçmiş bu olaydan fakihlerin bazı fıkıh ile ilgili hükümler çıkardığını; hatta bu hükümlerin cahiliye döneminde de uygulandığını; İslam dininin de bunları kabul ettiğini dile getirmektedir. Yahudilerin kendi kitaplarını tahrif ettikleri gibi Hz. Peygamber'den duydukları Kur'an ayetlerinin anlamlarını da tahrif ederek etraflarına nakletmiş olabileceklerine değinmektedir. Çünkü bu tür tahrifleri Yahudilerin her dönemde gerçekleştirdiklerine dikkat çekmektedir. Hatta Hz. Peygamber'den sonra oluşan İslamî fırkaların dahi kendi fikirlerini desteklemek gayesiyle Kur'an ayetlerini istedikleri doğrultuda yorumlayarak bazen ayetlerin manalarını tahrif etmekten çekinmediklerinden de söz etmektedir.¹¹⁹

¹¹⁷ Ahmet Yazıcı, "Süleyman Ateş'in Görüşleri Bağlamında Kur'an Kıssaları", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 22/2 (2011), 106-117.

¹¹⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 129.

¹¹⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 164-168.

2.1.2.3. Peygamber Kıssalarına Genel Bakış

Süleyman Ateş'e göre Kur'an-ı Kerim, çoğu zaman Hz. Peygamber ile inkâr edenler arasında yaşanan tartışmaları ele alarak onların karşı çıktıkları konularla ilgili gerekli cevaplandırmaları yaptıktan sonra o konuyla ilgili geçmiş peygamberlerden bazılarının öykülerini anlatır. Bu anlatımın boyutu kimi yerde uzun, kimi yerde kısa olabilmektedir. Yani duruma göre değişebilir. Kissanın, konu ile ilgili bir tarafı ele alınır. Bundan maksat, önceki peygamberlere iman etmeyenlerin, bu inkârları sebebiyle Allah'ın azabına uğramalarını hatırlatmak maksadıyla Kur'an'ın muhataplarını, hâl ve hareketlerinden dolayı ikaz etmek, onlara nasihat vermektir. Çünkü kıssa aracılığıyla verilen öğüt ruha daha çok tesir etmektedir. Örneğin Yûnus suresi 71. ayette Hz. Nûh'un (a.s), kıssasından bir bölümü aktarılan, gönderildiği kavmini tatlı dille uyarması fakat kavminin O'nu dinlememesi sonucu inkârcıların tufan olayında boğularak helak edilmeleri; inananların ise kurtulması anlatılmaktadır.¹²⁰ Aynı surenin 75. ayetinde de Hz. Mûsâ ve Hârûn'dan bahsedilerek bu ayetlerde geçen Hz. Mûsâ'nın, Firavun ve adamlarını imana çağırırken karşılaştığı zorluklardan dolayı yaşadığı hüznü ve ümitsizlik durumu yansıtılmaktadır.¹²¹

Müellif, üzerinde en çok durulan Hz. Mûsâ'nın kıssasının çeşitli surelerde anlatılmasına dikkat çekmektedir. Bu bölümde yeni olan kısmın Firavun'un boğulurken Allah'a iman etmesidir. Mevcut Yahudi kitaplarında bu bölümün bulunmadığını dile getirmektedir. Fakat bu bölümün Hz. Peygamber zamanındaki Yahudilerce bilindiğini belirtmektedir. Bunun nedenini ise Arapların, İsrailoğullarıyla yakın ilişkileri ve onların peygamberlerinin hikâyeleri hakkında epeyce bilgi sahibi olmalarına bağlamaktadır. Tabii Arapların bilgilerinin kaynağı kulaktan duyma olduğu için İsrailoğulları'ndan duyduklarına dayanıyordu. Kur'an-ı Kerim onların işittikleri ve az çok bilgi sahibi oldukları kıssaları dile getirerek onları ders almaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla her yerde kissanın konu ile alakalı bir yanının açıklanmasına dikkat çekmektedir.¹²²

Kitâb-ı Mukaddes'te de zikri geçen Hz. Nûh ve Mûsâ kıssalarının anlatılmasından sonra yine aynı surenin 94 ila 97. ayetlerinde Peygamber'e hitaben kendisine gönderilen vahiyde bir şüphe olmadığını; şayet kendisinin bu hususta bir şüphesi varsa bu söylenen sözlerin daha evvelki kitaplara uygun olup olmadığını kitap ehline sorması istenmektedir. Ayrıca bu sözlerin Allah'ın vahyi olduğundan asla şüpheye kapılmaması ve Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerden olmaması konusunda uyarılması aksi takdirde kaybedenlerden olacağı haber verilmektedir. Tehdit edildikleri azabı görmedikçe de insanların kolay kolay iman etmeyecekleri bildirilmektedir.¹²³

¹²⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1250.

¹²¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1254.

¹²² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1257.

¹²³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1258.

Süleyman Ateş, A'râf suresini tefsir ederken peygamber kıssalarının anlatıldığı bölümde kıssa aktarımının amacına değinerek ayetlere bazı yorumlamalar getirir. Kur'an'da bu kıssaların sözü edilen olayların detaylarına dalmadan, öğüt vermek maksadıyla anlatıldığından bahseder. Arapların bildiği ve anlattıkları peygamber kıssalarında ise detaylara rastlanıldığını açıklamaktadır. Bu peygamberlerin sanki tek bir millet olan insanlığa Allah Teâlâ tarafından, birbiri ardınca gönderilmeleriyle beraber aynı zamanda da birbirlerinin misyonlarını devam ettirmelerine dikkat çeker. Kur'an'ın, Peygamberlerin kıssalarını birbirine benzer şekilde sunmasından, tarih boyunca insanların benzer davranışlar gösterdiklerini; insanların bir bütün, peygamberlerin de aynı amacı, yani tevhidi yerleştirmek üzere gelen elçiler olduklarının anlaşılması gerektiğini vurgular.¹²⁴

İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar adlı eserinde Ateş, bu konudaki düşüncesinden bahseder. Kur'an-ı Kerim'in, belirli tarihî olayları ele alıp ayrıntılara girişmeden ana noktalara temas ederek ders vermesine dikkat çeker. Bu amaca yönelik olarak Kur'an'ın daha çok kendi gayesine lazım olan kısımları seçtiğinin belirtir. Bu kıssaların, çeşitli yerlerde geçtiği halde her defasında ayrı bir tatlılık ve canlılıkla ifade ettiklerini dile getirir. Kur'an'ın ele aldığı her bir tarihî olayın arka planında o günkü Arap topluluğunda görülen olumsuz tarafların yer aldığı bir hakikatin dile getirildiğinden söz etmektedir. Dolayısıyla Arapların o fena huylarının yanlış olduğunun vurgulandığı sonucunu çıkarmaktadır.

Ateş, aşılacak istenen fikrin tarihî gerçeklerle ifade edilmesinin kişi üzerinde çok daha fazla tesir oluşturacağını savunur. Çünkü kuru fikir insanı sıkar ve herkes müşahhas dolayı herkesin müşahhas vakaları dinlemek ister. O'na göre insan tabiatının hikâyeden hoşlandığı bellidir. Bu sebepten dolayı Kur'an-ı Kerim, insan ruhunun bu karakteristik yönünü göz önünde bulundurarak "en güzel kıssaları" anlatmak ve ifrata gitmeden tarihin içinden örnekler vermek suretiyle fikir aşılacak yolunu tutmuştur. Öğüt ve irşadın bir sinema filmi gibi veya tablo gibi halkın zihnine nakşedildiğine benzetmektedir. Sanki bu olaylar birer öğretici film görevi üstlenmektedir. Öylesine söylenmiş bir söz olmanın dışında asıl anlatılmak istenen söz haline gelmiş belgeseller niteliğine bürünmektedir. Hem onlar öyle filmlerdir ki bin defa da görölse usanılmaz ve tekrar tekrar seyredilmesi istenir.¹²⁵

Ateş, Yüce Allah'ın eski milletlerin hayat hikâyeleri hakkında Kur'an'da bahsedilenlerden az çok bilgi sahibi olan müşriklere, Allah'ın ayetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helak olacaklarını hatırlatıp onları uyardığını dile getirmektedir. Dolayısıyla kıssalardaki anlatım tarzının ise hikâye veya tarih üslubu değil, öğüt üslubu olduğunu vurgulamakta ve anlatım amacının tarihî olayları, bir tarih kitabı gibi ayrıntılarıyla anlatmak olmadığına dikkat çekmektedir. Zaten bu kıssaların bir kısmı Tevrat'ta yer alırken bir kısmı da Araplar arasında bilinmekteydi. Tevrat'ta bulunan

¹²⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2: 1005- 1006.

¹²⁵ Süleyman Ateş, *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar* (Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1983), 486-487.

kıssaların da yine Yahudiler veya onlarla temasta olan bazı kimseler tarafından duyulmakta olduğunu söylemektedir. Nitekim bu yolla Araplar arasında bilinenlerin kendilerine tekrar hatırlatılması ve bu şekilde doğru yola gelmeleri istenmektedir. O nedenle Kur'an bu anlatım tarzını "*tezkir*" ya da "*zikra*" olarak adlandırmaktadır. Çünkü insana ancak bildiği şeyler hatırlatılır; bilmediği şeyler ise öğretilir.¹²⁶

Müellif, Nûh kıssasının; A'râf, Yûnus, Şuarâ ve Nûh surelerinde de anlatılmasından söz etmektedir. Fakat duruma göre farklı farklı bölümlerle ele alındığına ve bu kıssanın Hûd suresinde biraz daha geniş yer tutmakta olduğunu vurgulamaktadır. Hatta aynı kıssanın Tevrat'ın Tekvin kitabında mevcut olduğundan bahsetmektedir. Fakat mevzunun bugünkü Tevrat'ta, Kur'an'ın bahsettiğiyle aynı şekilde geniş anlatılmadığını vurgulamıştır. Örneğin Hz. Nûh ile oğlu arasında geçen konuşmadan söz edilmemiştir. Lakin geminin eni, boyu, odaları, binen hayvanların cinsleri hakkında teferruat bulunmaktadır. Kur'an'ın ise böylesine gereksiz olan ayrıntılara yer vermediğine değinmektedir.¹²⁷

Ateş, Kur'an'ın indirildiği o dönemdeki Arap toplumunun, Hz. Nûh ve tufan olayı hakkında az da olsa bilgi sahibi insanlar olduğunu fakat bu bilgilerin herkes tarafından aynı şekilde bilinen sistematik şeyler olmadığı ayrımını yapmaktadır. Halkın az bir kısmının bildiği bu haberlerin işte burada sistemli olarak ve Kitab-ı Mukaddes'teki gereksiz ayrıntılardan uzak bir şekilde anlatıldığını açıklar. Böylece kıssalar doğruluğu çok şüpheli teferruattan ayıklanarak daha sistemli ve öğüt kalıbına dökülmüş şekliyle muhataplarına sunulmuştur. Daha önceden bu kıssaların Hz. Muhammed ve kavmi tarafından bilinmediğine dikkat çekmektedir. Nûh olayının, katmalardan ayıklanmış, tam öğüt haline getirilerek anlatılması sağlanmaktadır. Ancak bu sayede kıssanın yeni bir haliyle muhataplarına aktarılması söz konusu olabileceğini değerlendirmektedir.¹²⁸

Süleyman Ateş'e göre Kur'an, peygamber kıssalarının özellikle Hz. Muhammed'in davet hayatıyla ortak olan bölümlerini seçerek anlatır. Mesela Nûh olayında anlatılanların hepsinin Hz. Peygamber'in kendi davetiyle ilgili olduğu ve bu kıssa yoluyla müşrik Araplara tutumlarının yanlış olduğu, kendilerini kötü sonuca sürükleyeceği anlatılmaktadır. Örneğin; zengin ve ileri gelen kimselerin yoksul ve zayıf kimselerin Hz. Peygamber'in yanında olmalarından rahatsızlık duyarak ve kendilerini onlardan üstün görerek davete icabet etmemeleri itibarıyla Hz. Nûh kavminin yaptıklarından fazla bir farkları bulunmamaktaydı. Demek ki sonuçta zayıfların kovulmadığının zenginlerin ise boğulduğunun anlatılması uyarı mahiyetindedir. Bir başka yönden Araplar da tıpkı Hz. Nûh'un kavmi gibi mucize istemek konusunda onlara benziyorlardı. İşte diğer kıssaların da hep böyle olduğunu yani bu kıssaların mazi olmaktan çok içinde yaşanan zamana hitap ettiklerini kabul etmektedir.

¹²⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2: 1010-1011.

¹²⁷ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1283.

¹²⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1285.

Sonuç itibariyle de Hz. Muhammed'in kavminin tutumlarının bu kıssalarda sembolleştirildiğini dile getirmektedir.¹²⁹

Ateş'e göre kıssaların anlatılmasından maksat, tarihî bir olayı anlatmak değil kısya yoluyla öğüt vermektir. Onun için Kur'an'da kıssaların yerine göre başından, sonundan, ortasından daha doğrusu konu ile ilgili bir halkasından başlanır. Ve konu ile ilgili halka veya halkalar anlatılır. Bazen kıssanın tarihî akışında takdim ve tehir de yapılır. Ve Ateş aynı kıssanın başka yerlerde yeni bir çeşni ile tekrar edildiğine dikkat çekmektedir. Bunun sebebini ise Peygamber'in (s.a.v) her zaman başka şartlar içinde ve yeni cemaatlere öğüt vermesine bağlamaktadır. Tabî ki cemaatler değıştikçe yeni cemaatlere kısya yoluyla öğüt vermek gerekmektedir. Ve Yüce Allah'ın, o şartlara uygun olarak, daha önce vahyedilmiş kıssayı yeni bir üslûp ile iletmişinden bahsetmektedir.¹³⁰

Süleyman Ateş, genel olarak Kur'an'ın amacının tarih olayını anlatmak değil kısya yoluyla öğüt vermek olduğunu ifade ederken Kur'an kıssalarını tarihî olaylara tâbî tutmanın Kur'an'ın amacı dışına çıkmakla eşdeğer görmektedir. Onları Kur'an konteksti içinde değerlendirmek ve onların ne amaçla sevk edildiğini anlamak gerektiğini önemsemektedir. Kur'an'ın amacının tarihte geçmiş olayların, yaşanan şartlarla ilgili bir yanını anlatıp o kısya yoluyla öğüt vermek, peygamberi ve müminleri teselli ve kâfirleri uyarmak olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Süleyman Ateş'in bu ifadeleri, onun kıssaların gerçek hayatta yaşanmış tarihî vaka olduklarını kabul ettiği anlamına gelmektedir.

2.1.2.4. Kavimlerin Helaki

Müellif, Furkân suresi 40. ayette geçen başlarına bela yağmuru yağdırılan milletlerin yurtlarından geçip gidenlerin Araplar olduğunu anlatmaktadır. Yine Saffât suresinin 133-138. ayetlerinde Arapların, Lût kavmine ait harabelerin yanından geçmekte olduklarını yani Arapların, bu milletlerin, peygamberlerine karşı gelmelerinden dolayı helak edilmiş olduklarına inandıklarını vurgularken o eski milletlerin harap olmuş yurtlarından geçtikleri ve ne yüzden böyle helak edildiklerini bildikleri halde onların durumundan ibret almamaları sonucu kınandıklarını dile getirmektedir. Bu şekilde devam ederek öldükten sonra dirilmeyi ummadıkları için böyle davrandıkları sonucuna varmaktadır.¹³¹

Hz. Peygamber'i teselli ile başlayan Şuarâ suresinde A'râf, Tâhâ ve Kasas surelerinde de görüldüğü gibi peygamberlerin kıssaları uzunca yer almaktadır. Şuarâ suresindeki Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının anlatılmasının hikmeti, Kur'an'ın dinleyicilerine, inananların mutlaka üstün gelerek kurtuluşa ereceklerini, inkâr edenlerin ise sonunda helak olacaklarını ortaya koymaktır. Burada geçen Firavun'un sihirbazları ölümle tehdit etmesi, İsrâiloğullarına

¹²⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1285-1286.

¹³⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1283.

¹³¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1852.

zulmetmesiyle; Kureyş'in önde gelenlerinin Müslümanlara işkenceye başvurarak tehdit etmeleri ve onlara fazlaca baskı yapmaları arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Böylece müminleri tehdit ederek ve onlara işkence yapan Kureyş önderlerine, bu kıssa aracılığıyla şu kendilerinden çok daha güçlü olan Firavun ve ordusu Allah'ın yardımıyla nasıl perişan oldularsa onların da hüsrana uğrayacakları anlatılarak Hz. Peygamber ve ashabı teselli edilmektedir. Sonunda Allah'ın iman edenleri muzaffer kılacağı gibi dersler çıkartmaları sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra Allah'ın kullarına karşı merhamet edici olduğu inkârcıların müminlere zulmetmelerini istemediği ve onları kurtaracağının müjdesi verilmektedir.¹³²

Ateş, Şuarâ suresinde Hz. Nûh ve Hz. Hûd kıssasını yorumlarken yine Hz. Peygamber'in hayatındaki benzerlikler üzerinden Hz. Muhammed'in kavminin davranışlarının kendilerine başka bir kavmin davranışları içinde canlandırıldığına dikkat çekmektedir. Çünkü o müşriklerin, kavmin yaptıklarından kendi kötülüklerini anlamaları sonunda Peygamber'e karşı gelmekten vazgeçmeleri istenmektedir. Yani Hûd kavminin inkârcıları ile Hz. Peygamber'in kavminin inkârcılarının arasında davranış benzerliği olduğundan Allah'ın nimetlerine nankörlük edenlerin başına gelecekler anlatılarak böylece insanlara ders verildiğini söylemektedir.¹³³

Süleyman Ateş'e göre bütün peygamberlerde görülen kavimleriyle olan mücadele sahnelerinden Hz. Peygamber'in mücadele hayatıyla ortak yanları olanlar seçilerek bütün kıssaların sonunda ibret alınacak tarafların varlığı tekrar edilmektedir ki maksat bu gerçeğin vurgulanmasıdır. Lût ve Şuayb kıssalarında da Hz. Peygamber'in hayatıyla kesişen ortak noktalar barındırdığını ileri süren Ateş, Mekke devrindeki bazı Yahudi âlimlerinin Hz. Peygamber'i dinlemeleri ve O'na gelen vahyin Tevrat'takilere uyduğunu hatta onların bu durumlarının Kur'an tarafından kendilerine haber verildiğini belirtmektedir.¹³⁴

Neml suresinin tefsirinde ise Hz. Dâvud ve Süleyman'ın kıssalarının anlatılmasından alınacak ibretlerin olduğu vurgulanarak iki mümin kralın Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerden dolayı hamdedip şükretmeleri örnek verildikten sonra devamında Sâlih peygamberden söz edilmektedir. Çünkü Sâlih peygamberin hayatı da Hz. Peygamber'in hayatını yansıtmaktadır. Kavminin onu uğursuz görmesi, onun yüzünden başlarına bela geldiğini düşünmeleri ve hatta Hz. Peygamber'in varlığını ortadan kaldırmak için planlar hazırlamaları sebebiyle Hz. Sâlih'in kavmiyle Hz. Peygamber'in kavmi benzerlik arz etmektedir.¹³⁵

Süleyman Ateş, bu surenin sonlarına doğru bazı kıssalarda Hz. İsâ ve diğer dinî meselelerde İsrâiloğulları'nın kendi aralarında görüş ayrılıklarının bulunduğu; örneğin

¹³² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1873.

¹³³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1880.

¹³⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3: 1284.

¹³⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1907.

müşrik Arapların Mekke’de Yahudilerden birisine ahiretle ilgili soru sorduğunda net bir cevap vermemeleri ve çelişkili söylemleri üzerine müşriklerin ahireti reddetmeleri için bir bahanelerinin ortaya çıktığı ihtimali üzerinde durmaktadır. Oysaki Kur’an’ın önceki kutsal kitaplara aykırı düşmediği ve bu durumun Kur’an’ın doğruluğunu ispatladığını ifade etmektedir. O’na göre bazı Tevrat nüshalarında Kur’an’ın anlattıklarına mutabık ahiret bilgilerinin yer alma ihtimali vardır. Kıssaların ve ahiret hakkındaki bilgilerin Kur’an’da yer alma sebeplerinden birisinin işte İsrâiloğulları’nın ayrılığa düştükleri birçok mevzunun doğruluğunun onlara tekrardan aktarılması olduğu sonucunu çıkarmaktadır.¹³⁶

Süleyman Ateş, Sâffât suresinde aktarılan Hz. Yûnus’un (a.s) kıssasının ardından Mekkeli müşriklerin Allah’a kız çocuk yakıştırmalarının anlatıldığı bölümde bazı ayetlerdeki tartışma üslubuna değinmektedir. Kıssaların başında ve sonunda aynı üslubun kullanıldığına dikkat çekmektedir. Hatta müşriklerin yanlış inançlarının ikna edici delillerle geçersiz kılındığını aktarmaktadır. Kıssaların sergileniş amacının insanları tarihî olaylar içinde dolaştırarak düşündürmeye yöneltmek, kalplerini biraz olsun yumuşatmak ve böylece onları batıl inançları bırakmağa hazırlamak olduğunu ifade etmektedir. Böylece o insanlar için psikolojik ortamın oluşturulmasından sonra vicdanlarına hitap edilerek kendilerine bozuk inançları anlatılıp bundan vazgeçmeleri öğütlenmektedir.¹³⁷

Buraya kadar aktarılan tefsir örneklerinden de anlaşılacağı üzere Süleyman Ateş, kıssaların yaşanmamışlığına dair herhangi bir misal göstermemiştir. Hatta bu kıssaların o zamanki Araplar, Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından bilinip aktarıldığını ve Kuran’ın onlara en sahih bilgiyi sunduğunu izah etmektedir. Tarihte yaşanmış bir olayın bilinip nesilden nesle nakledilmesi gayet doğal bir durum olarak gözükmektedir. Günümüzdeki Tevrat nüshalarını incelediğini ve Kur’an’ın aktarımına uygun düşen Tevrat’ın varlığından söz edilmeyeceğini bildirmektedir. Kıssaları Tevrat’ta geçen ilgili bölümleri ile mukayese ederek tefsir ettiği açıkça görülmektedir.¹³⁸

Ateş, kıssaların anlatım tarzının öğüt üslubu olduğunu vurgulamaktadır. A’râf suresinde Hz. Âdem’den sonra sırayla beş peygamberin kıssalarının anlatılmasından maksadın toplum hayatını hikâye etmek olmadığını; tarih boyunca yaşamış milletlerin arasındaki ortak olumsuz davranışların sonucunu hatırlatmaktan ibaret görmektedir. Kur’an’da kıssanın hayat hikâyesi olmaktan çok hayatın ta kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Kur’an’ın hitap ettiği toplumdaki olumsuz tutumların bu kıssalarda canlandırılarak müşriklere kendi kötülüklerinin gözler önüne serilmesi vesilesiyle uyarılmalarının sağlandığı sonucuna varmaktadır. Adeta helak edilmeden kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiği hatırlatılmak istendiğini dile getirmektedir. Ayrıca kıssaların Araplar, Yahudiler ve onlarla temasta olan kimselerce bilinmesinden, Arapların arasında anlatılmasından bu kıssaların az

¹³⁶ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1916.

¹³⁷ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 5: 2204.

¹³⁸ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 1917.

çok bilindiği görüşündedir. Zaten Kur'an'ın amacının da insanların bilip inandıkları şeylerin kendilerine hatırlatıp öğüt vermek olduğunu tekrar ortaya koymaktadır. İnsanın bildiği şeyin kendisine hatırlatıldığı, bilmediği şeyi anlatmanın ise hatırlatmak değil öğretmek olduğu ayrımını yapmaktadır.¹³⁹

2.1.3. Kur'an Yolu Adlı Tefsirde Kıssalara Yaklaşımlar

Kur'an Yolu isimli tefsir çalışması, Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın komisyon başkanı olduğu ve içerisinde Prof. Dr. Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'ün bulunduğu komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu tefsirde hedef kitle olarak farklı düzeyde eğitim görmüş insanlar dikkate alınmıştır. Giriş kısmının ilgili yerinde Kur'an-ı Kerim'in amacı ve içeriği hakkında açıklama yapılmıştır. Sade ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Ayetlerin mealleri ve yorumları verilirken hitap ettiği ilk toplum göz ardı edilmemiştir. Sınırlı sayıda atıf yapılmıştır. Bazı özel ve önemli kavramlar hakkında bilgiler verilmiştir. Şimdi bu tefsirdeki bazı örnekler üzerinden kıssaların nasıl yorumlandığına bakalım.

2.1.3.1. Bakara Kıssası

Bu tefsire göre sureye isim olan "Bakara" kelimesinin geçtiği 67-73. ayetlerde bahsedilen kıssanın, İsrâiloğulları zamanında yaşanmış olan faili meçhul bir cinayeti aydınlığa kavuşturarak adaleti tesis etmek ve Allah'ın insanları ölümünden sonra tekrar diriltileceğini gösteren bir mucize olması yönüyle gerçekleşen bir vaki'dir. Daha doğrusu aksi bir bilgi *Kur'an Yolu*'nda yer almamaktadır. Bu olayın Yahudiler tarafından bilinmesinden dolayı ayrıntılı bilgi verilmediği görülmektedir. Hz. Mûsâ zamanında yaşanmış bu olayda onun hakemliğine başvurulması ve devreye AllahTeâlâ'nın müdahale edip hüküm vermesi ve hatta İsrâiloğulları'nın kutsallaştırdıkları bir nesne olan inek türünün kesilmesi emriyle karşı karşıya kalmaları ve bu konuda çok fazla soru sorarak neredeyse emre itaat etmekten vazgeçecekleri bir noktaya gelmelerinden bahseden kıssanın gerçekleşme ihtimali yüksek görünmektedir.¹⁴⁰

Kesilmesi emredilen inekle ilgili o kadar çok soru sormaları bu işi yapmaya gönülsüz olduklarını göstermektedir. Sonunda ise soruları cevapsız kalmamıştır. Normalde kıssalarda fazla detaya yer verilmezken burada kesilmesi emredilen ineğin özellikleri hakkında sorulan sorulara verilen cevaplar detaylı bir şekilde yer almaktadır. Yahudiler en ince ayrıntıları sorunca Allah onlara tek tek cevap vermiştir.

Bakara kıssasını Hasan Basri Çantay ise şöyle yorumlar:

Firavun ailesinin idaresi altında bulunan Mısırlılar sığırı kutsal mukaddes bir hayvan olarak kabul etmişlerdi ve ona taparlardı. Bu gelenek Bakara suresi 92 ile 93. ayette açıkça zikredildiği gibi İsrâiloğullarına Mısırlılardan geçmiştir. Mûsâ'yı (a.s) Allah'tan başka hiçbir

¹³⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2: 1011.

¹⁴⁰ *Kur'an Yolu*, 1: 143.

varlığa tapınılmayacağı inancını kökleştirmek ve o batıl inanışı gönüllerden söküp atmak için ve ayrıca ölüyü dirilttikten sonra katilin adını ona söyletmek için öyle emretmiştir.¹⁴¹

Bakara suresi 243. ayette geçen kıssanın hangi zamanda hangi peygamberin devrinde nerede yaşandığı bildirilmeden Allah Teâlâ sayıca binleri buldukları halde kendilerini savunmak yerine ölüm korkusuyla yurtlarını terk eden fakat yine de ölümden kurtulamayan, sonra Allah'ın lütfuyla yeniden hayata dönen ve yaptıklarının yanlış olduğu kendilerine, onların şahsında da bütün insanlığa ve özellikle Müslümanlara bildirilen bir topluluğun başından geçenler özetlenmektedir. Bunun bir temsil olduğunu söyleyen müfessirlerin yanında tarihî bir vaka olduğunu ileri sürenler olmuştur. *Kur'an Yolu*'na göre bu üslup bir mecaz veya temsilden çok gerçekleşmiş bir olayın anlatımını yansıtmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ öldürmeye ve diriltmeye kadirdir. Kissadan alınması gereken hissenin ise korkunun ölüme fayda vermeyeceği, yeterli sayı ve güce sahip olanların kaçmak yerine savunmayı tercih etmelerinin gerekli olduğu belirtilmiştir.¹⁴²

Görüldüğü üzere kıssalarda anlatılan her bir olayda ibret dolu mesajlar dikkat çekmektedir. Muhataba örnekler sunularak yol gösterilmektedir. Herkesin üzerine düşen bir görevinin olduğu vurgulanmaktadır.

2.1.3.2. Tâlût – Câlût Kıssası

Kur'an Yolu'nda *Tâlût*–*Câlût* kıssasının yer aldığı Bakara suresinin 246. ayeti de tıpkı yukarıda bahsi geçen kıssa gibi “*görmedin mi*” ibaresiyle başladığına dikkat çekilmektedir. Olayın tarihi ve şahısların isimleri yer almamakta; önemli olanın olup bitenden ibret alınmasından dolayı Hz. Mûsâ'dan sonra İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biri olabileceği ifade edilir. Peygamber Samuel döneminde İsrâiloğulları korkaklıkları ve kolaycı tutumları yüzünden büyük bir hezimete uğrayınca peygamberlerine gelerek kendilerine bir kral tayin etmelerini söylemişlerdir. Mekke'de savaşmak isteyip durmadan Hz. Peygamber' e başvuran kimselerin daha sonrasında Medine döneminde cihadın farz kılınması sonucu korkuya kapılıp “*Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?*”¹⁴³ demeleri insan psikolojisini yansıtan bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Daha önceki ayetlerde müminler cihada teşvik edilmiş, geçmiş ümmet ve peygamberlerin hayatlarından kesitler sunulmuş ve bunlardan ibret alınması istenmiştir.¹⁴⁴

¹⁴¹ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim* (İstanbul: Dergâh Ofset, 2011), 1: 25.

¹⁴² *Kur'an Yolu*, 1: 381.

¹⁴³ en –Nisâ 4/77: *Kendilerine, ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekatı veri, denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da “Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın! Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (daha bir müddet savaşı farz kılmasan) olmaz mıydı?” dediler. Onlara de ki “Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez.”*

¹⁴⁴ *Kur'an Yolu*, 1: 259.

2.1.3.3. Peygamber Kıssalarına Genel Yaklaşım

2.1.3.3.1. Yûsuf Kıssası

Eserde, Yûsûf suresinin başında kıssaların bazı hikmetlere dayandığına değinilmektedir. Özellikle peygamber kıssalarının alınması gereken ibretlerle dolu olduğu malumdur. Nitekim surenin son ayetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ant olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır*”¹⁴⁵. Hz. Yûsûf’un kıssası hakkında da şöyle buyurmuştur: “*Ant olsun ki Yûsûf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.*”¹⁴⁶

En güzel kıssa diye çevrilen ahsenü’l-kasas tamlamasındaki “kasas” kelimesi daha önce değindiğimiz gibi sözlükte ‘bir şeyin izini sürmek’ anlamına gelmektedir; isim olarak, anlatılan haber’ demektir. Kur’an’da daha çok bu manada kullanılmıştır. Edebiyat alanında bazı hayalî kıssalar olduğu gibi gerçek kıssalar da mevcuttur. Hz. Yûsuf’un kıssası bu yönden yaşanmış kıssalar arasındadır. Bu kıssada aynı zamanda baba oğulun yaşadığı hasret, ızdırıp ve hüznüleri bir arada canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Aynı ayette, Hz. Peygamber’in Hz. Yûsûf hakkında daha önce bilgisinin olmadığı, bu bilgilerin kendisine vahiy yoluyla geldiği bildirilmektedir. Bu durum, Hz. Muhammed’in hak peygamber, Kur’an’ın da mucize olduğunu gösterir. Zira okur yazar olmayan, yabancı dil bilmeyen ve İsrâiloğulları’nın Mısır’a gitmeleriyle ilgili yeterli bilgisi bulunmayan bir kimsenin, vahye dayanmadan, çok zaman önce vuku bulmuş olayların detayına kadar inen böyle mükemmel bir kıssayı ortaya koyması mümkün değildir.¹⁴⁷ Böylece kıssanın gayb bir haberi aktardığını ve bir mucize olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yûsuf kıssası iyilerle kötülerin mücadelesine ve güzel sonucun iyilere ulaşacağını somut bir örneği durumundadır. Sabır, iman ve tevekkül Hz. Ya’kûb üzerinden anlatılmıştır. Hz. Yûsuf’un zindana girdikten sonra arkadaşlarına tevhid dinini tebliğ etmesi, zulüm ve haksızlıklara rağmen sarsılmaması, kardeşlerinden intikam almaması gibi bir peygambere yakışan tavırlarıyla en güzel örnekliği göstermiştir.

2.1.3.3.2. Yûnus Kıssası

Yûnûs suresinde Hz. Yûnûs’tan 98. ayette bahsedilirken öncesinde Hz. Nûh’tan, Hz. Mûsâ ve Hârûn’dan da söz edilmektedir. Kur’an’da peygamber kıssalarının anlatılmasından maksadın insanlara hoşça vakit geçirtmek olmayıp; geçmişten ibret almalarını sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Mekkeli müşrikler tarafından bilinmekte olan Hz. Mûsâ ile Firavun arasındaki mücadelenin öyküsü Kur’an’ın birçok yerinde değişik yönleriyle ele alınmış, bir yandan bu kıssadan alınacak ibretlere dikkat çekilmiş, diğer yandan da daha çok İsrâiloğulları

¹⁴⁵ Yûsuf 12/111: *Andolsun onların (geçmiş peygamber ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur’an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*

¹⁴⁶ Yûsuf 12/7: *Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.*

¹⁴⁷ Kur’an Yolu, 3: 212-213.

tarafından aktarılagelen yanlış bilgilerin düzeltilmesinin sağlanmış olmasından söz edilmektedir.¹⁴⁸

Burada karşımıza kıssaların anlatılma gerekçesi ile ilgili bir sebep daha çıkmaktadır. Yani doğru zannedilen yanlışların düzeltilmesi maksadıyla kıssaların vahiy süzgecinden geçirilmesi hedeflenmektedir.

Saffât suresi 139. ayette Hz. Yûnus kıssası yer almaktadır. *Kur'an Yolu* adlı tefsirde Kur'an'ın amacının sadece tarihî bilgi vermek değil olayların ibret verici yönlerinin öne çıkarılmak istenmesinden dolayı Hz. Yûnus hakkında fazla ayrıntı verilmesine gerek görülmediğinden bahsedilmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Yûnus hakkında genel hatlarıyla Kur'an ile de mutabık olan daha teferruatlı bilgi bulunmaktadır. Tefsirlerde aktarılan bilgilere göre Hz. Yûnus kavmini uzun süre putperestlikten vazgeçirip tevhid inancını benimsemeye çağırmışsa da bunda başarılı olamayınca artık onların ıslah olmayacağını düşünüp kızgınlıkla ülkesini terk etmiş ve bu sabırsızlığı sebebiyle cezalandırılmıştır. Yûnus kıssasından çıkan sonuç şudur: Allah Teâlâ peygamberlerin başlarına gelen olağan dışı olaylarla onları eğitmiş ve onları zorlu geçecek bir tevhid mücadelesine onları hazırlamıştır. ¹⁴⁹

2.1.3.4. Ashâb -ı Kehf Kıssası

Kehf suresinde yer alan Ashâb-ı Kehf kıssası, kıyametin kopacağı ve ahiret günü ölümlerin diriltileceğini insanların daha kolay anlayıp kavrayabilmeleri için ibret verici yönüyle anlatılmıştır. Medine'de Yahudi alimlerden Ashab-ı Kehf hakkında bilgi alan Mekkeliler duyduklarına çok şaşırıp bunu hayretle karşılamışlardı. Daha sonra Hz. Peygamber'i denemek için bu konu ile ilgili sorular sordular. O da Allah izin verirse demeden hemen cevaplamaya kalkışarak ertesi gün cevaplayacağını söyledi. Bu sebeple bir ara vahiy kesildi ve böylece peygamber uyarılmıştı. Hz. Peygamber müşriklerin böyle sorularına cevap verdikçe onlar tekrar soru sormaya devam ediyorlardı ve yeni isteklerde bulunuyorlardı. Bu şekilde Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkındaki soruları cevaplanmıştı. Ayrıca diğer sordukları Hz. Mûsâ ile Hızır'ın kıssasındaki olayların üzerinde düşünülüp ibret alınması gereken yönleri ön plana çıkarılmaktadır. Mağarada uzun zaman uyutulduktan sonra tekrar uyandırılıp tekrar öldürülen Ashâb-ı Kehf kıssasında öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğu ispat edilmekte ve iman küfür mücadelesinde Allah'a ve ahiret gününe inananların mutlaka zafere ulaşacakları vurgulanmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ *Kur'an Yolu*, 3: 126.

¹⁴⁹ *Kur'an Yolu*, 4: 552.

¹⁵⁰ *Kur'an Yolu*, 3: 548.

2.1.3.5. Kavimlerin Helâk Edilmesi

Şuarâ suresinde sırayla Hz. Mûsâ, İbrâhim, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb' tan bahseden kıssalar yer almaktadır. Kur'an'da farklı bağlamlarda ve değişik üslupla anlatılan bu kıssalar tarih boyunca insanlığın temel yanlışlarının değişmediğini, hakkı tebliğ eden peygamberlerin ise her dönemde insanların akıl ve basiretlerini bağlayan hırs ve tamahkârlıklarına, nüfuz ve iktidar tutkusuna, kendini beğenmişliğe karşı mücadele verdiklerini bildirmektedir.¹⁵¹

Neml suresinde, Hz. Sâlih'e yaşadığı şehirde dokuz kişinin birbiriyle sözleşerek kurdukları tuzaktan bahseden ayette Hz. Peygamber için bir teselli, Kureyş müşrikleri için de bir ikaz vardır. Çünkü Semûd kavminin Sâlih peygamber hakkında düşündüklerinin aynısını, Kureyşliler Hz. Peygamber hakkında düşünmüşler ve onu yok etme teşebbüsünde bulunmuşlardır.¹⁵²

Kasas suresinde aktarılan Kârûn kıssasının servet ve gücüne güvenerek, kendini imtiyazlı ve büyük görüp Allah 'a isyan, insanlara karşı haksızlık eden ve sınırı aşanlar için asırları aşıp gelen bir ibret tablosu, bir öğüt levhası mahiyeti taşıdığı vurgulanmaktadır. Kârûn'un zenginliğine imrenenler ve dünyalık malların geçici olduğunu bilen gerçek ilim sahibi insanların bu olayla ilgili bakış açıları sunulmuştur.¹⁵³

Kârûn' un çok fazla mal mülk sahibi olduğu fakat kendisine fayda sağlamadığı dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşmış deyim ve atasözlerimize yansarak geçerliliğini devam ettirmektedir.

Kıssalarda konu edinilip açıklanan ayetlerin muhatap kitleyi etkilemesinin sağlanması ilerleyen, gerileyen veya helak olan toplumların tarihsel süreçlerinden ders ve ibretler çıkarabilmek için aktarılan olayların gerçekten yaşanmış olaylar olması gerekmektedir.¹⁵⁴ Aksi halde kıssalarla aktarılmanın amaçlandığı mesajların muhataplar üzerinde dönüştürücü bir etki yapmasından söz etmek zorlaşır.¹⁵⁵

2.1.4. Mehmet Okuyan'ın Kıssalara Yaklaşımı

Mehmet Okuyan, *Kur'an Meal- Tefsir* adlı eserinin ilk sayfalarında bahsettiği gibi parçacı yaklaşımların aksine bütüncül bir tefsir çalışması yaptığını ve bir konuda hüküm verirken konuyla ilgili tek bir ayeti değil tüm ayetleri ele alarak eserini hazırladığından söz eder. Kıssa anlatımlarındaki ayetlerde -mişli geçmiş zaman ifadelerini kullanmış olması konumuzla yakından ilgilidir.

¹⁵¹ *Kur'an Yolu*, 4: 171.

¹⁵² *Kur'an Yolu*, 4: 197-198.

¹⁵³ *Kur'an Yolu*, 4: 247.

¹⁵⁴ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 119.

¹⁵⁵ Demir, "Kitab-ı Mukaddesi Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği", 103-122.

Okuyan, Kur'an kıssalarının gerçekleşen hayat kıssaları olduğu yönünde şüphesinin olmadığını ve bu konuyu ilgili ayetlerde geçen "el-hakk" kelimesiyle ilişkilendirir. Aksini iddia edenlerin ise kıssaları "eskilerin masalları" olarak nitelendirdiklerine dayandırmıştır. O'na göre Kur'an kıssaları yaşanmış olayların anlatımıdır; üretilmiş veya uydurulmuş masalların aktarımı değildir.¹⁵⁶

2.1.4.1. Hz. Âdem Kıssası

Mehmet Okuyan, ilk peygamber olma özelliğiyle bilinen Hz. Âdem'in halife kılınmasından bahseden Bakara suresi 30-39. ayetlerinde ilk insan neslinin yani Hz. Âdem ve ona düşman olan İblis'in kıssası çeşitli yönleriyle anlatıldığından bahseder. Mealinde bu konunun yaşanmışlığıyla ilgili bilgi vermez. Bununla beraber aksini de iddia etmez. Peygamber kıssalarıyla ilgili yazmış olduğu eserlerden birincisi olan *Kıssalar Ne Söyler/ Yaratılış ve Hz. Âdem* kitabında konuyu daha ayrıntılı şekilde ele alır. Çalışmamızın konusuyla alakalı olması nedeniyle bir kısmını ele alabiliriz. Ona göre bu ayette kastedilenin yaratılmış olan insana yeni bir vazife yüklenmesinden ibarettir. Adı geçen kıssada meleklerin birebir yani gerçekten Yüce Allah ile konuşmalarından söz eder. Hatta buradan alınacak dersin eğitimde karşılıklı soru cevap şeklinde olması gerekliliğini vurgular.¹⁵⁷

Okuyan, burada eğitimle ilgili bir çıkarımda bulunmaktadır. O kıssaların bu şekilde okunduğunda her zaman alınacak bir mesajın olduğunu söyler.

2.1.4.2. Bakara Kıssası

Okuyan, Bakara suresine isim olan ve Yahudilerden kesmeleri emredilen Bakara kıssasını tefsir ederken İsrâiloğulları'nın nankörlükleri bağlamında Yüce Allah'ın kendilerine vermiş olduğu çeşitli nimetler sonrasında her zaman aynı tavrı gösterdiklerini dile getirerek, bu karşı karşıya kaldıkları ve çözüm aradıkları bir faili meçhul cinayetin açığa çıkartılmasıyla bu meselenin çözüme kavuşturulduğu nimetini hatırlattığını ifade etmektedir. Böyle bir olaya şahit olmalarının ardından kendilerinin yeniden kalplerinin katılaştığını hatta acımasızca davranışlar sergilediklerini, hatta kalplerinin kaya gibi sertleştiğini yani vurdumduymaz, anlayışsız, acımasız, kaba, kuru vs. bir hale geldiğini belirtmektedir. Burada kalplerinin katılaşmasından söz edilenlerin hem eski nesil İsrâiloğulları hem de onların soyundan gelenler olabileceği ihtimalinden söz etmektedir.¹⁵⁸

Görüldüğü üzere yaşanmış bir olay tekrar hatırlatılmaktadır ve detaya girilmemektedir. Demek ki Mehmet Okuyan kıssanın tarihî vaka olarak yaşandığını kabul etmektedir.

¹⁵⁶ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler III-Hz. İbrâhim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020), 14-15.

¹⁵⁷ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 93.

¹⁵⁸ Mehmet Okuyan, *Kur'an Meal-Tefsir* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021), 10.

Neticede yaşanan bu olayla ilgili verilmek istenen mesaj kısa ve öz şekilde aktarılmaktadır. Günümüzde yakın tarihten ve uzak tarihten kesitler sunularak eğitimde bir metot olan örnek olay incelemesi yapılmaktadır. Kanaatimizce hedef kitleye yaşanmış hayat hikayeleri sunularak onlara moral ve motivasyon kazandırılmaya çalışılması bilinen bir yöntemdir. İnsanların gerçekleşmiş olaylardan etkilenme düzeyi farazi olaylara göre daha fazladır. Çünkü yaşanmışlığı inandırıcı gelmeyen şeylerden etkilenme oranı düşüklük gösterebilir. Günlük hayatımızda büyük kazalara, doğal afetlere veya herhangi bir olaya tanıklık ettiğimizde onu etrafımıza aktarırken muhabatımızca gerçek olarak algılanmasını bekleriz. Aksi halde inanmadığını hissettirirse sanki o kişinin doğru söylenenlerden şüphe duyduğu zannına kapılırız.

2.1.4.3. Peygamber Kıssalarına Genel Bakışı

Okuyan, Hz. Âdem, Nûh, İbrâhim ve Hz. Yûsuf kıssalarıyla ilgili müstakil eserler kaleme almıştır. Nûh (as) kıssası hakkında serinin devamı niteliğinde olan *Kıssalar Ne Söyler II- Hz. Nûh* adlı eserinde tufan olayı ile ilgili ayetleri bir araya getirerek gerekli açıklamalarda bulunur. Hz. Nûh kıssasında tufanın gerçekleşmiş bir olay olduğu fakat yerelliği veya bölgeselliği hakkında net bir bilgi vermenin zor olduğunu dile getirmektedir.¹⁵⁹

Kur'an'da Yûsuf Kıssası adlı eserinde ise kıssaların gayb haberi olduğu ve muhatapların onları bilememesiyle ilgili Hûd suresi 49. ayetinde geçen gaybın mutlak gayb değil mukayyet yani belirli kişi ve dönemlerle ilgili gayb olduğunu vurgular. Yani söz konusu kıssaların yaşandığı dönemlerde ya da yakın zamanlarda bazı kişiler bu kıssalardan haberdar oldukları anlaşıyordu. Olayların üzerinden çok uzun yıllar geçtiği için Yüce Allah haklarında doğru bilgiye vahiy sayesinde ulaşmanın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Hiçbir ilahî metin okumamış olan Hz. Peygamber'in Yûsuf kıssası gibi uzun bir kıssayı eksiksiz şekilde aktarması verilen bilgilerin vahiy kaynaklı olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰

Mehmet Okuyan, Kur'an-ı Kerim'de kıssa aktarımının çok önemli bir anlatım metodu olmasından bahsederek kıssaları insanlık tarihinin özeti konumunda görmesinden dolayı Kur'an'ın bütün insanlık tarihini ve birikimini adeta bu son ümmetin önüne serdiğini vurgular. O'na göre kıssalar insanlık tarihinin hafızası konumundadır. O nedenle anlatılmak üzere seçilen peygamber kıssaları tam bir tebliğ örneği oluşturduğu için, doğru anlaşılması ve uygulanması durumunda muhatapların önü açılmış ve çok kısa zamanda uzun mesafelerin kat edilmesi sağlanmış olacaktır. Nasihat içerikli özellikleri gereği Kur'an kıssaları din tebliğinin başta gelen kaynaklarındandır. Okuyan, kıssalar varken uydurma anlatımlara girmeye gerek olmadığını ve böylesi uydurma şeylerden kaçınmanın da sorumluluklarımızın

¹⁵⁹ Mehmet Okuyan, *Hz. Nûh/ Kıssalar Ne Söyler* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 163.

¹⁶⁰ Mehmet Okuyan, *Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), 276.

başında geldiğini hatırlatarak kıssaların Yüce Allah'ın insanlara sunduğu ayetlerden olduğunu dile getirmektedir.¹⁶¹

Okuyan, Kur'an'da kıssası anlatılanların, yani peygamberlerin tamamı olduğu algısının yanlış olduğunu düşünmektedir. Çünkü Kur'an'da kıssası aktarılan peygamberlerin yer aldığı gibi peygamber olduğu halde hayatlarının anlatılmadığı peygamberlerin de olacağından bahsetmektedir. Bu fikrini de bazı ayetlerle temellendirmektedir.¹⁶²

Bununla beraber peygamberlerin sadece Ortadoğu'ya gönderildiği iddiasını da doğru bulmamaktadır. Kur'an'da kıssası anlatılanların o dönemdeki muhatapların hakkında bilgi veya duyum sahibi olduğu peygamberler olduğunu dile getirmektedir. Bundan dolayı da Mekke müşriklerin Kur'an'da kıssası anlatılan hiçbir peygamber için itirazda bulunmadıkları sonucunu çıkarmaktadır. Çünkü kendilerinin söz konusu peygamberler hakkında az veya çok bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Kur'an'da anlatılmakta olan kısa sahiplerinin Ortadoğu'ya gönderilmiş peygamberlerden seçilmesinin de muhtemel bazı gerekçelerinin olduğunu ifade eden Okuyan bu gerekçeleri şöyle sıralamaktadır:

a) Kur'an'da kıssası anlatılan peygamberlerin hayatlarındaki ibretlik durumların bu son ümmet için yeterlilik arz etmesinden dolayı sadece bu peygamberlerin kıssalarına yer verilmiş olabilir.

b) Kur'an'da bahsi geçen peygamberler ve gönderildikleri kavimler, onların adlarını ve hayatlarının bazı kesitlerini Mekke ve Medine toplumu bildiği için onlar anlatılmıştır. Bu nedenle ortak kabullerden yola çıkılarak daha kısa zamanda ve etkili sonuçlar alınması hedeflenmiş olabilmektedir.

c) Dünyanın farklı bölgelerine gönderilmiş olmalarına rağmen, isimleri bilinmeyen peygamberlerden söz edilseydi, bu durumda ilk muhatapların karşı çıkışları ve yalanlamaları daha fazla olabilirdi. Seçilen örneklerin çoğunluk tarafından bilinen örnekler üzerinden gösterilmesiyle yalanlama ihtimali de ortadan kalkmaktadır. Elbette bunların dışında daha başka gerekçelerin varlığı da inkâr edilemez.¹⁶³

Mehmet Okuyan, Kur'an kıssalarının gerçekleşen hayat kesitleri olduğundan şüphe duymamaktadır. Eğer bu kıssaların yaşanmamış olma ihtimali düşünülecek olursa yaşanmamış şeyin batıl ve asılsız olacağından dolayı böylesi bir kanaatin Kur'an'a yüklenmesi

¹⁶¹ Mehmet Okuyan, *Yâsîn Suresi Tefsiri* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2019), 103.

¹⁶² en-Nisâ 4/164: *Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Mûsâ ile gerçekten konuştu.*

el-Mü'min 40/78: *Ant olsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssasını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediklerimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir ayeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman batılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır.*

¹⁶³ Mehmet Okuyan, *Hayatın İnşası İçin Yâsîn Suresi Tefsiri* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2019), 100.

doğru bir yaklaşım olmayacaktır¹⁶⁴. Kur'an'a önünden ve arkasından batıl şeylerin yaşanmayacağını bizzat Kur'an'ın kendisi haber vermektedir.¹⁶⁵

Ayrıca o kıssaların yaşanmamış olma fikrinin ortaya çıkma nedenleri arasında Ashâb-ı Kehf ve Hz. Mûsâ ile bilgin kulun yolculuğu gibi bazı kıssaların anlaşılmasında yaşanan zorluğu saymaktadır. Bu türden açıklanmasında zorluk bulunan kıssaların anlaşılması yerine onları mitolojiye hamletmenin tercih edilmiş olma ihtimali olabileceğini söyleyen Okuyan, oysa onlar mitoloji olarak adlandırılırsalar dahi asıl kaynaklarında yine bir ilahî bildirinin olmasının önünde hiçbir engelin olmadığını savunmaktadır. Tarihin en eski zamanlarından aktarılan bu bilgiler hakkında yeterli kaynak bulunmadığı için izah edilmesi zor olduğundan bunların mitoloji sınıfına dahil edildiğini söyler.¹⁶⁶

Okuyan, Hz. Mûsâ ve bilgin kul kıssasında geçen bilgin kulun adının zikredilmemiş olmasına rağmen insanların bu kişiyi "Hızır" diye tanımlamasının sonucunda kıssada anlatılan "gemiye yaralamak, sebepsiz yere bir çocuk öldürmek" gibi davranışlara bir anlam verilemediğinden bahsetmektedir. Hâlbuki bilgin kulun insan değil de aslında bir melek olduğu gerçeğinden yola çıkılarak kıssanın gayet açık bir şekilde anlaşılacağını düşünmektedir. Hatta bu sayede kıssalar daha rahat ve net bir şekilde anlaşılabilir olur ve mitolojiye havale edilmez. Bu durumun diğer kıssaların anlaşılması için de geçerli bir durum olacağını belirtmektedir.¹⁶⁷

Kur'an kıssalarının soyut olmasından kaynaklanan bir durumun olduğunu dile getiren müellif, bazı insanların bu soyut örnekleri anlamakta zorlandıkları için somut örnekler görmek isteyebilecekleri ihtimalinin olabileceğini söylemektedir. Kur'an kıssalarının somutluğunun bu duruma hizmet etmesinden bahseden müellif, bunun bazen olumlu sonuçlarının yanında olumsuz sonuçlara meydan verebileceğini zikreder. Halk arasında anlatılan bu kıssaların bazen tarihî bir hakikat olduğu yani gerçekliğinden emin olduğumuz şekilde değil de; hikâye, menkıbe veya efsanevî şeyler olarak aktarılabildiğini belirtmektedir. Hatta bu tarzdaki anlatımlara isrâiliyatın karışmasının önlenemediğini ileri sürmektedir. Bu konuda hassas olunması gerektiğini dile getirmektedir.¹⁶⁸

Okuyan, kıssaların gerçekleşmeme ihtimalinin bulunduğunu iddia edenlerin bir kısmının bazı kıssaların "eskilerin masalları" olduğunu ve bunların anlatılma gerekçelerinin de içerdikleri mesajla ilişkilendirilmesine bağladıklarını dile getirmektedir. Kıssalardaki asıl amacın mesaj vermek olsa da yaşanmamış olaylardan seçilmesinin bir anlamı olmayacağını

¹⁶⁴ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler III/ Hz. İbrâhim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020), 13.

¹⁶⁵ Fussilet 41/42: *O'na önünden de ardından da batıl gelemes. O hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.*

¹⁶⁶ Okuyan, *Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası*, 34.

¹⁶⁷ Mehmet Okuyan, "Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2004), 1-4.

¹⁶⁸ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler / Yaratılış ve Hz. Âdem* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2021), 57.

savunmaktadır. Yaşanmamış anlatılar için zaten darb-ı mesellerin yeterince örnek teşkil ettiği görüşündedir.¹⁶⁹

Müellif, Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssalarında Hz. Âdem'den başlayarak insan olmaları hasebiyle peygamberlerin küçük de olsa hata yapma ihtimallerinin gözler önüne serildiği ve bu durumun onların melek peygamber değil insan peygamber olmalarına bağlar. Normal insanlardan farkları günahı ısrarlı davranmamaları ve hemen tövbe etmeleridir. Bu açıdan bu tür olayların ve peygamberlerin bununla ilgili ifadelerine Kur'an'da yer verilmesi büyük önem taşımaktadır¹⁷⁰. Eğer bu tarz ifadeler Kur'an-ı Kerim'de geçmiş olmasaydı insanların çoğu, peygamberlerin Yüce Allah'a karşı bu tarzda cümleler kullanacağına ihtimal vermezdi.¹⁷¹

Okuyan, kıssalardaki hatırlatıcı yönün insanlık tarihinin bir insan hafızasına benzetildiğinden yola çıkılırsa o gün yaşanan olaylarla bugün netice itibariyle yaşananların birbirini tamamlar nitelikte olduğunu kabul etmektedir. Bu manada insanın karşılaştıkları ile ilk kez karşılaşmış gibi bir duruma düşmemesini ve tarihte yaşanmış ve insanlığın ortak tecrübesi haline gelmiş olaylarla tam bir tebliğ oluşturduğu için anlaşılıp uygulanması neticesinde muhatapların yolunun açılacağını ve böylece kısa zamanda uzun mesafelerin kat edileceğini kabul etmektedir¹⁷²

2.2. Kıssaların Gerçekliğini Kabul Etmeyenler ve Delilleri

Bu bölümde kıssaların hakikatte yaşanmışlığını gerekli görmeyerek bu temel üzerinde yorumlar yapanların görüşlerine yer verilecektir. Bu konularda son zamanlarda sosyal medya ve diğer iletişim kanallarında kendine has fikirlerle dikkat çeken Mustafa Öztürk'ün kıssalara yaklaşımını şahsına ait eserlerindeki yorumlar üzerinden tespit etmeye çalışacağız.

Daha sonra Öztürk 'ün görüşlerine yakın görüşleri olan Mustafa İslamoğlu'nun on bir yılda tamamladığı *Hayat Kitabı Kur'an'dan* konuyla ilgili verilen ayetlerin tefsirleriyle kıssalara yaklaşımını örneklerle inceleyeceğiz.

2.2.1. Mustafa Öztürk'ün Kıssalara Genel Yaklaşımı

Kur'an'da anlatılan kıssalarda tarihî malumat verilme amacına gidilmediğinden bahseden Öztürk, geleneksel tefsir anlayışının da böyle olduğundan yola çıkarak bu konuya teslim olduklarını dile getirmiş ve bir yandan da her kıssanın tarihî bir olaya denk getirme ısrarlarını da eleştirmiştir.

Kur'an vahyini, Hz. Peygamber'in yaşadığı tarihî deneyim içinde nazil olan ve o gün itibariyle ilk muhataplar tarafından karşılık bulması neticesinde Kur'an'ın ilk ve asıl

¹⁶⁹ Okuyan, *Hayatın İnşası İçin Yâsîn Suresi Tefsiri*, 98.

¹⁷⁰ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler II-Hz. Nûh* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 198-199.

¹⁷¹ Hûd suresi 44. ayette geçen Hz. Nûh 'un tufanda boğulan oğlu için yaptığı duası bu duruma örnek verilebilir.

¹⁷² Okuyan, *Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası*, 39.

anlamının meydana geldiğini ve bu mananın Hz. Peygamber ile sahabenin hayatına aktarılmasıyla temel kurucu anlamın oluştuğu zemin olarak kabul eden Öztürk, aynı zamanda bu anlamın sabit anlam olduğunu ileri sürmektedir. Kur'an'ın çoğu kez Hz. Peygamber ve ilk Müslüman neslin yaşadıkları tecrübeleri anlatan söz iken bizim için ise onların yaşadıkları tecrübenin yazılı anlatımı olduğu ayrımını yapmaktadır.¹⁷³

Kanaatimizce vahiy algımız Hz. Peygamber ve ashabının vahye yüklediği anlamları tam olarak karşılamayabilir. Bunun sebebi de gayet açıktır. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi yaklaşık yirmi üç yılda parça parça gönderilen ve hitabetin kültüre dönüştüğü Arap toplumunda yaşanan olaylar veya Hz. Peygamber'e yöneltilen sorulara cevap niteliği taşıyan ayetlerin varlığıyla beraber yeni bir dinin oluşumuna katkı sağlayan iman, ibadet, ahret ahlak ve toplumsal kuralların işlendiği ayetler yaşantıya dönüşen ya da yaşantıyı dönüştüren bir göreve sahiptir. Yani burada vahyi gönderen, vahyin indiği ortam ve vahye muhatap olan insan topluluğu ile vahyi diğer insanlara iletme görevi olan bir kişi arasında gelişen bir süreç söz konusu edilmektedir. Bu durumda ilk anlamın ve sabit anlamın o ortamda oluşması doğal bir durumdur. Aynı şekilde o sabit anlamın günümüze gelinceye kadar geçen süreçte değişikliğe uğraması da bir o kadar doğal karşılanmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in nazil olmasının üzerinden uzunca bir zaman geçmesinden dolayı ilk muhatapları ile günümüz insanı arasında zaman farkıyla beraber algılama, yorumlama hatta tecrübe etme gibi yönlerden birçok farklar bulunmaktadır. En başta o zaman sözlü bir kültür mevcutken şu zamanda yazılı kültür ön plandadır. Hitabet türünün yoğun ve gelişmiş hali Arap toplumunda yaygındı. Fakat bu durum Kur'an'ın sadece o günün insanlarına hasredilmesi anlamına gelir ki netice itibarıyla tehlikeli gözükmemektedir. Çünkü Kur'an kıssalarına tarihte yaşanmış bitmiş olaylar gözüyle bakıldığında dönemimize ayna tutma vazifesini dolayısıyla hidayet ve rehber olma vasfını kaybetme tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Oysaki tarihselci bir bakış açısıyla yorumlamak ayetlerden hisse çıkarmamayı mümkün kılmaktadır.

Öztürk, *Kıssaların Dili* adlı eserinde Kur'an'daki birçok kıssanın, özellikle peygamberlerle ilgili kıssaların tarihî oldukları veya en azından birçok tarihî unsur taşıdıklarının şüphesiz olmasından bahsederek bu durumun ayetlerden açıkça çıkarılabileceğini belirtmiştir. Kur'an baştan sona incelendiğinde kıssalarda zikri geçen olayların aktarımında kronolojik sürecin pek dikkate alınmadığı, peygamber kıssalarının çoğu zaman kesitler halinde aktarıldığı ve bu aktarım biçiminde zaman, mekân ve aktörlere ait tarihselliklerin çoğu zaman müphem bırakıldığına dikkat çekmekte ve kıssaların tarihî gerçekliğiyle ilgili olarak net bir görüş ileri sürmemektedir. Kıssaların muhayyel olmadığını

¹⁷³ Mustafa Öztürk, *İlahî Hitâbın Tefsiri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 1: 65.

ve kıssaların tarihsel bilgi vermesi amacı taşımadığı için asıl maksadın dikkatleri kıssadan alınacak hisseye yani hidayete çekilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁷⁴

Yine aynı eserde kıssaların bazılarının mucize olarak değerlendirildiğini ve bunların imkânını reddetmekten öte gerçekleşip gerçekleşmediğinin bir öneminin olmadığına ve Kur'an'da tasvir edici değil anlam katıcı bir dilin kullanıldığına dikkat çeker. Kıssalardaki malumatın tarihsel açıdan bilgi verici bir özellik taşıyıp taşımadığı veya tarihî bilgi vermenin kıssalarda bir amaç olarak gözetilmediğini vurgular.¹⁷⁵

Kıssalardaki en temel amacın hidayet olduğunu, geçmişe ait olayların genellikle dinî ve ahlakî bir çerçeve içinde sunulduğunu ve bu sunumda bazı olayların da dramatize edildiğini belirtir. Ayrıca Kur'an'ın anlam katıcı bir dile sahip olduğundan dolayı hiçbir ayette tarihçi titizliği ile bilgi vermek gibi bir amacın olmadığını aktarmaktadır.¹⁷⁶

Yazar, Kur'an'daki kıssaların çeşitli maksatlarla zikredildiğini, bunların ilki ve belki de en önemlisinin kıssadaki ana temanın ilk hitap çevresine tevhide yönelik bir hidayet çağrısı ile yakından ilgisi olduğundan bahseder. Geçmişte yaşamış kavimlerin başlarına gelen felaketlerin anlatılması ve onlar gibi davrananların aynı sonuca uğrayacakları konusunun kıssalarda önemli bir yer tuttuğundan söz eder. Kıssalardaki bir başka amacın ise muhataplara ahiret vurgusu yapmakla beraber iyiliği emir ve kötülükten nehiy gibi temel ilke ve öğretilerin tebliğde birleştiği gerçeğini hatırlatmayı da kıssaların amaçlarından birkaçı olduğunu beyan eder. Aynı zamanda kıssaların bu tür maksatlarla Kur'an'da yer almasından söz ederken kıssadan kıssaya anlatış biçiminde farklılık olabileceğine değinir. Hatta bazen de kıssanın içindeki pasajların birbirinden farklılık gösterdiğine dikkat çeker. Muhatabın dikkatine sunulan dinî veya ahlakî mesajların bazı zaman teşbih, temsil, mecaz ve istiare gibi edebî sanat ve tasvirlerle daha etkileyici bir hâle getirilmesinden söz etmiştir. Bazen de kıssaya özellikle normal insanların kavrama, bilgi ve en önemlisi de ilgi düzeyine hitap eden bazı anekdotların eklendiğini belirtir.¹⁷⁷

Mustafa Öztürk, bu açıklamalardan yola çıkarak her ayeti tefsir etme zorunda hisseden müfessirlerin varlığından söz eder. Onları bunu gereклиymiş zannederek faydasız yorumlar yaptıkları ve bu alanda iyi bir iş çıkaramadıkları çıkaramadıkları için eleştirir. Hatta bu konuda ileri gidenler olduğunu ve gerektiği yerde ayetlerden dinî ve ahlakî dersler çıkarmayı ihmal ettiklerini belirtir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 21.

¹⁷⁵ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 19

¹⁷⁶ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 22.

¹⁷⁷ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 38.

¹⁷⁸ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 39.

2.2.1.1. Hâbil- Kâbil Kıssası

Öztürk, İblis'in Kuran'daki hikâyesinin iyilik- kötülük çatışmasına dair bir temsil olduğu görüşündedir. Hâbil-Kâbil kıssasının köken itibarıyla İslam öncesi din ve kültürle ait olduğunu; ancak Kuran'ın bunu dinî ve ahlakî bir amaca matuf olarak kullandığını kabul eden Öztürk söz konusu amacın ise muhatapların dikkatlerini kin ve haset gibi hasletlerle çok kere bu kötü hasletlerin sebebiyet verdiği haksız yere adam öldürmenin Allah katında nefreti mucip bir fiil olduğu gerçeğini vurgulamak olarak tespit eder. Ayrıca bu örnekte Kâbil'in iç dünyasında kötülük dürtüsünün hâkim olduğu insan tipini, Hâbil'in ise iyilik ve hayır işleme eğiliminin baskın çıktığı insan tipini temsil ettiğini kabul eder.¹⁷⁹

Kıssacası kıssadan hisse alınması gerektiğini dile getirmekle beraber Hz. Peygamber'in yukarıda adı geçen bu kıssaya atfen şöyle buyurduğunu söyler: "Allah size bir darb-ı mesel olarak Âdem'in iki oğlunu zikretti. Siz onlardan hayırlı olanını alın; günahkâr olanını terk edin."¹⁸⁰ Dolayısıyla Müslümanların Kuran'daki bu anlatımlardan hissedar olabilmeleri, diğer bir ifadeyle Hâbil-Kâbil ve benzeri nitelikteki kıssalardan pratik yaşantılarına olumlu katkıda bulunacak bir dinî- ahlakî pay çıkarmaları söz konusu olduğunda herhangi bir Kur'an kıssasının tarihsel açıdan gerçek veya muhayyel olmasının çok fazla bir şey ifade etmediğini dile getirmiştir. Hatta bu kıssadakine benzer bazı unsurların Sümer ve Babil gibi eski medeniyetlerin mitolojilerindeki varlığından söz etmiştir. Böylece bu kıssanın mutlaka bir efsane olduğunu söylemenin aksinin söylenmesini de eleştirmemektedir.¹⁸¹

Burada konu ile ilgili hadise yer vermesi de dikkat çekicidir. Temsilî bir kıssa nitelemesi yaptığı yorumu tekrar hadisle desteklemektedir.

2.2.1.2. Ashâb-ı Kehf Kıssası

Mustafa Öztürk'e göre Ashâb-ı Kehf kıssasının tarihsel gerçekliği olabilir. Ancak Kur'an'daki ifadelerin Ashâb-ı Kehf'in başından geçen olayların yalın tarihsel anlatımına tetabuk ettiğini söylemenin biraz güç olduğunu belirtir. Zira Kur'an'ın Allah merkezli dil dizgesi dikkate alındığında kıssaların aktarımında kronolojinin ve özgül tarihselliğin izini sürmenin nafile olduğunu düşünmektedir. Kur'an'da çoğu kez kesitler halinde aktarılan kıssalardaki özgül tarihselliğin bazen nübüvvet müessesesini korumak bazen de dinî ahlakî bir mesaj sunmak gibi esaslı bir gaye uğruna değiştirilmiş olmasının yadırganmaması gerektiğini dile getiren Öztürk, buradaki asıl yadsınması gereken tutumun, kıssaların tarihsel gerçekliği konusunda ısrar edilmesi tarzındaki anlayış olduğunu ifade eder. Bunun sebebini ise Allah'ı kimi zaman tarihî hakikati bulunmayan öyküler anlatan bir kıssacı olarak nitelendirmenin imana zarar vereceği endişesinden kaynaklı olabileceğini dile getirmektedir. Yani o Allah'ın yaşanmamış bir olayı Kur'an'da anlattığına inanılmasının imana zarar

¹⁷⁹ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 177-178.

¹⁸⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an*, II: 46.

¹⁸¹ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 179.

vermeyeyeceğini düşünmektedir. Ayrıca Kur'an'ın çoğu kez kesitler halinde aktardığı kıssalarda özgül tarihselliğin aranmasını gereksiz görmektedir.¹⁸²

2.2.1.3.Hz. Mûsâ -Bilge Kul Kıssası

Müellif, Kehf suresinde yer alan Bilge kul ile Hz. Mûsâ'nın yolculuğu kıssasını¹⁸³ değerlendirirken, "kul" kelimesi yerine "kişi" demeyi tercih eder. Ayetin yorumunda ise nesneler dünyasındaki gerçeklerin salt akıl ve duyularla algılanandan ibaret olmadığını dile getirir. Öztürk'e göre beşerî bilginin yani dış dünyada olup biten şeylerin sadece bir boyutunun kavranmasının yeterli olduğu; ancak bu zahirî kavrayışla gaybî alanda gizli olan ilahî plan ve hesapların özüne vakıf olunamaz. Nihayet nesnel varlık dünyasının bize meçhul görünen yönündeki gerçeklerin ancak mutlak gaybın bilgisine tamamen vakıf olan ve her şeyin en ince ayrıntılarından haberdar olan Allah tarafından bilinebileceği gibi çok önemli başlangıç noktalarına bu ayetlerde işaret edilir. Kur'an kıssalarının okunuşunda kelimelerin sözlük anlamından ziyade asıl mana ve mesaja dikkat edilmesi gerektiğini tekrarlar. Kıssalarda görülen müphemlik durumundan kaynaklı mitolojik figürlerin olmasını ve Hızır'a izafe edilen bu durumun insanlar tarafından kabul edildiğini düşünür.¹⁸⁴

Kehf suresindeki bilge kul ile Hz. Mûsâ kıssasını tarihî gerçekliğe ihtiyaç duymayan türe örnek göstermektedir. Hatta İblis'in Kur'an'daki hikâyesini temsili addetmektedir. Ayrıca Kur'an'da tarihsel gerçeklikleri inkâr edilmeyecek kıssaların varlığını kabul etmektedir. Bu durumda çelişkili bir tutum sergilemektedir. Örneğin; *Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluşu Keyfiyeti* isimli makalesinde Kur'an'ın Arapların lisanıyla nazil olmasını onun evrenselliğine engel görmektedir.¹⁸⁵

2.2.1.4.Zülkarneyn Kıssası

Öztürk, bazı kıssaların da ilk Müslümanlar ile diğer bütün inananlara mesaj verme amacından öte Hz. Peygamber'in Allah tarafından görevlendirilen bir peygamber olduğu iddiasını test etmek isteyen inkârcıların sorularına cevap niteliği taşıdığını düşünmektedir. Bu gerçeğin Kur'an'daki en müşahhas örneğinin ise Zülkarneyn kıssası olduğunu dile getirmektedir.¹⁸⁶

Görüldüğü üzere Öztürk, kıssaların ibret ve hidayet vesilesi olarak görülmesi ve yaşanmışlığının bilinmesinin veya araştırılmasının insanlara çok fazla bir fayda getirmeyeceğini söylemektedir. O'na göre zaman ve mekân gibi tarihselliklerden tamamen uzak şekilde aktarılan bu kıssadaki kişi ve yer adının söylenmemesinin sebeplerinden birinin

¹⁸² Öztürk, *Kıssaların Dili*, 344-345.

¹⁸³ el-Kehf 18/65: *Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.*

¹⁸⁴ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 216.

¹⁸⁵ Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti" *İslamî İlimler Dergisi*, 1/2 (2006), 59-77.

¹⁸⁶ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 343.

muhatapın idrakine sunulan mesajın gereksiz detaylarla buharlaşmasını önlemek olduğunu düşünür. Bir başka muhtemel sebep ise bu kıssanın tarihî gerçekliğinin bulunmadığı yönündeki görüşüdür.¹⁸⁷

Müellif, Zülkarneyn örneğinde de geçtiği gibi Kur'an'daki bazı kıssaların İslam karşıtlarının Hz. Peygamber'i test etme girişimlerine bir cevap olarak aktarıldığını ve bu nedenle bu tür kıssaların herhangi bir dinî ve ahlakî mesaj içermediğinin dahi söylenebileceğinden bahseder. Kıssadan maksadın hisse almak olduğuna göre tarihî gerçekliğe ihtiyaç duyulmayacağını düşünür.¹⁸⁸

2.2.1.5. Kavimlerin Helâk Edilmesi

Öztürk, Kur'an'da geçen helak kavramının tanımını "Allah'ın birey ve toplumların işledikleri günahlar nedeniyle cezalandırması veya ortadan kaldırması" şeklinde kısaca verdikten sonra Mekkî surelerin birçok ayetinde Hz. Muhammed'den önce gelip geçen peygamberlerin tevhid çağrısına isyan ve inkârla karşılık veren halkların toplu olarak helak edildiklerinden söz etmektedir. Allah'ın, müşriklerin azap konusunda kendine karşı sürekli bir meydan okumaları karşısında ya ibret olması bakımından önceki kavimlerin nasıl helak edildiklerine atıfta bulunmakla veya azabın ilerleyen zamanlarda vuku bulma ihtimaline dikkat çekilmesiyle yetindiğinden bahseder.¹⁸⁹

Öztürk kıssaların tarihî değeri ve hak oluş keyfiyeti hakkında şöyle bir benzetme yapmaktadır:

Bu bağlamda kıssaları metrodaki istasyonları gösteren bir diyagrama (şema) benzetmek mümkündür. Zira söz konusu diyagram aslında realiteye aykırı şekilde çizilmiştir. Çünkü herşeyden önce istasyonlar arasındaki mesafe diyagramda gösterildiği gibi eşit değildir; yine istasyonlar diyagramdaki gibi düz bir çizgi üzerinde yer almadığı gibi gerçekte yuvarlak şekilde de değildir. Bütün bu aykırılıklara rağmen o diyagram metroda yolculuk yapan bir insan için yeterli bir rehber ve hidayettir. Eğer bir insan söz konusu diyagrama haritacı gözüyle bakarsa, bundan çok yanlışlar çıkarması kesindir. Tıpkı bunun gibi Kur'an'daki bir kıssaya, mesela Zülkarneyn kıssasına bir tarihçi ve /veya coğrafyacı gözüyle bakıldığında birtakım yanlış beyanlarla karşılaşılır. Şöyle ki bu kıssada Zülkarneyn'in güneşin battığı yere kadar gittiğinden söz edilir. Olgusal gerçeklikle test edildiğinde bu aslında yanlış bir ifadedir. Çünkü güneşin battığı yer yoktur, seyrettiği bir yön/yörünge vardır. Şu hâlde Allah, "Zülkarneyn güneşin battığı yere kadar gitti..." derken, insanlara güneşin battığı bir yer olduğuyönünde bir bilgi mi vermiş oluyor? Yoksa o günkü muhataplarının kozmolojik bilgi seviyelerine göre mi konuşuyor? Bizce doğru seçenek ikincisidir.¹⁹⁰

Öztürk, yukarıdaki verdiği misalden de anlaşılacağı gibi kıssaların amaçlarından bahsederek bazen Kur'an'ın tarihin herhangi bir döneminde yaşanmış olayı muhataplarına

¹⁸⁷ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 184.

¹⁸⁸ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 102.

¹⁸⁹ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 56-61.

¹⁹⁰ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 24.

örnek olarak sunduğundan söz eder. Kissanın bazen müminlere teselli kaynağı olduğunu veya çok önemli ahlakî bir soruna işaret ettiğini dile getirir. Fakat hiçbir zaman sadece hikâye anlatmak ya da tarihî bilgi verme amacının olmadığını vurgular. Kıssaların ana hatlarıyla geçmişte yaşandığını kabul eder. Ancak bu kabul, ona göre kıssadaki her detayın tarihsel verilere tamamen mutabık olduğu anlamına gelmez ve bu durum kıssanın vermek istediği mesajın hedefine ulaşmasında olumsuz bir etkiye sebep olmaz. Kıssalardan ibret alınması hususunda onların yaşanmış olup olmamasının bir önemi yoktur.

2.2.2. Mustafa İslamoğlu'nun Kıssalara Yaklaşımı

İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an* adlı eserinde kıssadan hisse alınmasını ön plana çıkarmasından dolayı kıssaların yaşanmışlığı kabul etme noktasında biraz çekimser kaldığı sonucuna varabiliriz. Zamanla kıssalara menkıbe niteliği büründürülmesinden yakınmaktadır. Genellikle kıssaları temsili anlatım temeline dayandırmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in okunmasından daha çok anlaşılıp yaşanmasına dikkat çekmektedir. Kısacası o, birçok kıssanın sembolik temsiller olduğu kanaatindedir.

2.2.2.1. Hz. Âdem Kıssası

Mustafa İslamoğlu, Bakara suresinin ilk kıssası olan Hz. Âdem'in yaratılışıyla başlayan kıssanın ana fikrinin insanın yeryüzündeki varlığının amacının melek yada şeytan olmak olduğu; hatasıyla beraber insan olmak olduğu görüşündedir. Hatta bu ayette sembolize edilen şeyin insanın Allah katında çok ayrıcalıklı yerinin ve özel bir değerinin olduğunu belirtmektedir.¹⁹¹

İslamoğlu, aynı eserinde Bakara suresi 243. ayetin "*görmedin mi*" ibaresi ile başlamasındaki mananın sorudan çok ibret, hayret vurgusu taşıdığını ve temsili olduğunu ifade etmektedir. Bu ifade ile başlayan her kıssanın yaşanmış olma şartının olmadığını hatta böyle başlayan kıssaların da temsili olma ihtimalinden söz etmektedir. Ona göre kıssanın bu şekilde başlamasındaki amaç ise olayın sanki gözlerimizin önünde yaşanmış gibi kesinlik ifade etmesinin sağlanması olduğunu dile getirmiştir.¹⁹²

Ayrıca devamındaki 259. ayette bahsedilen kıssanın da ölümden sonra dirilişe inanmayan muhatapları uyaran bir temsili kıssa olmaktan çok bir mesel olduğu ihtimali doğruya daha yakın bulmaktadır.¹⁹³

2.2.2.2. Hz. İbrâhim'in Ateşe Atılmasını Anlatan Kıssa

Hz. İbrâhim'in ateşe atılması bahsinde "*Biz ey ateş, İbrâhim'e zarar verme, O'na karşı serin ve selametli ol, dedik*" ayetini yorumlarken bu tür ayetleri metnin desteklemediğini ifade

¹⁹¹ Mustafa İslamoğlu, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an- Gereççeli Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 704.

¹⁹² İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 762.

¹⁹³ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 766.

eder. Hatta metnin desteklemediği ayetleri tevil etmenin gereksiz olduğu ve bu rasyonelleştirme veya irrasyonelleştirme girişimlerine yönelik olup olmamasının fark etmeyeceğini belirtir. Tabiat kanunlarının değişmeyeceğini ve ateşin insan vücuduna zarar verip yakacağını dile getirir. İlgili ayeti Hz. İbrâhim'in ateşe atılıp yanmadığı şeklinde değil de şu şekilde yorumlar: Hz. İbrâhim'e tuzak kuruldu; evi yansın diye evi kundaklandı. Ancak bu girişim başarısız oldu. Ateşin Hz. İbrâhim'i yakmadığına şaşırmamak gerektiğine ve olağanüstü bir durumun olmadığına dikkat çekmiştir.¹⁹⁴

2.2.2.3. Hz. Mûsâ'nın Denizi Yarmasını Anlatan Kıssa

Hz. Mûsâ'nın Firavun ile gerçekleşen mücadele safhalarından biri olan Firavun ve ordusunun Hz. Mûsâ'yı takip ettirmesi; yaklaştıklarında Hz. Mûsâ'nın asasıyla denize vurması ve denizin ikiye ayrılması hadisesi Tâhâ suresi 77-78. ayetlerde anlatılmaktadır.

Kur'an'ın üslubu itibariyle olağanüstü bir olay olarak bilinen bu olayı hiçbir tarihî veriye dayanmadan med-cezir olayı ile ilişkilendiren İslamoğlu bunu sıradan bir olay olarak kabul eder.

İslamoğlu, Kasas suresinin ilk ayetlerini tefsir ederken Kur'an kıssalarının haber formunda aktarılmış olsalar da inşa edici bir amacının olduğunu belirtmektedir. Muhatabının şahsiyetini inşa ettiği gibi, onlardan toplumsal bir kimlik oluşturmalarını da istediğini ifade etmektedir.¹⁹⁵

2.2.2.4. Yûsuf Kıssası

Yûsuf kıssasının Tevrat'ta da anlatıldığını bildiren İslamoğlu, bu kıssanın karşılaştırmalı bir okumasının bile Kur'an'ın farkını ortaya koymaya yeteceğini iddia etmektedir. Çünkü analizine göre Tevrat'taki anlatımda ne Yûsuf Hz. Yûsuf'tur; ne de Yâ'kûb, Hz. Yâ'kûb peygamberdir. Tevrat'taki anlatımın kaba, maddî ve hikmetsiz olmasının aksine Kur'an'daki anlatımın daha edebî, manevî ve hikmetli olduğunu vurgulamaktadır.

Yûsuf suresinin tefsirinde kıssa kelimesinin "adım adım izledi, izini sürdürdü, takip etti, aynısını yaptı" anlamındaki kassa kelimesinden türediğine; "adım adım açıklama" manasında kullanılabileceğine ve misliyle cezalandırmak anlamına gelen kısas kelimesiyle aynı kökten geldiğine dikkat çekmektedir. Çeşitli formlarda 21 ayette 25 kez geçtiğini ifade ettikten sonra Yûsuf suresi 3. ayetteki kıssa ibaresine Taberî, Zemahşerî ve Razî tarafından sadece Yûsuf kıssasına değil, Kur'an'ın tamamına teşmil edilmesine yakın bir mana vererek "en güzel nakil" tamlamasını uygun görür. Böylelikle; Kur'an'ın kendi hedefinin tek kelimeyle hidayet olduğunu savunur. O'na göre Kur'an'ın her bir parçası, dolayısıyla bu kıssalar da bu amaca hizmet için kullanılan araçlardır. Dolayısıyla bu kıssaların bir tarih kitabı okur gibi okunmasının onlara amacının dışında anlamlar yüklemekle eşdeğer görür. Müşriklerin de

¹⁹⁴ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 507-508.

¹⁹⁵ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 378.

kıssalarda anlatılmak istenen asıl şeyin kıssa anlatımı olmayıp daha farklı şeyler olacağını anlamadıklarını söyler. Kur'an kıssalarının maksadının ilahî bir yol gösteren rehber olmasından onlarda zaman belirtilen tek bir ifadenin bulunmadığına dikkat çeker.¹⁹⁶

2.2.2.5. Ashâb-ı Kehf Kıssası

Müellif, Ashâb-ı Kehf kıssasında varoluşun iki kutbu olan hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çekmektedir. Âdem- İblis kıssasının iyinin ile kötünün mahiyeti sorununu ele aldığını savunmaktadır. Sembolik dilin zirvesi olan Mûsâ- Sâlih kul meselinin nicelik ile niteliğin, zahir ile batının, bilgi ile hikmetin mahiyetini ele aldığını ortaya koymaktadır. Zülkarneyn meselinin maddî iktidar- manevî bilgeliğin bağının ve yerellik-evrensellik dengesinin değerini işlediğini belirtmektedir. Kıssa ve meselleriyle bu surenin hedefinin varlığın çift kutuplu tabiatına ve zıtların içtimasına dikkat çekmek olduğunu dile getirmektedir. Bu yolla insanda eşyanın çift boyutluluğunu göz ardı etmeyen dengeli bir tasavvur inşa etmeyi amaçladığı söylenebilir.¹⁹⁷

Kehf suresi 13. ayeti tefsir ederken “bi’-lhak” ifadesini yalınkat anlamda “bütün gerçeğiyle” ya da “aslına uygun olarak” veya “gerçekleşmiş haliyle” şeklinde çevirir. Anlatılanların tarihsel bilgi değerinden çok, onun amaçlılığına ve anlamlılığına ilişkin olduğuna işaret etmektedir. Kısacası maksadı tarihî bilgi vermekten ziyade hidayete yönlendirmekte görmektedir. Birçoğunun muhatapları tarafından efsaneleşmiş haliyle de olsa bilinen bu kıssa ve mesellere vahyin katkısının onlar hakkındaki tarihsel malumatı düzeltmeye indirgenemeyeceğini savunur. Vahyin asıl katkısının bu kıssa ve mesellerin hangi ebedî gerçeği ve değişmez hakikati ortaya koyduğunu, yani kıssadan alınacak hisseyi gösterdiğini nazara koymaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın bütün kıssa ve meselleri anlatmaktaki asıl amacının tarihî bilgi vermekten çok öte, ahlakî ders çıkarmak ve ibret almak olduğu daha açık hale gelmektedir. Başta bu kıssa olmak üzere, Hz. Âdem, Hâbil ve Kâbil, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hârûn, Süleyman ve Belkıs, Hârût ve Mârût gibi birçok kıssanın Yahudilerin dinî metinlerinde de bulunduğu dikkat çeken İslamoğlu bu kıssaları Kur'an'ın ele alma tarzıyla söz konusu metinlerin ele alış tarzı arasında öze ilişkin dikkat çekici bir farkın mevcudiyetinden bahsetmektedir. Yûsuf Suresi'nde de bahsettiği gibi bu fark Kur'an'ın böylesi kıssaları ebedî hakikate bir atıf olarak naklettiği, onları kimi zaman kendisinden ahlakî dersler çıkarılması gereken birer ‘ibret vesikası’ kimi zaman da ‘örneklik simgesi’ olarak takdim etmesinde kendini gösterdiğine dikkat çeker.¹⁹⁸

Nûh suresinin giriş kısmında Kur'an kıssalarının Muhammedî davetin aynası olduğunu ve davetin kendini bu aynada seyrettiğini ifade eden İslamoğlu, Nûh Suresi'nin muhtevasının indiği dönemin havasını haber verdiğini dile getirir. Hz. Nûh'a karşı çıkan ve

¹⁹⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 454.

¹⁹⁷ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 337.

¹⁹⁸ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 333.

iman etmeyen kavmini Hz. Peygamber'in kavmi ile özdeşleştirir. Kıssanın içeriğinin indiği vahiy ortamının havasını yansıttığını dile getirir.¹⁹⁹

2.2.2.6. Hz. Eyyûb Kıssası

İslamoğlu, Sâd suresinin girişinde Mekkî surelerin özelliğinin kısa ve öz bir biçimde naklettiği kıssalar üzerinden hitap etmek olduğunu belirtir. Helak edilen kavimlerin üzerinden müşriklerin uyarılması amaçlanırken kendilerine güç ve hükümlanlık verilen peygamberler kanalıyla Hz. Peygamber ve inananların ise teselli edildiği sonucuna ulaşır. Ayrıca bu durumu gaybî bir ihbar olarak değerlendirir. Bunun Hz. Eyyûb ile gerçekleştiğini ve kıssa anlatımındaki bu çift boyutlu sürecin daha sonra gelecek olan surelerde detaylandırılarak teyit edileceğini söyler. Dolayısıyla aynı surenin 41. ayetinde geçen Hz. Eyyûb kıssasında görünen tarihsel kahramanının Hz. Eyyûb olsa da gerçek ve zamanlar üstü kahramanının “sabır” olduğu çıkarımında bulunur. Sabrın bu bağlamdaki karşılığının hem direniş hem göğüs germe hem de çare arama olduğunu beyan eder.²⁰⁰

A'râf suresi, 176. ayetin son kısmında “*şu hâlde kıssaları aktar, belki üzerinde düşünürler*” ifadesinin yer aldığını ve bu sure boyunca devam eden geçmiş toplumlara ait kıssalar hikâye edildiği için bunların içerisine mesel ve misal de girme ihtimalinin bulunduğunu düşünür. Dolayısıyla Kur'an'ın, kıssa lafzıyla yalnızca tarihsel olayları değil sembolik ve temsilî anlatımları da kastetme ihtimalinin bulunduğunu belirtir. Başka bir deyişle İslamoğlu, kıssaların kapsamına sembolik anlatım ve darb-ı meselleri de dâhil eder.²⁰¹

İslamoğlu da Öztürk 'ün görüşüne yakın olarak kıssaların yaşanmışlığından ziyade öğüt ve ibret alınmasını önceler. Ayrıca o, kıssanın tarihî vaka olmasının insanların ibret almasında etkili bir rol oynadığına dair görüş ileri sürmenin gereksiz olduğu kanaatindedir. Yani yaşanmış olay olunca ibret alınacağı tersi durumda ibret değerinin düşeceği sonucuna gidilmemesi gerektiğini dile getirir.

2.3. Kıssaları Daha Farklı Açılardan Yorumlayanlar

Bu başlık altında kıssalarla ilgili önceki anlatılanlardan biraz daha farklı yaklaşımları ele alınacaktır. Birçok kaynak arasından toplumda daha çok tanınmaları sebebiyle Bayraktar Bayraklı ve İhsan Eliaçık'ın eserlerini incelemeyi uygun gördük. Bu müelliflerden ilkinin kıssalara olgu nitelemesi yapması dikkat çekicidir. İkincisinin ise ayetleri tefsir sadedinde felsefî ağırlıklı yorumlaması göze çarpmaktadır. Ayrıca kelimelere alışılmışın ve genel kabulün dışında anlamlar yüklemesi de anlamlandırmayı farklı kılmaktadır.

¹⁹⁹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 353.

²⁰⁰ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 262.

²⁰¹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 295.

2.3.1. Bayraktar Bayraklı'nın Kıssalara Yaklaşımı

Bayraktar Bayraklı, insanların kendi gözleriyle görmedikleri şeylere inanmanın zor olduğunu o nedenle soyut olayları ve kavramları kabul etmediklerini düşünmektedir. Kur'an-ı Kerim'de buna benzer tabiatüstü ve mucizevî şeylerin varlığından söz edilmektedir. Bayraklı, insanların bunları okuyarak fizik ötesi bir dünyanın varlığına inanacaklarını; dolayısıyla bu doğaüstü olayların gerçekleşebileceğini kabul edeceklerini düşünür. Kıssaların amacının insanları metafizik olaylarla karşı karşıya getirmek olduğunu belirtir. Tarihsel olaylar aracılığıyla fizik ötesi olaylara geçişin sağlanması için insanın hayal dünyasında zamanın derinlemesine yaşanmasına ihtiyaç duyulduğu görüşündedir. Tabiatın insan zihnindekilerin yaşanmasına imkân vermeyen bir yer olduğuna vurgu yapar. Bu hikâyelerin insanların gördükleri dünyanın dışında görünmeyen başka bir dünyanın da bulunduğuna dair inançlarını pekiştireceğini ifade eder.²⁰²

Ahiret inancının pekişmesinde kıssaların etkin bir rol oynadığını dile getiren müellif gayb içerikli konulara inanmanın kolay olmadığını söylemektedir. Müşahede edilen dünya âlemi ile görünmeyen ahiret âlemine ait bilgilerin oluşumunda kıssaların adeta köprü vazifesi gördüğünü söylemenin mümkün olduğu kanaatindedir.

Kıssa vasıtasıyla eğitim vermenin insan psikolojisi açısından en faydalı yönünün kişinin ümitsizliğe düşmesinin önlenmesi ve kararsız kaldığı zamanlarda ona yol göstermesi olduğunu dile getiren Bayraklı zihninde kıssa bilgisi olan kişilerin başlarından geçen olaylara karşı daha soğukkanlı yaklaştıklarını savunur. Böylece geçmişin tecrübeleriyle bugünü ve geleceği hakkında isabetli değerlendirmelerde bulunabileceği sonucunu çıkarır.²⁰³

Bayraktar Bayraklı, tefsirinde kıssalardan söz ederken olgu kavramını kullanmaktadır. Yüce Allah'ın geçmişin olgularını anlatarak geleceğe ışık tuttuğundan söz etmektedir. Olayların tarihin bir bölümünde gerçekleştiğini fakat ilerleyen dönemlerde de tekrar etme olasılığının olduğundan bahsederek farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ayetleri ve kıssaları günümüze uyarlayarak bu temele dayandırmaktadır. Örneğin Şuarâ suresi'nde Hz. Mûsâ ve sihirbazlar kıssasını anlatırken insanların inanç özgürlüklerine engel olan Firavun'un öldüğünü fakat firavunluğun devam ettiğini dile getirmektedir. Bu şekilde Allah Teâlâ geçmişte yaşamış toplumların başlarına gelen olayları anlatarak gelecekteki Firavunların tanınmasını kolaylaştırmakta ve böylece inanç özgürlüğünün kıymetini ortaya koymaktadır.²⁰⁴

²⁰² Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1986), 199.

²⁰³ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, 198.

²⁰⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008), 3: 54.

2.3.1.1. Tâlût- Câlût Olgusu

Bayraklı, Tâlût-Câlût kıssasında bahsi geçen İsrâiloğullarının tâbî tutulduğu nehir imtihanının yaşanmışlığını kabul ederken meseleyi günümüze uyarlayarak Hz. Âdem'den beri var olan tabiatta bulunan bir madde ile imtihan edilme sürecinin günümüzdeki halinin alkol ve domuz eti gibi haram olan şeyler olduğunu düşünür. Yine bu kıssadaki geçmişte yaşanmış bir savaşın analizinin yapılarak ayrıntılı halde anlatılması Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatının göstergesi olduğunu dile getirir.

2.3.1.2. Hz. Nûh Olgusu

Bayraklı, peygamber kıssalarının sıkça yer aldığı Şuarâ suresinde Nûh kıssasına başlamadan önce cennet halkı ile cehennem halkının hallerinin ardından bütün bunların anlatılmasının amacının insanlara ders vermek olduğunu söyler. Hatta bu dersi bitmeyen ders olarak niteler.²⁰⁵

Bayraklı, insanlığın en eski kıssalarından olan Hz. Nûh'un kıssasında dikkat çeken bir nokta olan toplumdaki sosyal tabakaların ortaya çıkışıyla oluşan bu durumu peygamberlerin geneline yaymanın mümkün olduğunu dile getirmektedir. Bu durumu günümüze getirip sonuç çıkarmamızın gerekliliğinden bahsetmektedir. Ona göre burada verilmek istenen mesaj şudur: Toplumda yüksek statü sahibi olan kodamanların Hz. Nûh'a iman etmelerinin önündeki engel, ona düşük statüdeki insanların iman etmesidir. Kodamanlar kendilerini onlarla eşit görmeyip kibirlerinden dolayı üstünlük tasladıkları için bu durumu da bahane ederek iman etmediler. Oysa bu yaklaşımın yanlış olduğu aşikârdır. Kıssada buna dikkat çekilmektedir. Bayraklı, benzer olguların her zaman yaşanma ihtimalinin varlığından yola çıkılarak çağın toplumuna ışık veren bir ders olma özelliği taşıdığını nazara vermektedir. Hz. Nûh'un kıssasında Allah'ın dinine inanmayanlar ve aklını kullanmayanlar için dersler bulunduğunu hatırlatmaktadır.²⁰⁶

Toplumdaki ekonomik ayrışmanın toplumda birtakım sıkıntılara yol açabileceği sonucunda ayetleri dinlemek istemeyen insanların benzer karakterde kişiler olduğu anlaşılmaktadır. "Kıssalar geçmiş zamanda yaşanmış olsa da tekrarlanması mümkün olaylar olduğu için her zamana hitap etmeleri söz konusudur" denebilir.

Belki de her peygamber döneminde buna benzer tavırlar sergileniyordu ki onlardan pek farklı olmayan Mekkeli müşrikler de kölelerin ve alt tabakadaki insanların imana girmelerini kayda değer bir olay olarak görmediler; buna önem vermediler ve onlarla aynı konumda bulunmayı hazmedemediler. Kısacası tıpkı geçmiş zamandaki kodamanlar gibi bunların da kibirleri iman etmelerine engel oldu. Peygamberler arasında belli bir zaman farkı

²⁰⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14: 83.

²⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14: 88-93.

olsa da insan tabiatında pek fazla değişimin olmadığını görmekteyiz. Bundan dolayı her asırda ve her nesilde benzer davranışlara rastlanılmaktadır.

2.3.1.3. Hz. Sâlih Olgusu

Bayraklı, Şuarâ suresinde Hz. Sâlih'in kıssasına dair ayetleri tefsir ederken deve mucizesi ve ona karşı çıkanların uğradığı neticeden ders çıkarılmasının istendiğini ve bu dersin gelecek nesilleri de kapsadığını vurgulamaktadır. Hatta dinî uyarılara kaşı çıkmanın sonucunun her zaman aynı olacağını bildirmektedir. Bayraklı bu yönüyle Kur'an'ın hükümlerinin evrenselliğine işaret etmektedir. Şuarâ suresi genelinde sonucu helak olan durumlarda sebepler arasında bazı farklılıklar olsa da helake giden yolun ilk adımının peygamberleri yalanlamakla başladığına dikkat çekmektedir. Surede adı geçen peygamberlerin tebliğe başladıkları mevzularının arasındaki benzerliğin tüm insanlığın ortak ihtiyaç noktaları olduğu ve böylece eğitimcilerin de ortak konu ve değerler üzerine yoğunlaşması gerektiğini önemsemektedir. Hatta bu ortak konu ve değerlerin peygamberlerin peygamberliğine delil olduğunu söylemektedir²⁰⁷.

Yazarın ayetlerin yorumlarını güncelleştirmesi dikkat çekicidir. Böylece Bayraklı, geçmişteki emir ve yasakların günümüzle irtibatını kurarak dinin evrensel yönüne vurgu yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Müellif, Kasas suresi 3. ayette geçen "bi'l-hakk" ifadesine "bütün gerçekliği ile ve gerçeğe uygun olarak" manasını verir. Bu mana ile kıssanın içinde şüphe olmayan, sahte anlatımların katılmadığı, tamamen doğru bir şekilde anlatılacağını kastetmektedir. İnanmaya müsait ama hâlâ inanmamış toplumların hedef kitle olabileceğinden söz eder. Dolayısıyla buradan kıssaların iman etme konusunda değiştirici niteliğinin olabileceğinden söz eder.²⁰⁸

Kasas suresinde Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Yüce Allah ile konuşmasının Kur'an'da yer almasının Yahudilere ve genel anlamda kitap ehline Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı kabullenmeleri konusunda ciddi bir delil teşkil ettiği kanaatindedir.²⁰⁹

2.3.1.4. Ashab-ı Kehf Olgusu

Bayraklı, Ashâb-ı Kehf olgusunun Allah tarafından gerçekleştiğini, O'nun bir ayeti olduğunu ve yaşanmışlığını Allah'ın ilahî bir uygulaması olarak değerlendirirken bunu 9. ayette geçen "*ayetlerimizden*" ifadesine bağlamaktadır. Hatta bu mağarayı bir okul ve mabede benzetmektedir. Zira o bir toplumdaki bozulmanın ıslahını eğitimde görmektedir. Bu olgunun bozulan toplumların düzelmesi için okulun, eğitimin, gençlik şuurunun ve ilahî yardımın gelmesinin gerekli olduğunun tüm insanlığa haykırıldığını beyan etmektedir.²¹⁰

²⁰⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14: 128.

²⁰⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14: 291

²⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14: 334

²¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 441-445,

Tarihî olguların ve özellikle peygamberlerin başından geçen olguların tamamının bir ders niteliği taşıdığını belirten Bayraklı, tarihin eğitime yardımcı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle eğitim programlarında tarihin önemine değinmekte ve bunu Yüce Allah'ın uyguladığını dile getirmektedir. Ayrıca tarihsel olguların neticeleri kadar sebeplerine göre de incelenmesi ve öğretilmesi gerektiğini hatta sebep-sonuç ilişkisi içinde araştırılmayan ya da öğretilmeyen tarihî olguların eğitici yönünün olmayacağını savunmaktadır.²¹¹

Bu bağlamda söylenen “ibret alınsaydı tarihteki hataların tekrar etmeyeceği” sözü akla gelmektedir. Hatta bir musibetin bin nasihate denk geldiği ve olumsuz durumlarda dahi çıkarımda bulunmanın mümkün olduğu görülmektedir.

Bayraklı'nın yukarıdaki görüşü eğitime büyük bir önem verdiğini ve ayetleri bu çerçevede değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Tarih bilgisinin eğitim öğretime katkı sunacağını belirtmekte ve sonucun verimli olmasını olayların iyi tahlil edilmesine bağlamaktadır. Kur'an'ın birinci amacının insanlara doğru yolu göstermek olduğu gerçeği dikkate alındığında bu amacı gerçekleştirmenin ancak ilim ve eğitimle mümkün olacağı söylenebilir.

2.3.2. İhsan Eliaçık'ın Kıssalara Yaklaşımı

Eliaçık, tefsirinin önsözünde Kur'an'ın bilgidен ziyade bir bilinç kaynağı ve bilgiye ulaşacak insan için hitap olduğunu kabul etmektedir. Aynı zamanda insanı çevresine tepki vermeye çağırmaktadır. Onda Allah bilinci (takva) uyandırarak hayat yolculuğunda birlikte yürümeye davet ettiğini dile getirmektedir. Genel olarak ayetleri yorumlarken bu Kur'an anlayışı üzerinden çıkarımlarda bulunmaktadır. Hitabının tarihsel, mesajının ise evrensel olduğunu da belirtmektedir. Kur'an'ın doğrudan kendisinin sembolik bir dil kullanmayıp aksine Mekke sokaklarında konuşulan ve yaşayan Arapça'yı nezih ve edebî bir üslupla kullandığını ifade etmektedir. Fakat kıssalardan bahsederken o eski çağların yerleşik sembol ve armalarına atıfta bulunduğunu söylemektedir. Kıssaları anlamadaki yönteminin bir anlamda İbn-i Haldûn'un yapısalcı tarih analizini geliştirerek eski çağların teolojik jeopolitiğini çıkarmakla elde ettiğini dile getirmektedir. Yani bir peygamberin yaşadığı olayı, önce kendi etkin tarihi içerisinde ele aldığını daha sonra da ondan evrensel mesaj çıkararak günümüze uyarlamak suretiyle kıssalara bambaşka bir anlam kazandırdığını ve bu alanda söz konusu olaya bambaşka bir anlam kazandırdığını ve bu metodun yapılan bir yenilik olduğunu savunmaktadır. Akabinde bu durumun Kur'an tefsirine yeni açılımlar getireceğini umut etmektedir.²¹²

²¹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11: 434.

²¹² İhsan Eliaçık, *Yaşayan Kur'an Nüzul Sırasına Göre Türkçe Meal-Tefsir* (İstanbul: İnşa Yayınları, 2018), 8-16.

2.3.2.1. Hz. Âdem Kıssası

Müellif, Hz. Âdem'in halife kılınması ve İblis'in secde ile emrolunması kıssasını anlatırken İblis'ten istenenin secde etmek değil selamlama olduğu ve İblis'in insanoğlundaki kötülük temayülü veya dürtüsünü temsil ettiği görüşündedir. Kıssanın devamında İblis'in Allah'ın huzurundan kovulmasında resmedilenin İblis gibi gözükse de bununla insanoğlundaki kibir ve haset türündeki kötü dürtülerin kastedildiğini düşünmektedir. Bahsedilen kıssayı İblis ve Âdem kıssası olarak değerlendirip soyut ve somut tasnifiyle iki kısma ayırmaktadır. İblis kıssasının mecaz ve temsil olduğunu kabul etmekte iken Âdem kıssasını yaşanmış hayat hikâyesi olarak nitelemektedir. Ayrıca İblis kıssasında teolojik vurgunun, Âdem kıssasında antropolojik vurgunun baskın olduğunu dile getirmektedir. Kıssanın diğer dinlerdeki karşılığını anlattıktan sonra doğan her çocukla beraber Âdem kıssasının yeniden başladığı görüşündedir. Anlatılanların eski çağlarda olup biten bir masal değil bizim kendi hikâyemiz ve yaşadığımız hayat olduğunu vurgulamaktadır.²¹³

2.3.2.2. Bakara Kıssası

Yazar, Kur'an'ın en uzun suresine isim olan Bakara (boğa/inek) kıssasının eski dünyanın Tanrı-devlet sembolünün Mısır- İsrâiloğulları örneği üzerinden kesilmesini, inkâr edilmesini ve reddedilmesini anlattığını belirtmektedir. Bakara 2/ 67-74. ayetlerde bahsedilen bu kıssayı iki farklı gruba ayırmaktadır. İlkinin (67-71) İsrâiloğullarını Mısır Firavunluğunun Tanrı-devlet simgesi olan inek/boğanın inkâr edilmesi amacıyla kestirilmesi, ikincisinin ise (72-74) İsrailoğullarının bu putperest simgeden kurtulmalarından sonra Allah'ın bir hayvan olarak ineğin hangi durumda kesileceğini göstermesidir. Yani ona göre bu ikinci kısım putperest bir inançtan bir hukuk mevzuatına geçiş yapılması olarak yorumlanabilir.²¹⁴

Müellif, Bakara 2/259. ayette bahsedilen diğer bir kıssada dile gelip konuşturulan kişinin adamdan ziyade şehir olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla adam, şehrin Allah tarafından dile getirilişine tanıklık etmektedir. Kadim dini kaynaklarda böylesi durumların varlığından söz edilmektedir. Ayrıca Kur'an'ın "oluşun dili ile konuşan" bir üslubu olduğunu yer, gök, dağ, taş, şehir, Güneş gibi varlıkların dile gelip konuştuğuna dair ayetlerden örnekler göstermektedir. Tarihi, ölü dillerin ve yok olmuş milletlerin mezarlığına benzetmektedir.²¹⁵

2.3.2.3. Hz. İbrâhim Kıssası

Hz. İbrâhim'in hayatı ve tevhid mücadelesi yaşadığı bazı olaylar birkaç surede anlatılmaktadır. Özet olarak bu kıssada Hz. İbrâhim'in kavminin onun tebliğinden rahatsızlık duyduğu ve ilah edindikleri putlara karşı çıkmasından dolayı onu ateşe atmakla tehdit

²¹³ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 620.

²¹⁴ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 760.

²¹⁵ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 814.

ettikleri anlatılmaktadır. Bunun üzerine hazırladıkları ateş, Allah'ın “serin ve zararsız ol” emri üzerine onu yakmaz. Kissanın bu sahnesi Kur'an'da üç ayrı surede Eliaçık'ın verdiği meale göre şöyle geçmektedir:

“Onun için bina yapın da ateşe atın dediler. Ona tuzak kurmak istediler, fakat onları küçük düşürdük.” (es-Saffât 37/97-98). “Ey ateş serin ol” dedik, selam olsun İbrahim'e! Ona bir tuzak kurmak istediler, fakat yaptıklarını boşa çıkardık.” (el- Enbiyâ 21/69-70), “İbrahim'in sözlerine halkının cevabı sadece, “onu öldürün yahut yakın” demek oldu. Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda inanan bir halk için dersler vardır.” (el-Ankebût 29/24).

İhsan Eliaçık bu olayı şöyle yorumlamaktadır: “Hz. İbrâhim bedenen ateşe atılmamıştır. Putperestler ateş yakıp onu içine atacaklarını söyleyerek onu tehdit etmişler. Ancak bu tehditlerini gerçekleştirmemişlerdir. Ayetlerden Hz. İbrâhim'in ateşe atılmaktan kıl payı kurtulduğu anlaşılmakta; lakin bu kurtulmanın nasıl gerçekleştiğinden söz edilmemektedir. Hatta yakılan ateş aralıksız yağan yağmur sayesinde sönerek Hz. İbrâhim'e serin olmuş ve onlar Hz. İbrâhim'i ateşe atmaya fırsat bulamadan ateş sönmüştür. Bu olayın diğer birçok peygamber kıssasında olduğu gibi özellikle Ortadoğu halklarının hayal dünyasında, üzerinden zaman geçtikçe her kahramanlık edebiyatında rastlanan olağanüstülük niteliğine büründürüldüğünü düşünmektedir.”²¹⁶

2.3.2.4. Ashâb-ı Kehf

Kur'an-ı Kerim'de yaşadıkları toplum içinde inançlarını istedikleri gibi yaşayamayan bir grup gencin saklandıkları mağarada Yüce Allah'ın inayetiyle uzun yıllar uyutulduktan sonra uyandırıldıkları bildirilmektedir. Böyle mucizevî bir olayın aslında gerçekte yaşanmadığını ve kissanın mesajını örten bir durum olduğunu söyleyen Eliaçık, bu kıssayı bir halk söylencesi olarak yorumlamaktadır. Kur'an'ın ayrıntıya girmeden kısca üzerinden evrensel mesajlar verdiğini dile getirmektedir. Ayrıca kıssayı burada anlatılan genç muvahhitlerin hikâyesi olarak nitelemektedir.²¹⁷

Yazar, klasik tefsirlerde anlatıldığı gibi uykudan uyanan gençlerin kendi aralarında kaç gün kaldıklarını merak edip sormalarını ve bunu hesap etmeye uğraştıklarını doğru bulmamaktadır. Bir şeyler bilme ihtiyacı olanların tarihin, mekânın, zamanın ve çağın gerisinde kalarak kendi mağaralarında yaşayan günümüz insanları olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Kıssayı günümüze uyarlayarak sanki böylesi durumlarla karşılaşıldığında tarihi adeta dondurarak çekildiğimiz o kuytu mağaralarla dışarıda akan gürül gürül hayat arasındaki farkın gösterilmek istendiğini dile getirmektedir. Olaya biraz felsefî biraz da tasavvufî bir yorum katarak Allah ile yürüyüşün, Allah'ın yoluna baş koyarak yürümenin bazen böyle dağlarda ve mağaralarda olabileceğini düşünmektedir. Bir kimsenin çok olumsuz

²¹⁶ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 529-530.

²¹⁷ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 544.

şartlarda yaşayabileceğini ve dağlara çekilip oraları kendine mekân tutabileceğini ifade etmektedir.²¹⁸

Müellif, Kehf suresinin konuyla ilgili ayetlerine şöyle meal vermektedir:

17-Güneşin o mağaranın üzerinden sağa sola, soldan sağa doğup battığını görürdün. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Allah kimi desteklerse böyle doğru yolda yürütür, kimi de desteksiz bırakırsa artık ona doğru yolu gösterecek bir yardımcı bulamazsın.

18-Baksan onları uyanık sanırdın, hâlbuki uykudaydılar. Biz onları sağa sola çevirirdik; köpekleri de giriş kısmında dirseklerini uzatmıştı. Onları görseydin mutlaka onlardan kaçardın ve için ürperti ile dolardı.

Bu iki ayeti müellif şöyle açıklamaktadır: “Bu ayetlerde anlatılanlar bir kez uykuya dalıp yıllarca kalkmadıklarını değil ara ara uyuyup ara sıra kalkarak, bazen yan yatarak, oturarak, dışarı çıkıp dolaşarak mağarada geçen yılları ve dağdaki yaşamı tasvir etmektedir. Bu hayat tarzı onlar için sanki evlerinde yaşıyormuşçasına normal bir durum idi ve onlar hayatlarını böyle devam ettirdiler. Sonuç olarak Eliaçık, Ashâb-ı Kehf kıssasını kötülüklerle dolmuş dünyanın ve işgal edilen memleket topraklarının terk edilerek mağaralara çekilen direnişçi gruplar için sembol olduğunu kabul etmektedir. Çünkü dağlara çekilme geleneğinin birkaç kuşak devam ettiğini ve Ashâb-ı Kehf'in de bunlardan bir grup olduğu ve bölge halklarının muhayyilesinde direnen halk kahramanları olarak yaşatıldığı yaklaşımında bulunmuştur.”²¹⁹

2.3.2.5. Hz. Mûsa ile Bilge Kişinin Yolculuğu

Eliaçık bu kıssadaki olayın mekandaki bilginin boyutlarına dair olduğu görüşündedir. Yani kıssada görünen ile görünmeyen, akıl ile sezgi, zahir ile batın ve rasyonel olan ile rasyonel olmayan farkının gösterilmek istendiğini söyler. Öncesinde anlatılan Ashâb-ı Kehf kıssasının zamandaki bilginin kaynağını gösterdiğini zikreder. Ayrıca zaman, mekân ve olaylara bütünüyle vakıf olanın Allah olduğunu vurgular. Ona göre bu kıssa insanlara dün, bugün ve yarın hakkında sanki her şey kendi kontrollerindeymiş gibi bir kibre kapılmamalarını hatırlatmakta ve bu nedenle herkesin haddini bilmesi gerektiği mesajını vermektedir.²²⁰

Eliaçık bu kıssadaki bilge kişiye verilen Hızır adıyla zengin bir edebiyat üretildiğini ve sırlı ve büyülü anlatılara yatkın eski dünya dinlerinin etkisi altında kalan klasik müfessirleri eleştirir. Ayrıca kıssada kullanılan dil ve üslubun çoğumuzun aşına olduğu tipik bir doğu

²¹⁸ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 542.

²¹⁹ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 544.

²²⁰ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 547.

anlatım sanatı olan kıssadan hisse formunu çağrıştırdığını belirtir. Benzer durumun hadislerde de görüldüğünü dile getirir.²²¹

2.3.2.6. Hz. Yûnus Kıssası

Eliacık, Yûnus Peygamberi Hz. İbrahim gibi davasını yüksek sesle dillendiren yüzlerce peygamberlerden biri olarak görmektedir. Diğer kıssalarda olduğu gibi Yahudilerin değiştirdikleri Tevrat'ta, Yûnus Kitabı adı altında bahsedilenlerin de bozulmuş bir Ortadoğu halk mitolojisi versiyonuna dönüştüğünü kabul etmektedir. Balık yutma olayının içinden çıkamayan M. Halefullah ve Muhammed Esed gibi kişilerin de kıssaya bütünüyle sembolik anlam vermelerini eleştirmektedir.

Bu kıssanın yaşandığı dönemin teoloji ve jeopolitiği bilinmeden yorumlanmasının doğru olmadığını dile getirmektedir. Çünkü Kur'an'ın halk arasındaki muhayyilenin üzerinden onlara seslendiğini ve olayın o dönemle ilgili sembol, arma ve işaretleri aracılığıyla anlattığını savunmaktadır. Bunların o dönemde doğrudan doğruya bir hakikate tekabül ettiği halde sonraki çağlarda mitolojiye dönüştüğünü düşünmektedir. Ayrıca mitolojiyi bir dönemin gerçekleri olarak değerlendirmektedir. Ninova'da her tarafı balık figürleri ile dolu olan ve anlaşmalarına dahi balık mührü basılan balıkperestlerin ülkesinde tek Allah'a inanmasından dolayı kınanıp kovulan ve bunun sonucunda şehirden hicret etmeyi düşünerek gemiyle başka yerlere gitmeyi planlayan Hz. Yûnus'un öyküsünü çok farklı bir şekilde yorumlamaktadır.²²²

²²¹ Eliacık, *Yaşayan Kur'an*, 551.

²²² Eliacık, *Yaşayan Kur'an*, 386-388.

SONUÇ

Farklı görüşler olmakla birlikte Kur'an'ın en az üçte birini oluşturan kıssalar, kahir ekseriyet tarafından kabul edilen geleneksel söyleme göre geçmiş peygamberlerin veya bazı toplumların başlarından geçen önemli hadiseleri hikâye etmektedir. Bu olaylar her ne kadar geçmişte yani farklı zamanda ve mekânda yaşanmış olsa da değişmeyen insan karakteri sebebiyle her asırda benzerlerinin vuku bulması sosyolojik bir gerçektir. Bu sosyolojik gerçekten hareketle kıssaların insanları geçmişte yaşanan iyi davranışlara teşvik etmesinin yanı sıra kötü sonuçlar doğuran fiillerin tekrür etmemesi için her asra hitap eden ve bütün zamanlarda ibret alınması gereken evrensel mesajlar içerdiği herkes tarafından kabul edilen bir hakikattir.

Bu evrensel mesajın yanı sıra kıssalarda Kur'an'ın ana konularını teşkil eden tevhid, nübüvvet ve ahiret gibi iman esasları da işlenmektedir. Özellikle davetin ilk yıllarında çok zor şartlarda tebliğ görevini ifa eden Hz. Peygamber'i ve ashabını teselli etmek de kıssaların diğer tali amaçlarından biridir. Bu amaçlar dikkate alındığında bir takım tecrübî olaylar ve ibretler için kaynak olması hasebiyle kıssanın sadece bir vasıta olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu kaynaktan kıssanın asıl hedefini gerçekleştirmeye yetecek ve hedefe uygun olacak kadar alınmıştır. Bunun içindir ki birçok Kur'an kıssasında tarihî unsurlar olan zaman, yer ve şahıslar zikredilmemiştir.

Geleneksel söylemi dile getirenler, kıssaların tarihî vaka olduklarına dair birçok naklî ve aklî delil serdederler. Örneğin *“Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen onların yanında değildin.”*²²³ meâlindeki ayet onların delillerinden biridir. Öte yandan Hz. Yûsuf'un hayatının tamamının bir surede anlatılması ve Hz. Peygamberin görmesinin ve bilmesinin mümkün olmadığı böyle bir kişinin hayatını bu kadar uzun ve ayrıntılı aktarması, onlara göre Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olduğunu ve Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat eden bir mucizedir.

Kur'an kıssalarının geçmişte yaşanmış olaylar olduğunu kabul edenlerin bir başka delili bunları nakleden ayetlerde *“bi'l-hak”* ifadesinin geçmesidir. “Gerçek bir şekilde” diye tefsir edilen bu ibarenin Kur'an'ı en iyi anladıklarında şüphe olmayan vahyin ilk muhatapları tarafından kıssaların tarihî birer vaka oluşuna hamledilmesi, söz konusu iddiayı teyit etmektedir. Bu söylem sahiplerinin iddialarına getirdikleri aklî delil ise kısaca şöyledir: “İnsanların yaşanmış öykülerden etkilenip ibret alamaları hayalî senaryolara göre çok daha kuvvetlidir.”

Kur'an kıssalarına dair İslâm âleminde oluşan bu geleneksel söylem, hiçbir değişikliğe uğramadan 19. asrın sonlarına kadar devam etti. Başka bir ifadeyle Pozitivist felsefenin hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına aldığı 19. asrın sonuna kadar kıssalar konusunda

²²³ Âli İmrân 3/44.

geleneksel söylemin dışında farklı bir görüş ortaya çıkmadı. Pozitivist felsefenin etkisini gösterdiği söz konusu zaman diliminde geleneksel söylemin dışına çıkarak farklı bir görüş ileri süren ilk müfessir Muhammed Abduh oldu. Abduh Fil suresine getirdiği yorumda Fil vakasında düşman ordusuna taş atan kuşlardan maksadın çiçek hastalığı mikrobunu taşıyan sinekler olduğunu söylemek suretiyle kıssaları mucizevî unsurlardan arındırma fikrinin mimarı oldu. Pozitivist felsefenin tesirinin açıkça görüldüğü bu akım, daha sonra bazı araştırmacılar tarafından kabul gördü ve bu kabul, benzer yorumların ortaya çıkmasına neden oldu. Dolayısıyla kıssalar konusunda ilk farklı görüşün ortaya çıkışında etkin olan faktörün Pozitivizm olduğunu söylemek mümkündür.

Rudolf Karl Bultmann ile Batı'da Kitatab-ı Mukaddes'i mitolojiden arındırma faaliyetinin başladığı dönemin takriben 20. yüzyılın ilk yarısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemin İslam âlemindeki etkisinin tezahürünü Halefullah'da görmekteyiz. Halefullah Kur'an'da mitolojik unsurların bulunduğunu ve Kur'an kıssalarının tarihî vakıalar değil de ibret alınması gereken edebî temsiller olduğunu iddia ederek Abduh'dan sonra kıssalara dair farklı ikinci bir yaklaşımın öncüsü olmuştur.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde telif edilen eserlere baktığımızda kıssalara yaklaşım konusunda üç farklı görüşü müşahade etmekteyiz:

1. Bunlardan ilki Elmalılı Hamdi Yazır gibi geleneksel söylemi kabul edip savunan görüştür. Bu görüşü savunanlar kıssaların tarihî vakalar olduğunu kabul etmekle beraber Kur'an'ın bunları tarihsel bir veri formatında değil de ibret alınacak sahneler olarak zikrettiğini söylerler. Dolayısıyla bu müelliflere göre Kur'an, iman esaslarını açıklamayı ve ibret alınmasını öncelediği için kıssalarda zaman, mekân ve şahıslar gibi tarihsel unsurlara yer vermez; hatta bazı anlatımlarında kronolojik sıraya riayet etmez. Ancak bütün bunlar, kıssada anlatılan olayın geçmişte yaşanmadığına delil olamaz.

2. Kıssalar konusundaki ikinci yaklaşım, Halefullah'ın tezinin bir yansıması olarak kıssaların tarihî vaka olmadıklarını iddia edenlerin görüşüdür. Bu görüş sahipleri kıssaların ibret yönünü öne çıkarırlar ve bu amacın gerçekleşmesi için anlatılan olayın geçmişte yaşanmasının gerekmediğini dile getirirler. Bu görüşe göre Kur'an'da açıkça temsil olduğu beyan edilen meseller ile kıssalar arasında yaşanmamış olmaları açısından herhangi bir fark yoktur. Başka bir ifadeyle bu görüşe göre Kur'an tarihte yaşanmış olguyu değil de indiği dönemdeki toplumun algısını nakletmektedir. Yine bu görüşe göre böylesi bir metot, Kur'an'ın kıssaları anlatarak varmak istediği hedefe ulaşması konusunda herhangi bir olumsuz etkiye neden olmaz; Kur'an yaşanmamış olayları sembollerle ifade ederek yaşanmış gibi insanlara takdim etmek suretiyle onları etkilemeyi hedefler.

3. Bu husustaki üçüncü yaklaşımın, yukarıda zikrediken iki görüşün adeta ortasında yer alan sentezci bir yorum olduğu söylenebilir. Şöyle ki: Bu görüşe göre Kur'an kıssalarını tarihî unsurlardan arındırmak mümkün değildir. Ancak bu durum, kıssalarda anlatılan

olayların her detayının yaşanmış olduğu anlamına gelmez. Başka bir deyişle kıssada anlatılan hikâye, genel hatlarıyla yaşanmıştır. Fakat bazı detaylarda tarihî gerçekler değil de ilk muhatapların oluşturduğu toplumun algıları göz önüne alınıp zikredilmiş olabilir. Kıssadan ibret alınması açısından onun yaşanmış olup olmamasının bir önemi yoktur. Sentezci yorum olarak nitelenmesi mümkün olan bu görüş, kıssaların ana hatlarıyla tarihî vaka oluşunu kabul etmesi cihetiyle ilk görüşle; detaylarda algı ve mitolojik unsurların bulunabileceğini kabul etmesi yönünden ise ikinci görüşle aynı noktadır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Ülkemizde Cumhuriyetin ilanından başlayarak günümüze kadar geçen dönemde telif edilen eserlerde Kur'an kıssalarına geleneksel söylemden farklı olarak iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Batı'da Kutsal kitapları mitolojiden arındırma faaliyetinin başladığı zaman diliminin hemen akabinde benzer görüşlerle ortaya çıkmaları, bunların arka planında söz konusu faaliyet ve araştırmaların etkisinin olduğu izlenimini vermektedir. Ülkemizde yetişen hangi akademisyen ya da yazarın Kur'an kıssalarının tarihî vaka olup olmaması konusunda Batı'daki hangi bilim adamından ne denli etkilendiğini tespit etmek ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Aktay, Yasin. "Kur'an Yorumlarının Hermenötik Bağlamı", *İslamî İlimler Dergisi*, 9/1 (1996) 92.
- Albayrak, Halis. *Tefsir Usulü*. İstanbul: ŞuleYayınları, 1998.
- Alpyağıl, Recep. *Fark ve Yorum-Kur'an'ı Anlama Yolunda Felsefî Denemeler 2*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Arvas, Hamdullah. "Bir Yöntem Çalışması Olarak Peygamber Kıssalarına Yaklaşım Biçimlerinin Tespiti". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (Aralık 2020).
- Ateş, Süleyman. *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar*. Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1983.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. İstanbul: Milliyet Yayıncılık, 1995.
- Aygün, Melek. *Kutsal ve Seküler Düalizminde Seküler Kutsallığın Kuramsal Bir Değerlendirmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.<https://avesis.yildiz.edu.tr>
- Başer, Vehbi. *Sosyal Bilimler Açısından Kutsal Metinlerin Anlaşılması. 2. Kur'an Sempozyumu*, (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996).
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam'da Eğitim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1986.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Ceylan, Yusuf. *H. Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakîm ve Meali Kerim Adlı Meali Mustafa İslamoğlu'nun "Hayat Kitabı Kur'an" Meali Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.<https://dergipark.org.tr>
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim 1.c*. İstanbul: Dergâh Ofset, 2011.
- Demir, Şehmus. "Kitab-ı Mukaddesi Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği" *İslamî İlimler Dergisi*, 9/1, (2014), 103-122.
- Demir, Şehmus. *Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Duran, Asım. "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an: Metinlerarasılık? *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2018), 38.
- Elaçık, R. İhsan. *Yaşayan Kur'an- Nüzul Sırasına Göre Türkçe Meal-Tefsir*. İstanbul İnşa Yayınları, 2020.
- Erginli, Zafer. "Hayatı Sembollere Yükleme: Bir Mesnevi Hikâyesinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine" *Milel ve Nihal*, 6/1, (2009).
- Eser, Halil. *Elmalılı Tefsirinden Peygamber Efendimiz ve Ashab-ı Kiram'ının Hayatlarından Seçilmiş Dini Hikâyeler*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1985.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Gökkır, Bilal. "Tefsirde İsrâiliyat: Klasik Dönemde İsrâiliyat ve Önemi". *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5/ (2019)
- Görgün, Tahsin. *İlahî Sözün Gücü*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2013.
- Güler, İlhami. *Kur'an'ın Mahiyeti ve Yorumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

- Gündüz, Şinasi. Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos. *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi*, 6/1 (Nisan 2009).
- Hatiboğlu, İbrahim. "İsrailiyat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- el-Hicazî, Muhammed Mahmud. *el- Vahdetu'-mevzu'iyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire 1970.
- İslamoğlu, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an- Gerekeçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Kayaer, Osman *Kur'anî Sesleniş-I*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1997.
- Koç, Turan. *Din Dili*. Kayseri: Rey Yayınları, 1995.
- Köseoğlu, Bayram. Meallerde Kıssalara Rasyonalist Yaklaşım. *Diyanet İlmî Dergi*, 58/2022, 929-954.
- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*. haz. Hayreddin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Nasr, Ebu Zeyd. "Kur'an' a Edebi Yaklaşım Çıkmazı". çev. Nihat Uzun. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/3.
- Okuyan Mehmet. *Kur'an' da Hz. Yûsuf Kıssası*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2018.
- Okuyan, Mehmet. *Hayatın İnşası İçin Yâsîn Suresi Tefsiri*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2019.
- Okuyan, Mehmet. *H. Nûh/ Kıssalar Ne Söyler*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.
- Okuyan, Mehmet. *Kıssalar Ne Söyler III-Hz. İbrâhim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Okuyan, Mehmet. *Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an Meal-Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Okuyan, Mehmet. Kur'an' da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (2004).
- Okuyan, Mehmet. "Kur'an' da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13, (2004).
- Özbek, Abdullah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed. İstanbul: Esra Yayınları, 1991.
- Özdemir, Şerife. *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kıssaları Tahlili*. (Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007). <https://acikerisim.sakarya.edu.tr>
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an 'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti". *İslamî İlimler Dergisi*, 1/2, (2006).
- Öztürk, Mustafa. *İlahî Hitabın Tefsiri 1*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018,
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Öztürk, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Öztürk, Mustafa. "Demitolojizasyon ve Kur'an". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2004).
- Sarıtaş, Murat. *Halefullah*". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Şengül, İdris. "Kıssa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şimşek, Mehmet Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası, 1995.

- Şimşek, Mehmet Said. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.
- Takiyyüddin, İbn Teymiyye, *Mukadime fî Usulî't- Tefsir*, Riyad 1398.
- Tatar, Burhanettin. "Kur'an' da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefî Notlar". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009).
- Tokat, Latif. "Dinin Sembolik Dili". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009).
- Tökel, Dursun Ali, "Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Yeri". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2009).
- Vatandaş, Celaleddin. *Kur'an ve Hayat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1997.
- Yazıcı, Ahmet. "Süleyman Ateş'in Görüşleri Bağlamında Kuran Kıssaları". *İslamî Araştırmalar Dergisi* (2011).
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Zeyveli, Hikmet. "Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler". (2. Kuran Sempozyumu, 4-5 Kasım 1995, Ankara 1996).
- Zeyveli, Hikmet. *İlahî Dinlerde Mucize ve Gayb Geleneği Yeniden Okumak*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018.
- Zerkanî, Muhammed Abdulazim, *Menahilü'l -irfan fî Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.

